KASTÉLY
ERDÉLYBEN

PONT

2016-2025

KASTÉLY ERDÉLYBEN
STRATÉGIA

ICELAND LIECHTENSTEIN NORWAY
eea grants

CONSERVATION AND REVITALISATION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

ROMÂNIA MINISTERUL CULTURII

project management unit

KASTÉLY ERDÉLYBEN

STRATÉGIA

2016–2025

TARTALOM

1. FEJEZET
ÁLTALÁNOS STRATÉGIAI KERET 4

2. FEJEZET
ÁLTALÁNOS HELYZETELEMZÉS 13
A kastélyok általános helyzetének elemzése a hatályban levő jogszabályok szemszögéből 23
A kastélyok általános helyzetének elemzése a tervező és az építész szemszögéből 30
A kastélyok műszaki állapota és a restaurálás folyamata 32
A beavatkozás-állagmegőrzés ciklusa, és a tulajdonos döntő szerepe a kastélyok értékesítésében 37
A kastélyok helyreállításának speciális kutatási és tervezési fázisai 41
Szükséges tanulmányok 41
A tervezési fázisok és a hozzátartozó tartalmi keret 48
Az interdiszciplináris szakértőcsoport a kastélyok felújítása esetében 50
A kastélyok fenntartható karbantartása és helyreállításuk kivitelezési fázisának sajátosságai 52
A karbantartási tevékenységek ütemezése a kastélyok esetében 54
Miért érdekesek a kastélyok? 55
SWOT elemzés az erdélyi kastélyok és kúriák általános helyzetéről 57

3. FEJEZET
A PROJEKTBE FOGLALT 300 ÉPÜLETTEL KAPCSOLATOS ADATOK ELEMZÉSE 61

4. FEJEZET
ÁLTALÁNOS JÖVŐKÉP ÉS CÉLKITŰZÉSEK 64
A Kastély Erdélyben jövőkép 64
A Kastély Erdélyben stratégia célrendszere 65
1. Prioritás: A kastélyok mint gazdasági egységek fejlesztése 66
1.1. Intézkedés: A kastélyok hozzájárulásának növelése a turizmus fejlesztéséhez 71
1.2. Intézkedés: A kastélyok értékesítéséhez szükséges képzettségi szint növelése a turisztikai ágazatban 73
1.3. Intézkedés: Interszektoriális együttműködés megteremtése a kulturális és vállalkozói szektorok között, egy innovatív gazdasági környezet kialakításának céljából 74
2. Prioritás: A kastélyok mint helyi látványossági egységek fejlesztése 75
2.1. Intézkedés: Az épített és természeti örökség feltérképezése, védelme és restaurálása 83
2.2. Intézkedés: A kastélyok népszerűsítése 88
2.3. Intézkedés: A hatóságok felelősséggel való felruházása 89
2.4. Intézkedés: A kastélyok infrastruktúrájának modernizálása a könnyebb megközelíthetőség érdekében 90
3. Prioritás: A kastélyok mint kulturális egységek fejlesztése 92

3.1. Intézkedés: Az erdélyi kastélyok részletes adatbázisának létrehozása 94
3.2. Intézkedés: Oktatási és kulturális tevékenységek kezdeményezése a kastélyoknak a helyi fejlődésben betöltött szerepének hangsúlyozásáért és a kulturális identitás kialakításáért 95
3.3. Intézkedés: A kastélyok adminisztrálásáért és értékesítéséért felelős intézmények felkészültségi szintjének növelése 96
4. Prioritás: A kastélyok mint közösségi egységek fejlesztése 98
4.1. Intézkedés: A helyi közösségek részvételének növelése a műemlékek univerzális értékének megőrzésében 100
4.2. Intézkedés: A kastélyok bevonása a helyi kulturális és oktatási tevékenységbe .. 102
4.3. Intézkedés: A helyi civil szervezetek közötti partnerség megszilárdítása..... 104

5. FEJEZET
FEJLESZTÉSI IRÁNYELVEK ÉS VÉGREHAJTÁSI INTÉZKEDÉSEK 105

6. FEJEZET
A KASTÉLYOK FEJLESZTÉSÉT SZOLGÁLÓ POTENCIÁLIS ERŐFORRÁSOK ELEMZÉSE..... 108
Érintettek körének elemzése 108
A műemlékek restaurálására lehívható vissza nem térítendő támogatások..... 110
Regionális Operatív Program (ROP) 110
A Nemzeti Vidékfejlesztési Program (románul PNDR) 2014 – 2020 114
EEA GRANTS (Európai Gazdasági Térség (EGT) - Norvégia, Izland és Liechtenstein Pénzügyi Mechanizmusának támogatásai) 117
A Teleki László Alapítvány 118
A Forster Központ 119
World Monuments Watch..... 119
A belgiumi King Baudouin Alapítvány 119
The Getty – Los Angeles..... 120
Ambassadors Fund for Cultural Preservation..... 120
Közösségből bevont források 120

7. FEJEZET
A STRATÉGIAI MEGVALÓSÍTÁS FOLYAMATÁNAK MENEDZSMENTJE ÉS ENNEK VÁRHATÓ EREDMÉNYEI..... 124
A jövőkép, valamint a stratégiai és cselekvési tervek egymáshoz való viszonyulása 124
A kastély erdélyben kezdeményezés megvalósításának szervezeti modellje 126
Az évi cselekvési tervek bevezetéséhez szükséges intézkedések..... 127
A kastély erdélyben stratégia megvalósításának koordinációja 132
Kommunikáció és közönségkapcsolatok..... 134
Az eredmények mérése és a stratégia hatása..... 135

8. FEJEZET
FEJLESZTÉSI MODELLEK 139

1. FEJEZET

ÁLTALÁNOS STRATÉGIAI KERET

A KULTÚRA MEGHATÁROZÁSA

Már az elején meg kell jegyeznünk, hogy a kultúrának számos meghatározása létezik. Ez a ténymegállapítás 1952-ből származik, amikor Alfred L. Kroeber és Clyde Kluckhohn *The Nature of Culture* című művében 165 különböző meghatározást azonosított be. A "Sociodynamique de la culture" – 1967 című munkájában Abraham A. Moles 250-nél több meghatározásra hívja fel a figyelmet.[1] Azóta e meghatározások száma növekedett, jelentésük még változatosabb lett, még nehezebbé vált olyan közös jelentésköröket találni, amelyek a szociológusok, antropológusok, filozófusok és pszichológusok nézőpontját is tükrözik. Ezenkívül, ha figyelembe vennénk a kultúra különféle szeleteit, alkotórészeit vagy a kultúra morfológiájának történelmi pillanatait, akkor a meghatározások és leírások száma exponenciálisan megnövekedne.

Etimológiailag a kultúra szó a latin cultura szóból származik, ami a rómaiaknál a föld megművelését jelentette. A szó fordítása: „művelni"/„megtisztelni", és általánosságban az emberi tevékenységekre utal. Másrészt, az ókorban egyes gondolkodóknál a kultúra szó egy tudományág értő művelését jelöli, például a filozófia úgy jelenik meg, mint a lélek kultúrája – itt annak a jelentésnek az átvétele és továbbfejlesztése történt, miszerint a kultúra az emberi értékek művelését, az emberi lélek fejlődését és felszabadítását képviseli. Voltaire a XVIII. században új értelmezést ad a kultúrának, miszerint ez az értelem, a ráció és az emberi szellem művelését jelenti.[2] A kultúra örök értékek összeolvasztásának folyamatává válik, értékek, amelyek elsősorban a művészetek és irodalom területéről származnak. Ami nem fér ebbe a keretbe, az nem érdemel figyelmet.

A XIX. század végén az antropológusok a kultúra egy tágabb meghatározását javasolták, ami alkalmazható volt különböző társadalmak esetében is. Ők a kultúrát egyenesen az emberi természettel azonosként értelmezték. Ennek az állításnak alapjául az a feltevés szolgált, hogy a kultúra gyökere abban a sajátosan emberi képességben rejlik, hogy tapasztalatainkat képesek vagyunk osztályozni, értelmezni, és képesek vagyunk szimbólumok segítségével kommunikálni. Következésképpen, azok az emberek, akik elkülönülve élnek egymástól sajátos kultúrákat alakítanak ki, de az egyes kultúrák elemeit könnyen el lehet más csoportok között is terjeszteni.

1. dr. Mircea COSMA egyetemi tanár: A kultúra elméleti behatárolása és alakító dimenziói, A szárazföldi haderő akadémiájának lapja, IX. év, 4(36) szám, 2004
2. Ibidem

A kulturális tanulmányok a XX. század végén jelentek meg, amikor a marxista gondolkodást visszavezették a szociológiába, és bizonyos szociológiai elméleti kereteket a kritika és irodalomtudományok területére is bevezettek a kapitalista társadalmak szubkultúráinak kutatása és elemzése céljából.

Az UNESCO meghatározása szerint a kultúra „egy társadalom vagy társadalmi csoport sajátos lelki, anyagi, intellektuális vagy érzelmi jellegzetességeinek sorozata."[3]

A mindennapi nyelvhasználatban olyan kifejezésekben jelenik meg a kultúra szó alkalmazott formája, mint például: kulturált ember, magaskultúra, popkultúra, népi kultúra, elit kultúra, klasszikus kultúra, modern kultúra, politikai kultúra, egyetemes kultúra, stb. Mindezek kapcsán felmerül a kérdés, hogy mi is igazán a kultúra? Minden bizonnyal a kultúra fogalmának modern jelentését először Edward B. Tylor használta, és ezt a „Primitive culture" (Primitív kultúra) – London, 1871 című munkájában a következőképpen határozta meg: „[a] kultúra vagy civilizáció, a maga teljes etnográfiai értelmében azt a tudást, hiedelmeket, művészetet, törvényt, hagyományt, szokást és mindazon egyéb képességet és készségeket magába foglaló entitás, amelyet az ember egy társadalom tagjaként magáévá tesz".[4] Eszerint az értelmezés szerint a kultúra egy társadalom szellemi, lelki és szerkezeti fejlődésének eredménye. Ugyanabban a században a kultúra kifejezést gyakran a civilizációval azonosították.

Egy másik elmélet szerint a civilizáció nem más, mint egy külső és mesterséges állapot, ameddig eljuthat az emberi faj. Ebben a században a kultúra alkalmazott használata kibővült olyan kifejezésekkel, mint „anyagi kultúra" és „spirituális kultúra", „explicit kultúra" és „implicit kultúra" (spirituális értékek, attitűdök, eszmények, szimbólumok, stb.), „valódi kultúra", „ideális kultúra", „szubkultúra", „ellenkultúra", „kultúraközvetítés", „akkulturáció" stb.

A kultúrával kapcsolatos diskurzusok sokfélesége ellenére, a legtöbb szakértő egyetért néhány alapgondolattal, mint például: a kultúra egy olyan társadalmi-történelmi termék, amely az emberi értéket méri; a kultúra által különbözik az ember a többi fajtól; a kultúra magába foglalja az olyan társadalmi cselekvések összességét, amelyek alkotásból származnak; a kultúrát az egyik generáció továbbadja a következő generációnak; a kultúra egy örökség, amelyet társadalmi szinten adunk tovább.

Ma már nyilvánvaló mindenkinek, aki a társadalmainkat és történelmünket kutatja, hogy minden emberi közösség, illetve bármilyen társadalmi aktor (vállalkozás, politikai párt, állam, politikai elit, stb.) sajátos, egyéni kultúrával rendelkezik, amely teljes mértékben meghatározza a hozzá tartozó tagok fejlődését. Minden emberi lény már születéskor egy meglévő kultúrával találkozik: modellek, sablonok, paradigmák, kódok, szimbólumok,

3. Ibidem
4. Ibidem

szokások, hagyományok, normák, gondolkodásmód, értékek összességével. Az ember magáévá teszi ezeket a hagyományokat, értékeket, és emberi mivoltát azáltal nyeri el, hogy kulturális alannyá válik, azaz, hogy elsajátítja a különböző kulturális értékeket. Ez neveléssel, önneveléssel, és más szocializálódási tevékenységeken keresztül érhető el.

Figyelembe véve azt, hogy az amerikai antropológus által adott kultúra definíció kiegészíthető a politikai szervezés, az ember által készített tárgyak, a nyelv, vallás és más jellemzőkkel, amelyek megkülönböztetik egyik emberi társadalmat a másiktól, Zdenek Solzmann úgy határozza meg a kultúrát, mint a tanult viselkedések összességét, amely az emberiséget jellemezte a történelem minden szakaszában.[5] Itt a kultúra úgy jelenik meg, mint ami továbbadható egyik generációtól a másiknak; mint minden, ami az emberi gondolkodás és tevékenység terméke, vagyis tulajdonképpen az ember anyagi és nem anyagi termékeinek összessége.

Kapuścinski lengyel történész megfogalmazása találó a témában, mivel ő úgy tartja, hogy „*minden nemzet legértékesebb kincse a kultúrája, azon egyszerű tény miatt, hogy az emberek nem tudnak kultúra nélkül élni, a kultúra az emberi létezés formája. Egy nép értékelheti a világban elfoglalt helyét, aszerint ahogy mások elfogadják őt, és kinyilvánítják tiszteletüket a kulturális értékei iránt és erejének kisugárzására válaszolva*”.[6]

A kultúra kommunikációt teremt, összeköti az embereket, és egységet generál. A fentieket figyelembe véve állíthatjuk, hogy az egyéni és közösségi identitásnak fontos eleme a kultúra, ugyanakkor fontos, hogy a kultúrát más nézőpontból is megközelítsük, ugyanis a kultúra szorosan összekapcsolódik más területekkel, tudományágakkal, illetve fontos az elemzésbe más közösségek nézőpontját is bevonni. Az UNESCO 1982-es mexikói konferenciájának keretén belül, a kultúra a következőképpen volt meghatározva: a kultúra magába foglalja azon sajátos lelki, anyagi, értelmi és érzelmi (affektív) jellemzőket, amelyek egy társadalmat vagy csoportot meghatároznak. Romano Prodi[7] 2003. januári beszédében Firenzében úgy fogalmazott, hogy a gazdaságban és a társadalomban is a versenyképesség forrása a kultúra, illetőleg, hogy a kultúra az Európai Unió alapja, lényegi összetevője. A kultúra az integráció és a kölcsönös tisztelet elősegítője; társadalmunk jövője egyértelműen a kultúrák közötti párbeszéden alapszik.

Tehát, az Európai Unióban napirenden vannak a kulturális diskurzusok: a kulturális örökség és a globális hálózatok viszonya Európát új kihívások elé állítja. Ebben a témában minden, ami érvényes és ajánlott a tagországoknak, az rögzítve van az Amszterdami Szerződésben. Az Amszterdami Szerződés 151. cikkelye alapján az unió nem fogalmaz meg egy kötelező kulturális politikát, a közös programokon való részvétel

5. Octavian Tatar: A románok kultúrája és civilizációja, A szárazföldi haderő akadémiájának kiadója, Szeben, 2004, old. 37. o.
6. Kapuscinski, Ryszard: Nemzeti kultúra a globalizáció korában, Európai Utas, 1/2001-es szám
7. Az Európai Bizottság elnöke 1999-2004 között

önkéntes alapon működik. Tehát a 151. cikkelyben szereplő célkitűzések elérésére az unió tesz néhány ösztönző intézkedést, de ez nem írja elő a tagállamok jogi rendszereinek összehangolását. Ugyanakkor, az egységes piacnak köszönhetően a kulturális örökség objektumainak áramlása elkerülhetetlen, és emiatt az Európai Unió tagállamai meghatározzák a saját és más tagállamok kulturális örökségének védelmét. Ennek az a hátránya, hogy alig érezhető a jogi előírások ereje, mivel ezen a területen a közösséget csak „bátorítják", „támogatják" a együttműködésben. A tagállamok önmaguk határozzák meg, hogy a nem kötelező szabályozás melyikét alkalmazzák a saját országukban, hogy melyek lesznek bevezetve a törvényhozásba. A román törvényhozásban még az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt léteztek törvények a nemzeti örökség védelmére vonatkozóan. A Nemzeti Archeológiai Címjegyzék (Repertoriul Arheologic Național) és a Történelmi Műemlékek listáin szereplő épületek a kulturális nemzeti örökséghez tartoznak. Ezek állapotának megőrzésére egy, az Unióéhoz hasonló törvénykezést hoztak létre. E törvényekre azért volt szükség a csatlakozás után, mivel az Uniós tagállami szerződés értelemszerűen magával vont bizonyos új kötelezettségeket. Szerkezeti szempontból Romániában a kultúra területén alkalmazott törvények hasonlóan vannak elosztva, mint ahogyan azt az Európai Bizottság megfogalmazta.[8]

A STRATÉGIA KONTEXTUSA

A Maastrichti Egyezmény után elindult egy komolyabb integrációs folyamat, amely kulturális programok fenntartásában és támogatásában is megnyilvánult. Így nem csoda, ha az egyezményt követően három kulturális finanszírozási program is megjelent: a Kaleidoscope, a Raphael és az Ariane. A Kaleidoscope program a kulturális és művészeti fejlődést támogatta, célja, hogy a művészet szakterületén belül élénk kapcsolati rendszert épített ki és ösztönözte a művészeti együttműködést.

A Raphael program 1997-ben jött létre a kulturális örökség védelméért, amelyben meghatározták a kulturális örökség fogalmát, valamint a műemlékekét is, legyen az ingatlan vagy ingóság: a képzőművészet és iparművészet minden darabja, nemzeti örökség, írott/nyomtatott könyvek, archív anyagok, emlékek, műalkotások, archeológiai felfedezések, amelyek szerves részét képezik az illető ország történelmének, és amelyek az országban találhatóak.

A harmadik program az Ariane, amely a kulturális politika egyik alosztályának, a könyvek és az olvasás kultúrájának támogatására vonatkozott.[9] Az ezredfordulón ezeket

8. Ilyés Szabolcs: Vissza nem térítendő támogatás történelmi műemlékek helyreállítására, a Kastély Erdélyben Stratégia projekt keretében készített tanulmány, 2016
9. Ariene program: http://ec.europa.eu/culture/archive/culture2000/historique/ariene_en.html Letöltés dátuma: 2015.11.16

a programokat felváltotta a Kultúra 2000 program, amely minden területre kiterjed, kivéve az audiovizuális és a képzési területeket.

A kulturális turizmus egy jövedelmező ágazat, amely akár anyagi forrását is képezheti a kultúrának és az örökségvédelemnek. Köztudott, hogy az Európai Unióban a turizmus egy gazdag lehetőségforrás, viszont a kulturális turizmust - amely az örökségvédelem kulcsfontosságú erőforrása, de amelynek karbantartása igen magas szakmai hozzáértést követel és igen költséges - el kell különíteni. Tulajdonképpen a cél az, hogy a nemzetek függetlenségét figyelembe véve, a kulturális turizmus a térség fejlődését szolgálja, és a nemzeti örökség direkt vagy indirekt módon munkahelyeket teremtsen. Manapság Európát több szerző is egy „kulturális skanzen"-hez hasonlítja a sok turista miatt (akik túlnyomó többségben ázsiai és amerikai turisták), ami az európai gazdaság szempontjából nem feltétlenül egy pozitív dolog, mégis pozitív is lehet a turisztikai és kulturális lehetőségek kihasználása szempontjából. Mindezek hozzájárulnak ahhoz, hogy a nemzeti örökség a társadalom és a gazdaság hajtóerejévé váljon. Ezért olyan fontos, hogy az Európai Unióban működjenek a fent említett programok, mert mindenik egy befektetést képvisel, a fejlődést támogatja, a különböző kultúrák közötti együttműködést és kommunikációt segíti. Egyet kell értenünk Joseph S. Nye-vel, aki az Erő és összefüggés című könyvében hangsúlyozza, hogy szükség van úgy a hagyományos bölcsességre, mint az új irányzatokra való fogékonyságra és az új folyamatok elfogadására, ahhoz, hogy minél jobban tudjunk alkalmazkodni felgyorsult világunk állandó változásaihoz.

A „kastély" szó felkelti a figyelmet, érdeklődést vált ki, nosztalgikus érzéseket táplál, szomorúságot vált ki, mivel sorsuk bizonytalan, elsősorban Erdélyben. A szó értetlenséget, kérdéseket generál – nem tudjuk, hogy mit kellene kezdjünk velük. Az épületek, területek, amelyekre ez a szó utal kulcsfontosságú részei kulturális örökségünknek.

A becsült adatok szerint 600 kastély és udvarház van Erdélyben. Amikor Erdélyről beszélünk, akkor Erdély, Máramaros, Körös és Bánság történelmi régió 16 megyéjét értjük ezalatt. A kijelentés, hogy 600-nál több ilyen jellegű épület létezik, csak homályos becslése egy, a Transylvania Nostra szervezet által a 90-es években készített felmérésnek, amely több mint 160 kastély és udvarház állapotát elemzi részletesen, viszont csak számszerűen említi megyékre lebontva az összes épületet.

Mindezzel együtt, a kastélyok témája nem lett népszerű, nem épült be a köztudatba, nem lettek közbeszéd tárgya, csak zárt körökben, szakemberek szintjén foglalkoznak a témával. Ennek ellenére, vannak jó ötletek társadalmi-gazdasági felhasználásukra, forrásokat lehet lehívni hasznosításukra, léteznek fenntartható modellek akár az ország területén is.

EURÓPAI KONTEXTUS

Az Európa Tanács és a Miniszterek Tanácsa a nemrégiben közzétett javaslataiban hangsúlyt kíván helyezni a kultúrára, mint a gazdasági és társadalmi fejlődés forrására. Az Európa 2020 stratégia és más uniós kezdeményezések keretén belül, az erdélyi kastélyok szerepe a kultúrának a helyi és regionális fejlesztésben betöltött szerepének kontextusában és az unió digitális és innovációs napirendje, a fiatalok mobilitása, illetve a források hatékony lehívása kereteiben határozható meg.

Az Európa Tanács úgy gondolja, hogy ahhoz, hogy a helyi és regionális fejlődéshez a kultúra is fokozottan hozzájárulhasson, szükséges:

- hogy a kultúra, mint stratégiai és átfogó elem, integrálódjon az európai és nemzeti politikákba az európai régiók és városok társadalmi és gazdasági fejlődése érdekében,
- a kultúrába, a kulturális és kreatív iparágakba való befektetések bátorítása, főleg a kis- és középvállalkozók esetében, helyi és regionális szinten, hogy elősegítsük a kreatív és dinamikus társadalmak fejlődését,
- a kultúra mint kulcsfontosságú elem jelenjen meg a helyi és regionális turizmusban és gazdaságban, ezáltal a fenntartható turizmus alapjává váljon, illetve, hogy Európa kulturális örökségét hangsúlyozó elemmé váljon,
- a politikai döntéshozók érzékenységének növelése helyi és regionális szinten, akik a kultúra és kreativitás segítségével új tudást generálnak, ezzel is segítvén a változó környezethez való alkalmazkodást, az emberi készségek, képességek fejlődését, és erősítik a társadalmi kohéziót,
- a határokon, nemzeteken és régiókon átívelő kulturális kezdeményezések bővítése, melyek összekötő kapocs lehetnek Európa különböző népei és régiói között, ugyanakkor a gazdasági, társadalmi és területi kohéziót szolgálják.

A 2014–2020-as időszak támogatási periódusra vonatkozó javaslatában, amelyet 2011 júniusában mutattak be, az Európa Tanács rámutatott, hogy a kohéziós politika, a vidékfejlesztés, a halászat és tengergazdaság fontos része kell maradjon a 2014-2020-as pénzügyi csomagnak, mivel ezeknek fontos szerepe van a 2020-as Európai Stratégia céljainak megvalósításában. Ugyanakkor, az Európa Tanács felvetette, hogy a strukturális politikák irányítsák a támogatásokat bizonyos, az Európa 2020-as Stratégiához szorosan kapcsolódó prioritások esetében, és a hangsúly az eredményekre, a célok eléréséhez szükséges folyamatok monitorizálására, és a programok gyakorlatba ültetésének megkönnyítésére tevődjön.

Az Európai Unió minden egyes országa és régiója haszonélvezője a strukturális politikai intézkedéseknek. A támogatás nagyságrendje az egyes régiók gazdasági fejlettségi szintjétől (GDP/lakos) fog függni.

A strukturális programok az Európa-szinten meghatározott prioritásokat tényleges intézkedésekké átalakítják át nemzeti és regionális szinten. A kohéziós politika lehetővé

teszi az EU-s országoknak és régióknak, hogy forrásaikat egy jobb gazdasági, társadalmi és területi kohézió elérésére csoportosíthassák, és hogy az Európa 2020 Stratégia célkitűzéseit teljesíthessék.

NEMZETI, REGIONÁLIS ÉS HELYI KONTEXTUS

A regionális és nemzeti fejlesztés szintjén a kulturális örökség restaurálását és érékesítését a román turizmus fejlesztésének egy specifikus intézkedésévé nyilvánították, így a Regionális Operatív Program (ROP) külön prioritási tengelye lett. Ezen keresztül finanszíroztak konkrét befektetéseket a kulturális infrastruktúrába és műemlékek restaurálásába, és támogatásban részesültek olyan projektek is, amelyek az épített kulturális örökséget népszerűsítették. De természetesen a támogatás nem volt elégséges, ahhoz, hogy a problémákat megoldja.

Az erdélyi kastélyok hálózata nagy potenciállal bír: nagyban hozzájárulhat más szektorok, illetve az egész Erdély-régió fejlődéséhez. Figyelembe véve azt a tényt, hogy 2012-ben az európai források kiutalásának új tervezési fázisa kezdődött, ezáltal lehetőség nyílt arra, hogy Románia épített nemzeti örökségének elemeit több más szektor operatív programjába is beépítsék.

Az erdélyi kastélyok növelhetik a turisztikai vonzerőt, az szállások számát, hozzájárulhatnak a helyi és regionális fejlődéshez, illetve a kis- és középvállalkozó szektor fejlődéséhez, azáltal, hogy az utóbbiak tevékenységük során használják ezeket a területeket és épületeket, anélkül, hogy a kulturális örökségbeli értéküket csorbítanák. Egy kastélynak több tevékenységi körre lehet hatása, így szerepet vállalhat több különböző helyi fejlesztést megcélzó stratégia megvalósításában.

A vidéki kastélyok esetében, az épület, az udvar és környéke, illetve az itt zajló tevékenységek külön prioritást képezhetnek, vagy szerepet tölthetnek be több fejlesztési prioritásban. Persze, ezt a szerepet külön egyeztetni kell a tulajdonossal (hacsak nem a helyi önkormányzat a kastély tulajdonosa), a megvalósításban pedig kívánatos az együttműködés a helyi közigazgatási szervek, a tulajdonos és/vagy adminisztrátor és más helyi civil-, vagy gazdasági szervezetek között, akiknek kapcsolata van ezzel a kastéllyal.

A városi környezetben levő kastélyok esetében több fejlesztési prioritás is felmerülhet. Ebben az esetben, figyelembe kell venni az Európa Tanács által 2010 tavaszán meghatározott javaslatokat, amelyek a kultúrának a városi fejlesztésben való szerepére vonatkoznak.

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG SZEREPE A TÁRSADALOMBAN

„A materiális és immateriális kulturális örökséget védő nemzeti rendszerek a hagyomány által, a konzerválás elve köré szerveződnek, amely a hozzá társított, kimondottan kulturális érték (esztétikai, művészeti, történelmi, dokumentálás, stb.) által vannak fenntartva. Ez a szemlélet később változott és kiegészült azzal, hogy a kulturális javaknak *egzisztenciális és kötött/örökségi értéke* is van, és az utóbbi időben ezekhez társították a társadalmi értéket is, amit a kulturális örökség különböző reprezentációinak belső értékeként határoztak meg.

Párhuzamosan ezzel az utolsó szemlélettel – vagyis a társadalmi értékkel – egy új *fenntartható gazdasági fejlődési* paradigma kezdett körvonalazódni, amely jórészt az alábbi gazdasági változásoknak köszönhető: egyrészt, az életszínvonal növekedése, a szállítási infrastruktúra javulása és a szabadidő/vakáció eltöltési szokások megváltozása (a turizmus általános fejlődése, beleértve a kulturális turizmust is), másrészt pedig a gazdasági nehézségek/válságok, amelyek rákényszerítettek, hogy újabb jövedelemforrásokat és foglalkozásokat alakítsunk ki.

Mindemellett az utóbbi évtizedben a kulturális örökség védelme egyre többször kapcsolódott össze a természeti örökséggel. Jóllehet ez a kapcsolat már 1972-ben, az UNESCO által megfogalmazott a Világ Kulturális és Természeti Örökségének Védelméről szóló egyezményben is felmerült, de csak 2000 után lett egyértelmű, hogy nem lehet csak a kulturális örökséget vagy csak a természeti örökséget védeni, - mivel ezek kölcsönhatásban vannak - anélkül, hogy az adott terület fenntartható fejlődése ne sérülne.

Ily módon került be a figyelem középpontjába egyrészt a turisztikai piac és az általa generált plusz érték, másrészt pedig ezeknek az új gazdasági forrásoknak az örökség konzerválására való felhasználása. Így vált az örökség maga is egy forrássá. Ily módon lehetett kiegészíteni, vagy esetenként helyettesíteni helyi vagy nemzeti szinten a közpénzekből történő finanszírozást. Ezeken a gazdasági szempontokon kívül sok országban a kulturális örökség egyre inkább felértékelődött az „*identitás perspektívájából*”[10] is, ahogy erre már utaltunk a fentiekben is.

Ezeknek a különböző megközelítéseknek az elegyéből egy relatív váratlan eredmény származott, éspedig, a nemzeti örökség körének újradefiniálása, új objektumok felvétele, az elbírálási kritériumok megváltozása, a kutatások kiterjesztése, újabb kulturális javak felfedezése, egyesek újraértékelése és az örökség típusainak/csoportjainak bővítése – új alcsoportok bevezetése, mint ipari örökség, nyelvi örökség, stb. - révén. Románia is követi ezt az általános trendet, azonban még mindig a kulturális örökség hosszú időszakon át tartó elhanyagolásának és szisztematikus pusztításának hatásaitól szenved.

10. Kulturális ágazati stratégia 2014-2020

Mindennek középtávon két látszólag paradox következménye lett: egyrészt a szakértők részéről egy „túlzott" védelmet eredményezett – akik megpróbáltak mindent megvédeni, ami nem lett elpusztítva a kommunizmus által, másrészt a nemzeti kulturális örökség értékének, megbecsülésének és megértésének hiányát eredményezte bizonyos csoportok körében – ez a kommunista időszak attitűdjének - a rombolás, pusztítás és megkérdőjelezhető beavatkozások – meghosszabbítását eredményezte, főleg ami az épített, ipari és nyelvi örökséget illeti az ingó javak ellopása, törvénytelen exportja mellett.

Románia 2007-es uniós csatlakozása egy új hullámot indított el: új törvények és pénzügyi források jelentek meg műemlékek restaurálására, védelmére és megőrzésére, jóllehet néhány szakértő politikuson kívül a közbeszéd még mindig úgy tartja, hogy a nemzeti kulturális örökség nem más, mint a kulturális turizmus kizárólagos része, illetve a nemzeti identitás alapeleme.

Jóllehet mind a két megközelítés jogos, még sincs egy átfogó nemzeti stratégia, amely integrálná a történelmi műemlékeket más közpolitikai törekvésekbe, mint például az urbanisztikai, kulturális nevelési, életszínvonalra vonatkozó politikákba.

2. FEJEZET

ÁLTALÁNOS HELYZETELEMZÉS

A 2014–2020-as *időszakra vonatkozó kulturális stratégia kimondja, hogy a nemzeti kulturális örökségnek van egy sajátossága, amely megkülönbözteti más kulturális objektumoktól, és amelyet figyelembe kell venni bármilyen stratégia megfogalmazásakor: a kínálat elsősorban javakból és objektumokból áll, a kereslet viszont lényegében szolgáltatásokból*. A folyamat a műemlékek konzerválásával, restaurálásával és értékesítésével kell kezdődjön, majd ez szállítási, infrastrukturális szolgáltatásokkal, speciális turisztikai infrastruktúrával, és egy sor járulékos szolgáltatással kell kiegészüljön, viszont ezek a szolgáltatások nemcsak az ember kognitív, művészeti vagy esztétikai, hanem a gazdasági és társadalmi szükségleteit is ki kell elégítsék.

A nemzeti kulturális örökség területén, a 2014–2020-as Kulturális ágazati stratégia kulcsfogalmai a következők:

- kutatás és nyilvántartás;
- konzerválás, restaurálás, védelem;
- szakmai képzés;
- oktatás a kulturális örökség védelme érdekében;
- értékesítés/revitalizáció.

A KASTÉLY FOGALMA, MEGHATÁROZÁSA ÉS MEGKÖZELÍTÉSE A MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ SZEMSZÖGÉBŐL

A kastély meghatározása, terminológiai kérdések

Az 1995-ben kiadott *Művészeti szótár*[11] a következőképpen határozza meg a kastély fogalmát: *„1. A középkorban specifikus szerkezetű erődített úri lakhely, amely egy belső udvar köré csoportosított, különböző alakú és rendeltetésű építményekből áll. Romániában, a legjobban megőrződött ilyen lakhelyek: a Vajdahunyad vára (15. század) és a törcsvári kastély (14. század), mindkettő gótikus stílusú. 2. (...) Később, a provinciális és falusi királyi vagy úri lakhelyek is ezt a nevet kapták. Romániában késő-reneszánsz stílusú kastélyok vannak Keresden (Maros megye), Aranyosmeggyesen (Szatmár megye), Gyergyószárhegyen (Hargita megye) a 16-17. századból." A szótár felsorol más nemzetközi nyelveken használt kifejezéseket is: „francia: château, olasz: castello, német: Schloss, Burg, angol: castle."* Ezek szerint, a művészeti szótár

11. Dicționar de artă. Forme, tehnici, stiluri artistice [Művészeti szótár. Művészeti formák, technikák és stílusok] Coord. Mircea Popescu. București, Meridiane, 1995, 1. sz. 96. o.

kastélynak tekinti a középkori nemesség erődített lakhelyeit, amelyeknek belső udvara van, és amelyek közül Romániában a „*legjobban konzervált*" két példa Erdélyben van. A 2. pontban a szótár kiterjeszti a szó jelentését a „*provinciális városban vagy falun található királyi vagy földesúri lakhelyekre*" és késő-reneszánsz kori példákat sorol (16-17. század) szintén Erdélyből. Amint látható, a szótár kiemeli, hogy a kastély a provinciális városok vagy falvak sajátossága, tehát joggal hihetjük, hogy a szócikk szerzője (T.S., vagyis Teresa Sinigalia) egy olyan épületcsoportra gondolt, amely nem található meg Bukarestben, hanem a vidék sajátossága. A felsorolt példák között egyetlen királyi kastély sincs (ennek alapján feltételezhetjük, hogy a meghatározás az európai kastélyokra vonatkozik), és egyetlen román városi kastély sem szerepel közöttük.

Ahhoz, hogy a kastély szó jelentése világosabbá váljon számunkra, több román nyelvű online szakszótárat is segítségül hívhatunk. Egyikük a következő magyarázatot adja: *(...) Nagy épület, középkori, tornyokkal ellátott. – Változatai: caştei, coştei. Lat. castellum (XVII. sz.); magyar vár, kastély (...)*[12]. Tehát, a román *kastély* szó a magyar nyelvből ered, de a gyökere a latin nyelvben van – *castellum*. A fenti megállapítások abban segítenek, hogy tisztázzuk: Erdélyben a román kifejezés több változata él (ezek kiejtése nagyon hasonlít a magyar kastély szóra), így beszélhetünk egy, csak erre a régióra jellemző, építészeti specifikumról. A magyar kifejezés pedig a latinból ered. *Castellum*, -i a latin *castrum* szó kicsinyítő formája, vagyis egy kisebb *castrum*. A castrum, -i, szónak több jelentése is van, alapértelme *katonai tábor*. A római katonai táborok többfélék voltak, a *castrum activum* egy mozgó, míg a ***castrum stativum*** egy védelmi rendszerekkel ellátott letelepített tábor volt. Értelemszerűen, a kicsinyített *castellum* az utóbbira vonatkozik és már az ókorban ilyenszerű rendeltetése volt.

A latinból származó, eleinte katonai tábort jelölő kastély szóval illették később a középkori várakat, amelyek egyben földesúri vagy királyi székhelyek is voltak, így fokozatosan egyre több reprezentatív belső- és külső (díszítő)elemmel bővültek, s a 14–15. században néhány esetben ezek a pompás kialakítások már meg is haladták a védelmi felszerelések szerepét. Mégis, a 15–16. században a kastély fogalma még egy erődített székhelyet jelölt, és csupán a reneszánsz stílus leáldozásával, a 17. század második felétől, szűnt meg a kastélyok kiemelt védelmi szerepe, s azok reprezentatív, díszes, hatalmat sugalló kialakítása került előtérbe. Mai szemmel nézve, ezek a középkori és kora-újkori nemesi rezidenciák helyesebb megnevezése a **várkastély** volna, hiszen ezen építmények esetén a védelmi és a reprezentációs funkció nagyjából azonos jelentőséggel bírt. Az ilyen jellegű reneszánsz épületek nagyjából azonos alaprajzi- és tömegszerkezettel bírtak: szabályos alaprajzú, a sarkokon tornyokkal vagy bástyákkal erődített építmények voltak, markáns védelmi szereppel. Tehát láthatjuk, hogy az erdélyi reneszánsz időszakában a *castellum* kifejezésnek más értelme volt, mint manapság: a legtöbb reneszánsz kastély komoly védelmi felszereltséggel rendelkezett, amely követte a hadtechnika fejlődését.

12. http://www.webdex.ro/online/dictionarul_etimologic_roman/castel. Megnyitva: 2015.09.15-én.

A barokk idején alakult ki a kastélyok mai értelemben használt építészeti programja, amelyben a rezidencia védelmi szerepe már háttérbe szorul, ugyanakkor a kastély körüli park egyre fontosabb lesz. A kastélyokról való mai felfogásunk leginkább a franciaországi (*„château de Versailles”*) és más európai országok barokk kastélyai határozzák meg, ezek az impozáns épületek pedig elsősorban reprezentatív jelleggel bírnak.

Erdélyben a kastély kifejezés jelentésváltozásai követték az épületek fejlődését, amelyeken keresztül az aktuális uralkodó hatalom kifejezte erejét. Így, ha egy pontosabb meghatározásra törekszünk, figyelembe kell vennünk ezeket a változásokat is. A 19. századi kastélyokról szóló művészettörténeti tanulmányok természetesen meg is határozzák ezeket az épületeket.[13] Ezekben a definíciókban csak az épületek reprezentatív jellege és a vidéki környezetbeli elhelyezkedése marad állandó, továbbá az, hogy nagyobb méretű, legalább egy emeletes épületekről van szó. A korábbi meghatározásokkal ellentétben viszont a 19. század második felében már nem követelmény az épületszárnyak egy udvar köré való szerveződése, a tulajdonos *„senior”* volta (feltételezzük, hogy az 1995-ös Művészeti Szótár szerzői a tulajdonos nemesi származására és nem az életkorára utaltak ezzel kifejezéssel), vagy a kastélyok védelmi szerepe.

Az idők során nemcsak a „kastély” fogalom jelentése változott, hanem a rezidencia által betöltött szerepek is, hiszen a kastélyok funkciója a tulajdonosok társadalmi helyzetének és aktuális szükségleteinek megfelelően változott.

A következőkben az erdélyi kastélyok néhány „vállalt” funkcióit mutatjuk be:
Védelmi funkció – főleg a késő-középkorban és a korai újkorban épített kastélyokra vonatkozik, a gótikus és reneszánsz stíluskorszakokra, egészen a XVII. század második feléig. Miután a XVIII. század elején elterjedt a barokk stílus, a kastélyok elvesztették védelmi jellegüket. A háborús időkben a kastélyok nemcsak a tulajdonos családjának, hanem az egész település lakosságának szolgáltak menedékül.
Lakhely funkció – ezek a városon kívüli rezidenciák a nemesi családok szezonális lakhelyeiként szolgáltak, általában tavasztól őszig, vagy csak nyáron használták őket, az év többi részében a tulajdonosok városi rezidenciáikban tartózkodtak. A tulajdonos családtagokon kívül ezekben az épületekben mások is laktak, elsősorban a kastély személyzete, de a birtok őrei és tisztjei is (ez utóbbiak állandó jelleggel).
Gazdasági, adminisztrációs funkció – a kastély egy nemesi birtok területén feküdt (általában a kuriális teleknek – különleges közigazgatási jogállással rendelkező földterület – nevezett birtok központjában). A nemesi birtok mezőgazdasági területekből, erdőkből, halastavakból, ipari létesítményekből állt, s ügyeit a birtokfelügyelő intézte.
Reprezentatív jelleg – a kastélyegyüttes a nemesi birtok (uradalom) és a település szimbolikus központját is képezte.
Kulturális funkció – Erdély több régiójában a kastély vagy a nemesi uradalom képezte az egyetlen kapcsolatot a magasabb szintű kultúrával.

13. József Sisa: Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora. Budapest, Vince, 2007.

Az erdélyi kastélyok sorsa az elmúlt száz évben

Az erdélyi kastélyok sorsa hűen tükrözi e régió sorsát is, amelyen a XX. század történelem nagy viharai söpörtek végig. (Más közép- és kelet-európai országokban sem volt jobb a kastélyok sorsa, és ma sem az.) A kastélyok még e „viharok" előtt, a korábbi történelmi időszakokban, többször is jelentős rombolásnak voltak kitéve (II. Rákóczi Ferenc 1703–1711 közötti, a Habsburg birodalom ellen intézett felkelése maga után vonta az osztrákok kastélyrombolási hadjáratát; az 1784-es, Horea, Cloşca és Crişan által vezetett parasztfelkeléskor okozott pusztítások; az 1848–49-es forradalom szomorú következményei Erdély középső és délnyugati részein), de egészen az első világháború kezdetéig a tulajdonosoknak megvolt rá az anyagi lehetőségük, hogy megrongált kastélyaikat újjaépítsék, kijavítsák.

Azonban az 1918-as Nagy Egyesülést (Nagy-Románia megalakulását) követően az erdélyi kastélyok és a nemesség sorsában hirtelen változások történtek. Az 1921-es román agrárreform idején az erdélyi nemesség földjeit és birtokait államosították, a birtokosok szinte csak a kastélyt tarthatták meg. E „reform" megtörte a teljes birtokos réteg gazdasági és pénzügyi hatalmát, ugyanis a tulajdonosok elvesztették a kastélyok és uradalmak fenntartását biztosító alapot. Az agrárreformot követően a kastélyok fenntartása (az anyagi fedezet hiánya miatt, amely a szántók és erdők bevételéből származott) óriási erőfeszítést igényelt a tulajdonosok részéről, akik közül többen kénytelenek voltak lemondani a kastélyukról, s így azok más rendeltetést töltöttek be. Egyes kastélyokban kórházat, szanatóriumot rendeztek be (például a tordaszentlászlói kastélyt tulajdonosa, Széchen Miklós a román államnak adta el, amely 1931-ben TBC szanatóriumot létesített az épületben). Az 1930-as évek elején – az első világháborút követő világválság idején – több kastélyt leromboltak, vagy ezek egyszerűen csak „eltűntek". Itt említjük meg a magyarfenesi kastélyt (Kolozs megye, a Jósika család tulajdona, amit az 1930-as évek végén bontottak le), a csitó-zsombolyai kastélyt (Csekovics gróf tulajdona, amit Ybl Miklós tervezett 1870 körül és Meinig Artúr alakított át 1900-as évek előtt, 1937-ben lerombolták), a meggyesfalvi kastélyt (Maros megye, Lázár Jenő gróf rezidenciája – a gróf aki saját kezűleg faragta ki a bútorzat és belsőépítészeti elemek egy részét, porcelán dísztárgyakat is készített. A kastély teljesen leégett, valószínűleg szándékos gyjtogatás áldozata lett 1920-ban vagy 1921–22-ben.)

Miután az új körülményekhez képest stabilizálódott a helyzet, több kastély esetében javítási és karbantartási műveletekre került sor, ezek azonban nem változtatták meg az épületek stilisztikai jellemzőit vagy kinézetét. Ebben az időben íródott Bíró József művészettörténész felbecsülhetetlen értékű könyve (Erdélyi kastélyok, 1943), amely egy igazi „keresztmetszetet" nyújt az erdélyi kastélyok két világháború közötti állapotáról. Ekkor még nem volt minden veszve, a kastélyokban még az eredeti helyükön őrizték a műalkotásokat, bútordarabokat, festményeket, gyűjteményeket, s az első világháború pusztításától sújtott tulajdonosok megpróbálták folytatni a régi életformájukat.

A kastélyok életében az igazi drámai fordulat a második világháborút követő mélyreható politikai, társadalmi és gazdasági változások után következett be. Az 1945-ös új

agrártörvény maximum 50 hektárban határozta meg a földbirtokok nagyságát. Ez a helyzet csak súlyosbodott a Szovjetunió által támogatott kommunista rezsim hatalomra jutásával. 1949. március 2-ról 3-ra virradó éjszaka eltulajdonították és államosították az erdélyi nemesek összes birtokát és kastélyát, a nemesség tagjait az ország különböző pontjaira és a környező nagyvárosokba kötelező lakhelyre helyezték ki. Ezáltal a kastélyok gazdátlanul maradtak, s onnantól elkezdődött ezek szándékos rombolása és elhanyagolása, mivel az új állami ideológia szerint ezek egy lenézett és elpusztításra ítélt „műemlék-csoportot" jelentettek.

Néhány év alatt a kastélyok megszűntek nemesi lakhelynek lenni, és túlélésük a helyi vagy központi hatóságok által meghatározott új szerepüktől függött. Ezek az új funkciók általában a következők voltak: kórház, termelőszövetkezet (TSZ) irodája, orvosi rendelő, kocsma, szanatórium (a kastélyban működő ilyenfajta intézményeket az épülethez tartozó park zárta el a külvilágtól, s ilyen esetekben a park is viszonylag jó állapotban maradt fenn), gyár (mint például a marosújvári kastélyban karácsonyi díszeket gyártó vállalat működött), polgármesteri hivatal vagy iskola. Természetesen voltak esetek, amikor a kastély nem kapott új rendeltetést, vagy annyira megrongálódott a háború alatt, hogy le kellett bontani. Példa erre a Maros megyei várhegyi kastély, amit báró Bornemissza András megrendelésére 1892-ben tervezett a kolozsvári Pákei Lajos építész. A gyönyörű neoreneszánsz épület térszerkezetében és belső elrendezésében hasonlóságot mutatott a bodolai kastéllyal (amelyet szintén Pákei tervezett egy évvel később). A várhegyi kastélyt 1930-ban eladták az Egészségügyi Hivatalnak, a második világháború alatt bombatalálat érte, majd 1952-ben lebontották.

1989 után a kastélyok egy részét a nemesi családok leszármazottai igényelték vissza. Első ránézésre úgy tűnik, hogy az 50 évig tartó kommunizmus idejéhez viszonyítva, az 1989-es rendszerváltás óta sokkal nagyobb károk keletkeztek a kastélyokban, mivel számos épület tulajdonos (vagyis az állami szövetkezetek és cégek) és karbantartás nélkül, elhagyatott maradt.

A kastélyok visszaszolgáltatása egy igen lassú folyamat, amelyet sokszor maga a román állam (vagy ennek helyi képviselete) nehezít meg, annak ellenére, hogy ezeket az épületeket közel fél évszázadig ingyenesen használta. Ráadásul az állam az elsődleges felelős (közvetlen vagy közvetett módon) a belső berendezés az 1940-es évek végén bekövetkezett eltűnéséért, és az épületek 1950–1980-as évek közötti pusztulásáért . Több példát is felsorolhatnánk, de csak néhányat emelünk ki, mint például a radnóti kastélyt, amelynek kaputornya azért van omlófélben, mert az elhúzódó visszaszolgáltatási eljárás alatt nem lehet állagmegóvási beavatkozást végezni). Az elmúlt 20 évben elpusztult teljesen a csákigorbói Jósika kastély (Szilágy megye), de a szentbenedeki, a kerelőszentpáli, az alvinci vagy a kapjoni kastélyokból sem maradt mára szinte semmi.

Sajnos nagyon sok épületet nem igényeltek vissza azok rossz állapota miatt, vagy azért, mert a tulajdonos családok kihaltak, így ezek a helyi közigazgatási szervek tulajdonában maradtak. Ezek az egykori impozáns műemlékek pénzhiány, de főleg ötlethiány miatt

elromosodtak, nem ritkán a hatóságok ellenszenve is rájuk irányul (mert terhet jelentenek számukra), így a romokat a helyiek ingyenes építőanyaglerakatként használják. Az erdélyi kastélyok közül jelenleg az ebbe a kategóriába eső emlékek vannak a legkiszolgáltatottabb helyzetben (Alvinc, Egeres, Kapjon, Szentbenedek, Aranyosmeggyes és még sok más). Ezek felmérésére, konzerválására, megmentésére és értékesítésére (nemcsak turisztikai szempontból) új pályázatok kidolgozására lenne szükség.

A kastély és környezete

Ahogy az a 2014–2020-as Kulturális Szektoriális Stratégiából is kitűnik, 2000 után lett nyilvánvaló lett, hogy nem lehet védelmi tevékenységeket folytatni külön csak a természeti örökség és külön csak a kulturális örökség területén, anélkül, hogy az a hely, ahol ezek az elemek megtalálhatóak, tartós fejlődése kárt ne szenvedne, ugyanis a fenti területek kölcsönhatásban vannak egymással. Így a következőkben szeretnénk bemutatni azt az általános helyzetet, amely a kastélyokat és az oly gyakran és méltánytalanul elfeledett kertjeiket jellemzik.

A KASTÉLYOK KERTJEINEK ÁLTALÁNOS TÁJKÉPI ELEMZÉSE

A Történeti Kertek Kartájának (1981) első paragrafusa úgy határozza meg a „történeti kert” fogalmát, mint: „egy növényi és építészeti kompozíció, amely művészettörténeti szempontból figyelemre méltó, és így műemléknek minősül.” Sajnos Erdélyben az esetek többségében a kertek létezését csak néhány, nagyon rossz állapotban levő, öreg fa jelzi. Más esetekben csak sejteni lehet a kert helyét és méretét.

A kastélyok kertjeinek mai helyzete és rövid története

„A nyugati történelemírásban és gyakorlatban, a történeti kertek témája természetes módon volt és van tárgyalva, hasonlóképpen, mint ahogy ezek konzerválása, karbantartása, népszerűsítése és turisztikai kihasználása is. Ellenben, a román történelemírásban a történeti kertekre való utalás nagyon vázlatos, és néhány kivételt leszámítva, csak, mint másodlagos téma jelenik meg a nemesi lakások vagy egy település monográfiájában. (...) Az erdélyi kertek fejlődése során két momentum volt, amikor előrehaladást, illetve jelentős változást jegyezhettek fel, ennek nyoma megtalálható a kertek szerkezetében és aspektusában is. Az első momentumun a kastélyok és nemesi paloták megjelenéséhez és fejlődéséhez kapcsolódik, amelyek reneszánsz és barokk jegyeket hordoznak. A második időszak, főleg a XIX. századra esik, amikor az első városi parkok megjelentek, vagyis amikor a kertek kialakítása már túlnő a (privát) rezidenciákon és amikor (köz)terekké válnak. Erdélyben egyik történelmi időszakban sem jelentek meg olyan kiterjedésű parkok, mint más európai országokban, ahol a társadalomi fejlődés szintjét voltak hivatottak jelezni. Nálunk a kertek egész sokáig megőrizték feudális jellegüket, főleg haszonkertekről beszélhetünk, melyek kisméretűek voltak, és főleg kolostorok és a városi házak körül helyezkedtek el. A reneszánsz és barokk korban geometriai parkok jöttek létre nyugati, főleg francia hatásra - erre jó példa Magyarország és Ausztria. Az erdélyi nemesség életvitelét főleg e vidékek arisztok-

ráciája befolyásolta. Később, szintén e kapcsolatok hatására alakultak ki a tájképi parkok, főleg angliai hatásra, a XVIII. századi romantika minden jellemzőjével együtt."[14]

A XV. század után a középkori erődítményeket reneszánsz kastélyokká alakították át, ennek velejárója, hogy a hozzájuk tartozó kertek is egyre inkább kiterjedtek, és átalakultak haszonkertből díszkertté. Mivel a XVI-XVII. századból egyáltalán nem, vagy csak nagyon kevés dokumentum maradt fenn a kerteket illetően, ezért nem kívánunk részletesen foglalkozni ezzel az időszakkal.

A barokk kertek

Erdélyben a barokk stílusú kertek a XVIII. században jelentek meg, és a XIX. század alatt alakultak át tájképi kertekké (1830-tól kezdve). A barokk kertek szerepe az uralmi hatalom és a gazdagság reprezentálása (bemutatása) volt. Tájképi jellegük miatt jelentősek, kialakításuk, a tér modellezése és a vizuális hatásuk magával ragadó volt.

A barokk kerteket a nagy kiterjedés jellemezte. A kompozíció domináns alkotó eleme egy szigorúan meghatározott tengely, általában merőlegesen a kastélyra, a többi alkotó elem pedig párhuzamosan és szimmetrikusan helyezkedik el ehhez a tengelyhez viszonyítva. Megjelennek az elbűvölő és teátrális sétányok, melyeket egyetlen fafajból alkotott szegély keretez. A sétányok általában elnyúlnak a tájban, kiemelve és hangsúlyozva ezek nagyságát. Az erdélyi barokk kertekre jellemző volt még a sugaras „lúdláb" elrendezés, amely a vizuális tengelyt alkotta. Például, az első katonai méréseken megjelenik a bonchidai Bánffy-kastély kertje, a közel 1 km hosszú hársfasétányával. Ezek segítségével lehetett behatárolni a kastély vizuális tengelyét. A sétányok azon elrendezése, hogy róluk a környező tájra lehessen látni, reneszánsz eredetű, de vizuális kiterjesztésük és a kertek, parkok nagysága először a XVIII. században jelent meg Erdélyben, a barokk hatására, majd később a tájképi kertek jellemzője lett. Ugyanebben az időszakban jelentek meg a dekorációs jellegű épületek, vadászházak, gloriettek, fácános kertek, urnák, szobrok, obeliszkek, szökőkutak, stb. A kertek díszítése még látványosabb lett – a reneszánsz szigorú formái oldottakká, íveltekké váltak, a földszinti részek egyre bonyolultabb formát öltöttek, amelyet a korabeli bútorok kialakítása és díszítése ihletett. Sövénykerítéseket ültettek, amelyeket alacsonyra nyírtak, és színes virágkiültetésekkel díszítve azokat még fenségesebb hatás értek el. A színes kövek használata is ekkor jelent meg.

Kör alakú magasított virágágyásokat is létesítettek, amelyeket mozaikszerűen gazdagon díszítettek virágokkal. Sok nemesi családról készült régi fényképen látszik az ilyen fajta virágágyás.

A bonchidai barokk stílusú kert, Bíró József (1943) leírása szerint, volt az első és abban az időben a legnagyobb és legszebb kert, legkeletibb rokona a versailles-i,

14. Andreea Paraschiva Milea: Történeti kertek Erdélyben, doktori disszertáció összefoglalója, BBTE, Kolozsvár, 2011

schönbrunni és nymphenburgi kastélyoknak, amely 30 évvel megelőzte még az oly híres Esterházy kertet is, példát szolgálva más erdélyi barokk stílusú kerteknek is. A kastélyok közötti vizuális hasonlóságot és kommunikációt elősegítették a domborzati terepviszonyok, így volt lehetséges a „kommunikáció" a kastély és a falu temploma, vagy két kastély között. Például a vajdaszentiványi Horváth-Zichy kastélyból kelet felé lehetett látni a gernyeszegi Teleki kastély tetejét, míg tiszta időben látni lehetett az abafájai Huszár kastély és a sáromberkei Teleki kastély kertjeit. Ez a tény megerősíti azt a feltevést, hogy a Maros partján épített kastélyok közötti kommunikációs út nem véletlenül alakult így, hanem a tudatos építés eredménye.[15]

„A gernyeszegi Teleki kastély (Maros megye), melyet a XVIII. század végén építettek francia-barokk jegyeket hordoz, ezt később tájképi parkká alakították át. Más, ebből az időszakból származó fontosabb kastélyok, amelyeknek parkjai jelentőséggel bírnak: a küküllővári *Bethlen-Haller kastély (Fehér megye), a bethleni Bethlen kastély (Beszterce-Naszód megye), a sáromberkei Teleki kastély (Maros megye), a zsibói Béldi kastély (Szilágy megye), a zsibói Wesselényi kastély (Szilágy megye), a szurduki Jósika kastély (Szilágy megye) stb*."[16]

A tájképi kertek

Minden XVIII. századi erdélyi kert a XIX. század alatt, az új filozófiai irányzat hatására, átalakult tájképi kertté. Egyes esetekben a kastély körüli kert megőrizte a barokk vonásokat, de a többséget már a tájképi kertek új irányzata uralta. Az új stílus bevezetését, a korszellem hatásán kívül, még egy dolog befolyásolta: a nagy kiterjedésű barokk kertek karbantartása nagyon költséges volt. Az angol- vagy tájképi kerteket a sétányok szinuszos szerkezete, a fák és cserjék természetes formája, az évelő növények alkalmazása jellemezte, és mindezt úgy összehangolva, hogy kiemelje az épület tájképi értékét. Hasonlóképpen, hatalmas gyepfelület is jellemezte ezeket a kerteket.

„A tájképi műemlékek két külön kategóriát alkotnak: történeti kertek, amelyek fizikailag és/vagy dokumentumokban stilisztikai és/vagy memoriális értékeket őriznek, és azok, amelyek valamilyen történelmi műemlékhez, együtteshez vagy lelőhelyhez kapcsolódnak; valamint a természetes történelmi helyek, be nem épített vagy elhanyagoltan beépített területek, ahol fontos történelmi események játszódtak le, és amelyek fizikailag hordozzák a történelmi megjelenést, vagy dokumentumok igazolják ezeket."[17]

Szükséges megjegyeznünk, hogy a zöld terek építésének alapját a növény képezi, egy élő szervezet, amely állandó változásban van, az évszakok változása, a növény növekedése befolyásolja a kert képét, a zöld fal textúráját és formáját és annak vizuális

15. Fekete Albert : Az erdélyi kertművészet Maros menti kastélykertek (2007) és Fekete Albert: Az erdélyi kertművészet Szamos menti kastélykertek (2012)
16. Andreea Paraschiva Milea, idem.
17. Gheorghe CURINSCHI VORONA: Építészet. Uranizáció. Restaurálás, Technikai kiadó, Bukarest, 1996

érzékelését. Így, egy fás vagy cserjés sor behatárolja a teret tavasszal, nyáron, ősszel vagy télen. Ez az aspektus kedvező volt a tájképi kertek esetében.

A tájképi kerteket a következő típusok szerint csoportosíthatjuk:
- klasszicista festői kertek;
- szentimentális kertek;
- romantikus kertek.

Az erdélyi kertek szentimentális, romantikus vagy eklektikus jegyeket hordoznak.

Dendrológiai kertek
A dendrológiai kertek a XIX. század második felében terjedtek el Erdélyben. Kikapcsolódásra szolgáló tájképi parkokként hozták létre őket, egzotikus fákkal és cserjékkel ültették be. Nem botanikai jelleggel hozták létre őket (vagy kísérletezésre), hanem azért, hogy egy festői tájképi kertet létesítsenek, látványos kompozicionális megoldásokkal. Ehhez járult hozzá a tulajdonosok növényszeretete és azon vágya, hogy kertjeiket egzotikus fajtákkal gazdagítsák.

A dendrológiai parkok egy magas szintű értéket képviselnek, de sajnos nincsenek megfelelően és értékükhöz mérten kezelve. A doktori disszertációjához szükséges kutatásaiban Sárospataki Máté „*Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetben*" (Budapest, 2014) feljegyzi, hogy a 2005–2013 között vizsgált 47 erdélyi kastély esetében, nagy számban létesítettek dendrológiai kerteket a XIX. század alatt, amelyeknek száma mára már jelentősen lecsökkent. A szakirodalom hivatkozik olyan parkokra, amelyek ma már nem léteznek. Hasonlóképpen, egyes esetekben a park állománya csak néhány öreg fára korlátozódik: a bonchidai (Kolozs megye) leglenyűgözőbb erdélyi kastély esetében nincsenek meg a régen ültetett fák, de ugyanez történt Kerlésen (Beszterce-Naszód megye), Koronkán (Maros megye), Sáromberkén (Maros megye). A 47 látogatott történeti kert közül 8 sorolható a dendrológiai parkok kategóriájába. Ezek a következő kastélyokhoz tartoznak: az abafájai (Maros megye) Huszár, az árokaljai (Beszterce-Naszód megye) Bethlen, a bályoki (Bihar megye) Károlyi, a gernyeszegi (Maros megye) Teleki, a görgényszentimrei (Maros megye) Bornemisza, a nagyernyei (Maros megye) Bálint, a nagykárolyi (Szatmár megye) Károlyi, és a soborsini (Arad megye) Nádasdy kastélyok. A gernyeszegi és görgényszentimrei történeti kertek egy régi, nagyon gazdag és változatos exotikus növényvilággal rendelkeznek. Quercus robur f. fastigiata, Ginkgo biloba, Juniperus virginiana, Catalpa bignonioides, Platanus x acerifolia, Quercus rubra, Pinus strobus található Gernyeszegen, míg Görgényszentimrén: Paulownia tomentosa, Cryptomeria japonica, Aesculus hippocastanum, Juglans nigra, Gleditsia triacanthos, Carya ovata, Ginkgo biloba, Pseudotsuga menziesii, Sophora japonica, Larix decidua, Juniperus virginiana, Abies nordmanniana, Celtis australis, Magnolia kobus, Pterocarya fraxinifolia.

Dendrológiai parkok találhatóak még: a mácsai (Arad megye) Csernovics Károlyi kastélynál és a piski (Hunyad megye) Ocskay kastélynál.

Erdélyben, a legtöbb történeti kertet a kastélyok és temetők kertjei adják. Mindkettő nagy tájképi értékkel bír. A szakemberek vágya és szándéka, hogy minél többet mentsenek meg a pusztulástól. A kastélyok és kertjeik helyreállítása emberfeletti munka, mivel mindegyik kertnek más a története és mindegyik helyzet külön odafigyelést és gondozást igényel. Nem létezik egy általános recept a munkálatok elvégzésére, viszont vannak jól meghatározott lépések és folyamatok, melyekkel a pusztulást meg lehet állítani. Tájképi szempontból, hogy a kert értékét meg lehessen határozni, szükséges egy fontossági sorrendet felállítani a következők alapján:

- a kert történelmi értéke;
- a kert kora;
- a kert egyedisége.

Abban az esetben, ha a kert még létező alkotó elemei feltűnnek régi topográfiai térképeken, – első katonai felmérés (1763-1787), második katonai felmérés (1806-1869), vagy a harmadik katonai felmérés (1869-1887) térképein –, akkor ezek nagy értéket képviselnek.

Nem szabad elfelejteni a létező fák korát sem: mivel az alkotó elem romlandó, a szakszerűtlen gondozás ezek pusztulásához vezethet. Minden esetben kívánatos a fák életkorának meghosszabbítása. Abban az esetben, ha vannak bizonyítékok, történelmi feljegyzések egyes fákról – az 1810-ben, a nagykárolyi Károlyi kastély parkjában, Károlyi György által ültetett platánfa, vagy a marosvécsi Kemény kastély parkjában, a Rákóczi György által ültetett tölgyfák – történelmi örökséget képeznek. Sok, ehhez hasonló esetet lehetne felsorolni, mivel a régi kertek létrehozásához a tulajdonosok tevékenyen hozzájárultak. Ezek a 200 vagy 250 éves fák génbankokként is szolgálhatnak a vegetatív, de még inkább a generatív szaporodáshoz. Így a felújítási munkálatokban hiteles forrásból származó növényeket lehetne felhasználni, és az örökléstanilag igazolt értékes faanyag nem veszne el. Ez a folyamat akár 20 évet is felvenne.

A dendrológiai alapanyagot gondosan kell megválasztani, mivel lényegesen megváltozott a történeti kertek környezete, így sok esetben ajánlott a fák és cserjék teljes kicserélése. Ezzel együtt, felmerül a megbízhatóság kérdése is, mivel az új fajoknak különbözhet a habitusa is. Egyes esetekben ajánlott a növények teljes cseréje, mint például *Castanea sativa*, amely nem ellenálló a szennyezett levegővel szemben, és megjelent a vadgesztenyelevél aknázó moly, amely a vadgesztenye levelének nyári száradását idézi elő, és ez esztétika szempontjából nem nyújt kedvező látványt.

A zöldövezetekre vonatkozó rendszabályok

Jóllehet, az ember már az ókortól kezdve épített kerteket, a „tájépítész" fogalma csak a XIX. századtól kezdve vált használatossá. A tájépítészetnek mint foglalkozásnak nincs hagyománya Romániában, ez egy komplex foglalkozás, melynek fontossága és gyakorlásának hiánya jól látható azokon a „tájsebeken", amelyeket helytelen és nem esztétikus munkálatok okoztak, illetve az ország zöldövezeteinek méretén és minőségén is.

A törvény szempontjából a tájépítész-mérnöknek nincs sok lehetősége, habár a 157/1973-as rendelet tartalmazza a zöldövezetek tervezésének szabályozását, de ez sajnos nem érhető el egyik törvény-adatbázisból sem. Ezenkívül az a kérdés is megválaszolatlan marad, hogy ennek a rendeletnek van-e módosítása vagy felülírása egy későbbi törvény által. Hasonlóképpen léteznek határozat-felsorolások, mint például Bukarest municípium vezető tanácsának 304/2009-es határozata, amely tartalmazza a védett fák felsorolását és azt a módot, ahogy Bukarestben szabad fákat kivágni.

Ami a kastélyok kertjeit illeti, utalást találunk rájuk a 422-es Törvényben (2001. július 8.) a műemlékek védelméről, 3. Paragrafus: „jelen törvénynek megfelelően, történelmi műemlék-osztályt képeznek az olyan fölfelszíni, földalatti és víz alatti ingatlanok, mint:

a) **műemlék** – művészi elemekkel ellátott épület vagy épületrész, belső vagy külső ingósággal, ami szerves részét képezi ennek, valamint síremlékek, közérdekű művészi alkotások, az afferens topografikusan behatárolt területekkel együtt, amelyek építészeti, archeológiai, történelmi, művészeti, néprajzi, vallási, szociális, tudományos és műszaki szempontból jelentős kulturális-történelmi bizonyságokat képeznek;
b) **épületegyüttes** – kulturális, történelmi, építészeti, urbanisztikai vagy muzeológiai szempontból összefüggő városi vagy vidéki épületcsoport, amely a hozzá tartozó területtel együtt földrajzilag behatárolt egységet alkot, amely építészeti, archeológiai, történelmi, művészeti, néprajzi, vallási, szociális, tudományos és műszaki szempontból jelentős kulturális-történelmi bizonyságot képez;
c) **lelőhely** – olyan földrajzilag behatárolt terület, amely emberi alkotásokat tartalmaz természetes környezetükben, amelyek építészeti, archeológiai, történelmi, művészeti, néprajzi, vallási, szociális, tudományos, műszaki és kulturális tájkép szempontból jelentős kulturális-történelmi bizonyságot képez.”

Egy másik „mentőöv” a történeti kertek számára az 1982-ben hatályba lépett Firenzei Karta, mintegy kiegészítve a Velencei Kartát, amiben utalás történik ezekre a kulturális javakra: „a Firenzei Karta meghatározza a történeti kertek konzerválásának alapelveit és tendenciáit. A Karta úgy határozza meg a kerteket mint történelmi építészeti alkotásokat, és javasolja azok megőrzését mint élő műemlékeket. Leírja a kertek karbantartási, konzerválási, restaurálási, újjáépítési stratégiáit, beleértve ezek terveit, növényvilágát, strukturális és dekoratív jellemzőit, valamint a víz felhasználását.”

A KASTÉLYOK ÁLTALÁNOS HELYZETÉNEK ELEMZÉSE A HATÁLYBAN LÉVŐ JOGSZABÁLYOK SZEMSZÖGÉBŐL

A legkényesebb jogi kérdések a kastélyok államosítása és visszaszolgáltatása körül alakultak ki. Szükség van egy olyan útmutatóra, amely választ ad azokra az összetett

kérdésekre, amelyekkel a történelmi műemlékek tulajdonosai találkoznak a visszaszolgáltatási folyamat után, ami akár adminisztratív úton, akár bírósági határozattal történt.

A történelmi műemlékek védelme

A műemlékek védelmét, a történelmi műemlékek védelméről szóló 422/2001. számú törvény szabályozza. A történelmi műemlékek védelmet élveznek függetlenül tulajdonjogi helyzetüktől vagy védettségi állapotuktól. A történelmi műemlékek védelme szerves része a gazdasági, társadalmi, turisztikai, urbanisztikai, és területrendezési nemzeti és helyi szintű fenntartható fejlődési stratégiáknak.

A történelmi műemlékek a következő osztályokba sorolhatóak:
a) A kategória – nemzeti és univerzális (egyetemes) értékű történelmi műemlékek;
b) B kategória – a helyi kulturális örökséget képviselő történelmi műemlékek.

A történelmi műemlékek kategorizálása az Országos Műemlékvédelmi Bizottság javaslatára, a Kulturális Minisztérium rendelete alapján történik. A fenti kategóriákba és azok védelmi zónájába besorolt, köztulajdonban lévő történelmi műemlékek, a Kulturális Minisztérium kezdeményezésére kormányhatározattal, illetve a megyei, helyi és Bukarest Municípium Tanácsának határozatával, a Kulturális Minisztérium jóváhagyásával, helyi vagy nemzeti érdekeltségű műemlékeknek nyilváníthatóak.

A kastélytulajdonosok szempontjából a „történelmi műemlék” besorolás plusz felelősséget jelent. A mai napig sem születtek olyan közpolitikák, amelyek a tulajdonosok plusz költségeit reális és hatékony módon kárpótolnák. A törvény ugyan szabályozza a gazdasági vagy más jellegű támogatások kiutalását, de nagyon kevés helyzetben alkalmazzák ezt ténylegesen. Az a törvényi rendelkezés, miszerint az állam garantálja és biztosítja a történelmi műemlékek védelmét, inkább csak deklaratív, nem pedig gyakorlati jellegű.

A történelmi műemlékek védelme a tulajdonosok vagy a birtokosok saját zsebéből történik. Az állami, helyi vagy más forrásokból származó anyagi támogatások társfinanszírozást jelentenek. A történelmi műemlékeken közpénzből elvégezhető kutatási, szakértői, tervezői és kivitelezői munkálatok finanszírozását a közbeszerzési törvény szabályozza. Az állam vagy a helyi önkormányzatok által nyújtott támogatás fedezheti részben vagy teljes egészében a tanulmányok és a műszaki dokumentációk elkészítését, valamint helyzettől függően, a történelmi műemléken végzett egyes beavatkozásokat is.

Az állam anyagi támogatása, amelyet a Kulturális Minisztérium a történelmi műemlékek védelmét célzó költségvetésből utal ki, fedezheti teljesen vagy részben a történelmi műemlék védelmi munkálatainak költségét. A megyék, municípiumok, városok és községek tanácsainak anyagi hozzájárulása, helyzettől függően, fedezheti teljesen vagy részben a B kategóriába sorolt történelmi műemlékek beavatkozási munkálatait, valamint az illető közigazgatási-területi egységhez tartozó A kategóriájú történelmi műemlékek védelmi munkálatait is.

Elméletileg, a Kulturális Minisztérium költségvetésében vannak elkülönítve finanszírozási vagy részfinanszírozási hitellehetőségek magánszemélyek vagy magánjogi jogi személyek tulajdonában levő történelmi műemlékek védelmi munkálataira. Ez a lehetőség a helyi költségvetés esetében is létezik. Az állam vagy a helyi önkormányzat anyagi hozzájárulása történhet részfinanszírozás vagy partnerség útján a tulajdonossal, vagy más fizikai vagy jogi személlyel. Abban az esetben, ha az állam vagy a helyi önkormányzatok hozzájárulnak a munkálatok finanszírozásához, az állami hozzájárulás mértékét, a procedúrákat és a feltételeket, amelyeket a tulajdonosnak (más, mint az állam, municípium, város vagy község) teljesítenie kell, a Kulturális Minisztérium és a Pénzügyminisztérium javaslatára, a kormány által jóváhagyott metodológiai előírások határozzák meg, a műemlékek védelméről szóló 422/2001. számú törvény hatályba lépésének idejétől számított három hónapon belül.

A támogatás kifizetésekor, az állam illetve a helyi önkormányzat javára a támogatott összeget illetően a műemlék ingatlanra 10 éves időtartamra zálogjogot alapítanak. Ez a garanciát a járulékos kamatokkal együtt visszafizetésre kerül, ha a 10 éves időszak alatt a tulajdonos átruházza a szóban forgó ingatlant más személyre, mint az állam vagy az önkormányzat. Az állam vagy a helyi önkormányzat javára létrehozott zálogjog bélyegilletéktől mentes. A 10 éves futamidő lejárta után a zálogjog megszűnik.

A történelmi műemlékek (függetlenül a besorolási kategóriától), – amelyek magán- vagy köztulajdonban vannak, és amelyek az érintett minisztériumok javaslatára nemzeti vagy nemzetközi fontosságú programokba vannak besorolva – tervezési, szakértői, konzerválási, restaurálási és értékesítési munkálatainak költségei fedezhetőek teljesen vagy részben az állam vagy a helyi önkormányzat költségvetéséből, vagy a programok megvalósításában részt hitelutalványozók által. Az itt megemlített munkálatok költségeinek fedezésére nem kötelező a kedvezményezett fél részéről semmiféle jótállás felmutatása. Ezek a munkálatok nemzeti érdekűek, amelyek urbanisztikai bizonylatának és építkezési engedélyének ellenértékét nem kell kifizetni.

A történelmi műemlék címet azok az ingatlanok viselhetik, amelyek a fenti csoportba tartoznak – többek között a kastélyok is. A történelmi műemlékek szerves részét képezik a nemzeti kulturális örökségnek, és törvény által védettek. Védelem alatt azokat az átfogó intézkedéseket értjük, amelyek tudományos, jogi, adminisztratív, pénzügyi, adóügyi és műszaki jelleggel bírnak, és biztosítják a történelmi műemlékek azonosítását, kutatását, felleltározását, csoportosítását, nyilvántartását, konzerválását, megőrzését, karbantartását, megszilárdítását, restaurálását, értékesítését és ezek társadalmi-gazdasági és kulturális integrálását a helyi közösségbe.

A történelmi műemlékek tulajdonosainak kötelezettségei
A megyei és a bukaresti Művelődési, Vallásügyi és Nemzeti Kulturális Örökség Igazgatósága állítja ki és közli a tulajdonossal **A történelmi műemlék használatára vonatkozó kötelezettségek** határozatát, amely részletezi a szóban forgó ingatlan használati, üzemeltetési és karbantartási feltételeit. Ez a határozat, a műemlék

létezésének ideje alatt, a tulajdonjogot, koncessziós jogot vagy bérleti jogot igazoló iratok kísérő dokumentumává válik. Az említett határozat az ingatlan javát szolgálja, amit a tulajdonos köteles bejegyeztetni az ingatlan telekkönyvébe a kiközléstől számított 30 napon belül.

A történelmi műemlékek őrzése, karbantartása, konzerválása, konszolidálása, restaurálása és megfelelő eszközökkel történő értékesítése, a 422/2001. számú törvény előírásainak megfelelően, a tulajdonos vagy más jogosult személy feladata.

A történelmi műemléken végzett vagy a védelmi környezetében lévő ingatlanokat érintő bármilyen nemű beavatkozás, illetve a műemlék jogi helyzetének megváltoztatása csak a törvényi szabályozásnak megfelelően hajtható végre.

A történelmi műemlékeken végzett beavatkozásokat csak a Kulturális Minisztérium, és esettől függően az illetékes decentralizált hivatalok által kibocsátott jóváhagyás alapján és betartásával lehet elvégezni. A 422/2001. számú törvény értelmében, a történelmi műemlékeken elvégzendő beavatkozások a következők:

a) minden kutatási, konzerválási, építési, bővítési, konszolidációs, szerkezet átalakítási, tájképrendezési és értékesítési munkálat, amelyek módosítják a történelmi műemlék lényegét vagy jellegét;
b) öntvények leképezése a történelmi műemlékek alkotóelemeiről;
c) kerítések, védelmi építmények, állandó bútordarabok, reklámfelületek, logók, vagy bármilyen cégjelek végleges vagy ideiglenes elhelyezése a történelmi műemléken vagy műemlékben;
d) a történelmi műemlékek szerepének vagy rendeltetésének megváltoztatása, akár időszakosan is;
e) a történelmi műemlékek elköltöztetése;
f) gyalogos- vagy közutak, melléképületek, jelzőtáblák kialakítása, beleértve a történelmi műemlékek védelmi övezetét is.

Az építkezési engedély, a bontási engedély, valamint a fent említett intézkedésekhez kapcsolódó engedélyek a Kulturális Minisztérium, valamint decentralizált szerveinek a jóváhagyásával állítható ki. A jóváhagyásért nem kell díjat vagy illetéket fizetni. Az illetékes hatóságok jóváhagyása nélkül és a benne szereplő feltételek be nem tartásával kiállított engedélyek semmisek.

A nem engedélyezett, jóváhagyás nélküli és a szakvélemény be nem tartásával végzett munkálatokat az ellenőrzést végző személyeknek jogában áll félbeszakítani, amíg azok nem törvényesen zajlanak, büntetéseket szabhatnak ki, rendelkezhetnek a helyzet eredeti állapotának visszaállításáról, és értesíthetik a központi büntető szerveket.

A történelmi műemlékeken elvégezendő beavatkozások (kivételt képeznek a funkció vagy a rendeltetés megváltoztatására, a karbantartásra vagy a folyó javításokra vonatkozó munkálatok), az anyagi forrástól és az ingatlan tulajdonjogi viszonyától függetle-

nül, csak szakértőkkel és tanúsított szakemberekkel történhet, a Kulturális és Nemzeti Örökségvédelmi Minisztérium, illetve a dekoncentrált szerveinek a felügyelete alatt.

A műszaki szakvéleményt, a restaurálási, ellenőrzési és munkálatvezetői terveket csak a Kulturális Minisztérium által elismert, tanúsítvánnyal rendelkező szakértők és/vagy szakemberek készíthetik el, a történelmi műemlékekre vonatkozó követelmények betartásával.

A nem történelmi műemlékeken, de a történelmi műemlékek védett zónájában elhelyezkedő épületeken történő beavatkozásokat a Kulturális Minisztérium, vagy ennek decentralizált szervei jóvá kell hagyják.

A történelmi műemlékek tulajdonosainak kötelezettségei:
a) az ingatlant a törvény előírásainak betartásával tartsa karban, használja és üzemeltesse;
b) biztosítsa az ingatlan őrzését, integritását és védelmét, intézkedjen a tűzesetek megelőzéséről és oltásáról, biztosítsa a konzerválási, konszolidálási, restaurálási, folyamatban lévő javítási és karbantartási munkálatokat;
c) írásban sürgősen értesítse a megyei, illetve bukaresti Művelődési, Vallásügyi és Nemzeti Kulturális Örökség Igazgatóságát, valamint az érintett város vagy község polgármesterét a történelmi műemlék fizikai állapotában beállt bármiféle változásról, romlásról;
d) írásban sürgősen értesítse a megyei, illetve bukaresti Művelődési, Vallásügyi és Nemzeti Kulturális Örökség Igazgatóságát, valamint az érintett város vagy község polgármesterét, bármiféle épület, épületrész, rögzített vagy ingó leltári tárgy, vagy eddig ismeretlen archeológiai lelet véletlenszerű megtalálásáról, biztosítva a felfedezés törvényes keretek között tartását a szakintézmény küldöttjének megérkezéséig;
e) biztosítsa, a törvény értelmében, a Kulturális Minisztérium vagy Művelődési, Vallásügyi és Nemzeti Kulturális Örökség Igazgatóságok által kinevezett szakembereknek, hogy megállapítsák a történelmi műemlékek konzerválási állapotát, hogy kutatásokat végezzenek – beleértve a régészeti kutatásokat is –, szakvéleményezést és nyilvántartás elkészítése céljából. Ezen kötelezettségek végrehajtása alatt, ha a tulajdonos kárt szenved kárpótlást igényelhet, amely 60 napon belül kerül kifizetésre;
f) abban az esetben, ha a tulajdonos kérelmezi az ingatlan régészeti tehertől való mentesítését, finanszíroznia kell az ásatásokat, régészeti kutatásokat és a hozzájuk társuló dokumentáció elkészítését, a régészeti kutatások során esetlegesen feltárt leletek konzerválását és védelmét;
g) beszerezze a törvény által előírt beavatkozáshoz szükséges engedélyeket;
h) biztosítsa, hogy a konzerválási, konszolidációs, restaurálási és bármilyen más munkálatot csak tanúsított magánszemélyek vagy jogi személyek végezzenek el, és a szerződésbe foglalják bele a szakjóváhagyásban feltüntetett kivitelezési feltételeket és határidőket; ettől eltérően, a B kategóriás történelmi műemlékeknél, azokat a munkálatokat, amelyek engedélyfüggőek – a művészi komponenseken végzett munkálatokon kívül –, elvégezheti nem tanúsított magán- vagy jogi személy, azzal a feltétellel, hogy betartja a szakjóváhagyások előírásait;
i) betartson minden, a szakjóváhagyásban szereplő feltételt és határidőt, azon esetben,

ha ő maga végzi el a folyó karbantartási munkálatokat, vagy bármilyen más munkálatot, a jelen törvény előírásainak megfelelően;

j) megengedje, hogy a tulajdonában lévő történelmi műemléken beavatkozásokat végezzenek, ha ezeket feljogosított jogi személyek kezdeményezik és finanszírozzák, a törvényi előírásoknak megfelelően;

k) megengedje az ingatlan történelmi örökségét jelző műemléktábla felszerelését és azt tartsa karban;

l) megszerezze a megyei, illetve a bukaresti Kulturális, Vallásügyi és Nemzeti Örökség Igazgatóságának engedélyét, és saját felelősségére biztosítsa a látogatási, fényképezési, filmezési, reprodukciós- és reklámfeltételeket, abban az esetben, ha kérésére a történelmi műemlék nyilvánosan látogathatóvá vált;

m) tudassa a megyei, illetve bukaresti Kulturális, Vallásügyi és Nemzeti Örökség Igazgatóságával ha, a történelmi műemléket érintő tulajdonjogi, adminisztrációs, vagy más jogokban változás áll be.

A történelmi műemlékek és a kastélyokban folyó tevékenységek pénzügyi rendszere

A kastélyok tekintetében felmerül az ingatlanadó és az illetékek nagyon fontos kérdése. A hatályban lévő adótörvény nem tartalmaz egy egységes választ erre a kérdésre, hanem a helyi hatóságokra bízza annak eldöntését, hogy például biztosítanak-e illetékmentességet vagy csökkentést a következő épületek esetében: épületek, amelyek a törvény értelmében történelmi, építészeti, régészeti műemléknek, múzeumnak vagy emlékháznak, védett épületnek (nem történelmi műemlékek), történelmi műemlék zónában levő épületeknek vagy védett épített övezetnek vannak nyilvánítva.

Jóllehet, az adótörvény ezzel a módszerrel a helyi autonómia elvét szentesíti, mégis, hatásai megkérdőjelezhetőek. Így, egyes helyi tanácsok az ingatlanadó/illeték fizetésétől mentesíthetnek egy tökéletes állapotban levő kastélyt, amely nem szorul különösebb javításra, vagy amelynek minimális a karbantartási költsége, míg egy másik helyi tanács kiróhat ingatlanadót/illetéket egy olyan kastélyra, amely előrehaladott romlási állapotban van. Fontos, hogy az ingatlanadó/illeték fizetésétől való mentességet, vagy ennek csökkentését a helyi tanács írásban határozza meg. Ellenkező esetben, a közös adózási rendszert alkalmazzák.

Egyébként, semmi sem gátolhatja meg a helyi hatóságot abban, hogy feltételhez kösse az adómentességet, mint például, hogy az illető kastély tulajdonosa igazolja, hogy a kastély után járó ingatlanadó/illeték értékét a szóban forgó ingatlan védelmére fordította. Hasonlóképpen, a helyi tanácsok dönthetnek úgy, hogy ingatlanadó/illetékmentességet vagy csökkenést hagynak jóvá azon be nem épített területek számára, amelyek történelmi műemlék kategóriába tartoznak, és/vagy azon területekre, amelyek a történelmi műemlékek vagy a védett zónák védelmi övezetében helyezkednek el.

A kastély, múzeum, emlékház, történelmi műemlék, építészeti és régészeti műemlék megközelíthetőségét elősegítő szolgáltatások esetében az alapadóra egy 5%-os

csökkentett arányú ÁFA alkalmazható. Ez csak akkor alkalmazható, ha a szolgáltató ÁFA-köteles. Teljes áfamentesség biztosítható az általános érdekeltségű intézkedésekre, a Kulturális Minisztérium által elismert közintézmények vagy nem vagyonszerzési célú kulturális szervezetek részéről, amelyek kulturális szolgáltatásokat és/vagy ehhez szorosan társuló javak értékesítését végzik. A 422/2001. számú törvényben is körvonalazódott egy különálló pénzügyi rendszer, amely érvényben maradt az új adótörvény hatályba lépése után is.

A történelmi műemlékek védelmének ösztönzése érdekében, azok a tulajdonosok (magánszemélyek), akik teljesen vagy részben a saját költségükön végeznek karbantartási, javítási, konzerválási, konszolidálási, restaurálási, értékesítési munkálatokat, valamint kulturális programokat és projekteket menedzselnek, minimum 50%-os kedvezményt élveznek a helyi költségvetésbe befizetendő, e munkálatok után járó adókból és illetékekből.

Bélyegilleték kifizetésétől mentes az a magán- vagy jogi személy, aki öröklés útján szerzett meg egy történelmi műemléknek nyilvánított ingatlant, amelyet lakóházként vagy nem kereskedelmi tevékenységre használ, és írásban kötelezi el magát a helyi Kulturális, Vallásügyi és Nemzeti Örökség Igazgatóságnál, hogy 12 hónapon belül engedélyezett és jóváhagyott műszaki dokumentációval rendelkező restaurálási és konszolidálási munkálatokat végez el. Igazolt esetben és a megyei vagy bukaresti Kulturális, Vallásügyi és Nemzeti Kulturális Örökség Igazgatóságának jóváhagyásával ez az időtartam még egyszer meghosszabbítható 12 hónappal.

Abban az esetben, ha a tulajdonos az ingatlan megszerzésekor vállalt feltételeket és határidőket nem tartja be, vagy ha a konszolidálási és restaurálási munkálatok elvégzésének befejezése előtt elidegeníti az ingatlant, a bélyegilleték behajtása a Pénzügyi Főigazgatóságon keresztül történik, a megyei, illetve bukaresti Kulturális, Vallásügyi és Nemzeti Örökség Igazgatóságának felkérésére. Ezek az előírások azokra is vonatkoznak, akik adományozás útján szereztek meg egy történelmi műemléknek nyilvánított ingatlant. Egy történelmi műemlék ingyenes tulajdonjogi átruházása az államra vagy a helyi közigazgatási egységre bélyegilleték kifizetésétől mentes.

A 422/2001. számú törvény értelmében a történelmi műemlékek tulajdonosai mentesülnek a műemlékeken elvégzendő beavatkozások engedélyeztetésének díjától, ha az ingatlant kizárólag lakásként vagy nem kereskedelmi tevékenységre használják. Azok a tulajdonosok, akiknek ingatlanja a történelmi műemlékek védelmi övezetében van, 50% kedvezményben részesülnek azon szükséges és saját fedezésű munkálatok engedélyeztetési díjából, amelyek a történelmi műemlék épített vagy természetes környezetét védik, fizikai épségét őrzik, ahogy azt a megyei, illetve a bukaresti Művelődési, Vallásügyi és Nemzeti Örökség Igazgatósága jóváhagyta, és az urbanisztikai vagy a területrendezési dokumentációban engedélyezte.

A kastélyok értékesítése jogi szempontból
A történelmi műemlékek elidegenítési, koncesszionálási, bérleti, adminisztrálásba- vagy ingyenes használatba adási irataiban, a 422/2001. számú törvény értelmében, fel kell tüntetni a történelmi műemlékek besorolását és a védelmi feltételeket és kötelezettségeket. A történelmi műemlékek elidegenítésére, bérlésére vagy koncesszionálására nézve a tulajdonosnak a következő kötelezettségei vannak:

a) írásban értesítse a megyei, illetve bukaresti Művelődési, Vallásügyi és Kulturális Örökség Igazgatóságát az elidegenítés szándékáról, azért, hogy az állam vagy a helyi közigazgatási egység elővásárlási jogával élhessen;
b) értesítse a jövendő tulajdonost, albérlőt, koncesszióba vevőt, az általa birtokolt történelmi műemlék jogi helyzetéről, valamit a történelmi műemlék használati kötelezettségéről;
c) a szerződés megkötésének dátumától számított 15 napon belül, írásban értesítse a megyei, illetve bukaresti Művelődési, Vallásügyi és Kulturális Örökség Igazgatóságát a tulajdonos vagy a birtokos személyének változásáról, és küldjön egy másolatot az okiratról.

A KASTÉLYOK ÁLTALÁNOS HELYZETÉNEK ELEMZÉSE A TERVEZŐ ÉS AZ ÉPÍTÉSZ SZEMSZÖGÉBŐL

Alapfogalmak

Történelmi épület – egy történelmi, első világháború előtti építészeti és szerkezeti elgondolás alapján kivitelezett épület, amely lehet jegyzékbe foglalt műemlék, vagy törvény által nem védett örökség. Műszaki értelemben nincs különbség a történelmi épületek és a történelmi műemlékek között, a különbség az örökség-értékek sűrűségében van.

Történelmi műemlék – egy, az újra kiadott 422/2001-es történelmi műemlékek védelméről szóló Törvény által védett történelmi épület; melynek értelmében 1. paragrafus, (2) bekezdés szerint: „*(…) a történelmi műemlékek ingatlan, épített és területi javak, amelyek Románia területén helyezkednek el, és a nemzeti és univerzális történelemre nézve nagy jelentőséggel bírnak*". Lehetnek helyi fontosságúak, B kategóriásak, és nemzeti fontosságúak, A kategóriásak. 2. paragrafus, (1): „*A történelmi műemlékek szerves részét képezik a nemzeti kulturális örökségnek, és törvény által védettek*."

Nemesi rezidencia – történelmi lakhelyek, amelyek (többségében) a laikus épített örökséghez tartoznak; jelen írás általánosan használja a „nemesi rezidencia" kifejezést úgy a kis- és középnemesség vidéki otthonaira, vagyis **kúriáira**, mint az arisztokrácia vidéki otthonaira – **kastélyokra**, melyekhez hozzátartoznak a gazdasági melléképületek és mellékhelységek. Egy tágabb értelmezésben, ide tartoznak a nemesség és egyházi elöljárók városi rezidenciái: **palotái**, jóllehet vannak esetek, amikor ezeket is kastélynak hívják, mivel eredetileg messzebb voltak a várostól, amelybe azóta már beleolvadtak, és

védelmi szerepet töltöttek be[18]. Jelen írásban e megnevezés alá tartoznak a **várak és erődítmények** is, legyenek azok városiak vagy vidékiek, jó vagy romos állapotúak[19]. Továbbá, a **kastély** kifejezés itt a nemesi rezidenciák egyszerűsített formáját jelöli.

Rehabilitálás – a kifejezést általánosan használjuk és magába foglal mindenfajta beavatkozást, amelyet az épített történelmi műemlékhez tartozó épület egy részén végeznek el – jelen esetben a nemesi rezidenciákon, bármilyen kutatási, tervezési, kivitelezési, használati vagy használat utáni állapotban legyen. Ezek a beavatkozások az **őrzés/védelem** komplex és szakmai tevékenységeire vonatkoznak, a történelmi műemlékek védelméről szóló 422/2001-es Törvény értelmében: 2. paragrafus, (3): „*Jelen törvény értelmében, a védelem alatt azon intézkedések összessége értendő, amelyeknek tudományos, jogi, adminisztrációs, pénzügyi, adóügyi és műszaki jellege van, és biztosítják a történelmi műemlékek azonosítását, kutatását, osztályozását, nyilvántartását, konzerválását, védelmét, karbantartását, konszolidálását, restaurálását és értékesítését, valamint ezek kulturális és társadalmi-gazdasági integrálását a helyi közösségbe*". A szövegkörnyezet függvényében a **rehabilitálás** szó helyettesíthető az egyes intézkedések konkrét szintjének megnevezéseivel, mint például: *konzerválás* – az az intézkedés, amely által megmarad az eredeti jelleg, érték és funkció; restaurálás – az az intézkedés, amely során helyreállítódik az eredeti jelleg, érték és funkció; **rehabilitálás/felújítás** alatt önmagában azt értjük, hogy ezen beavatkozások által - az aktuális műszaki törvényeket figyelembe véve - a tervezett funkció szintjére emeljük az ingatlant, amelynek folyamata magába foglalhat megerősítési, modernizálási és felszerelési munkálatokat. Egy épület esetében – annak különböző részein és alkotóelemein – egyszerre több típusú/szintű beavatkozást is el lehet végezni. A beavatkozások célja a történelmi épületek értékesítése.

Értékesítés – ez a fogalom fejezi ki a helyreállítási intézkedések eredményét, vagyis a történelmi értékek (esztétikai és építészeti) megőrzése mellett, ezen épületek újrahasznosítását, a jelen gazdasági és társadalmi körforgásba való integrálását.

Kutatás – mivel a kulturális örökség épületein végzett beavatkozások komplex jellegűek, fontos, hogy egy széleskörű kutatás előzze meg, és a szaktanulmányok eredményei a haszonélvező értékesítési szándékával együtt érvényesüljenek a tervezésben. Jelen tanulmány számba veszi azokat a legkézenfekvőbb **szaktanulmányokat**, amelyeket a 422/2001-es Törvény előírásainak testre szabásával a kutatási fázisban meg kell valósítani a nemesi rezidenciák értékesítésében. A szaktanulmányok kidolgozását a Kulturális Minisztérium által tanúsított személy végzi.

Tervezés – a beavatkozások e fázisát elsősorban az építkezéseket szabályozó törvények irányítják, amelyek közül megemlítjük a legfontosabbakat: az 50/1991-es Törvényt az építkezési munkálatok engedélyeztetéséről, melyet 2014-ben újra

18. Például, a Hunyadiak kastélya Vajdahunyadon stb.

19. Kivételt képeznek az erődített templomok – amelyek az egyházi épített örökség alkategóriáját képezik.

kiadtak, 10/1995-ös Törvény az építkezések minőségéről, amit 2015-ben módosítottak legutóbb. Ebben a vonatkozásban az alaptanulmányok az építkezés területén megszokott tanulmányok, az alapvető minőségi elvárásokat (a rezisztencia és statikától egészen a források fenntartható alkalmazásáig) is törvény írja elő, valamint az épület kategóriája határozza meg – a törvény értelmében – hogy milyen más szakirányú ellenőrzés szükséges. A helyreállítási projektek elkészítését a 422/2001-es törvény által tanúsított szakemberek végzik, és esetenként kiegészíthető a szóban forgó épülethez tartozó művészi alkotóelemek restaurálási tervével. Jelen tanulmány a nemesi rezidenciákra alkalmazza a kerettervezési programokat (megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)(DALI), építési engedélyezési terv (DTAC), kiviteli és gyártmányterv (PTh-DE)).

Kivitelezés – az előző fázishoz hasonlóan, ezt is elsősorban az építkezéseket szabályozó törvények irányítják. Viszont, a Kulturális Minisztérium által tanúsított szakember biztosítása már nincs annyira leszabályozva. Jelen tanulmány a minőségbiztosítás hatékonyságát elemzi, de csak a Kulturális Minisztérium által tanúsított műszaki kivitelezők szintjén (a kivitelező részéről) és az építkezés műszaki vezetője szintjén (a haszonélvező részéről). Feljegyzésre kerülnek a kutatási (a tanulmányok elkészítőinek közreműködése nincs eléggé leszabályozva), tervezési (a műszaki közreműködés, amin keresztül a projekteket elkészítő szakemberek felügyelik a kivitelezést) fázisok és a kivitelezési fázis közötti beavatkozások. A kivitelezés fázisa – az építkezés területének törvényeivel összhangban – a használatba helyezéssel fejeződik be. Az építkezés műszaki dokumentációjának – D fejezet – tartalmaznia kell az építkezés **időbeni lekövetését**, ez lesz a karbantartási tevékenység irányadója.

Gondozás vagy karbantartás – azokat az összetett tevékenységeket jelenti, amelyeket folyamatosan el kell végezni ahhoz, hogy a rehabilitált épületet az elvégzett beavatkozások minőségi szintjén tartsák. Ez a tevékenység a tulajdonos/rehabilitálási munkálatok haszonélvezőjének a feladata, és az építkezés műszaki dokumentációjának épületkarbantartási, a műszaki állapot rögzítését szabályozó fejezete irányítja.

A pluridiszciplináris szakértői csapat – úgy a kutatási, mint a tervezési és a kivitelezési fázisok - az épület és a benne foglalt művészi alkotások összetettségétől függően - több terület szakemberei segítségével valósulnak meg. A jelen tanulmány megnevezi ezeket a csapatokat minden egyes fázisban.

A kastélyok műszaki állapota és a restaurálás folyamata

Az erdélyi kastélyok műszaki állapotát (hasonlóan a volt kommunista blokk más nemesi rezidenciáihoz) meghatározó tényezők: az **államosítás ciklusai** (1940-50 között), a kommunista korszak kisebb vagy nagyobb mértékű **romboló használata**, és a **hosszúra nyúlt visszaszolgáltatási folyamat**, amely a múlt század utolsó évtizedében kezdődött, és még most sem ért véget.

A visszaigénylési kérelem és a tulajdonjogot véglegesen kimondó bírósági végzés közötti **hosszú átmeneti időszak alatt** a tulajdonosok/haszonélvezők nem tudnak támogatást (költségvetési alapot) szerezni befektetésre, és sokszor maga a karbantartás sincs biztosítva.

A XX. század utolsó évtizedében, főleg a már nagyon romos épületeket, kastélyokat, gazdasági melléképületeket, amelyeknek az őrzését is nagyon nehéz már finanszírozni, sajnos „**építőanyag-lerakatként**" használták[20].

A romosodás folyamata még jobban felgyorsult az emberi **vandalizmus, lopás vagy egyszerű** érdektelenség következtében, amit a **természetes romlás** folyamatai csak súlyosbítottak. Először a nyílászárókat távolították el, főleg a fából készülteket, majd a cserepeket és a tetőszerkezetet, de elvittek értékes művészi elemeket is (mint például szobrokat, kőből készült díszítő elemeket). Így, hogy **védő réteg nélkül** maradtak az épületek - az időjárás viszontagságainak kitéve - sokkal gyorsabban degradálódtak. Az emeletek közötti fa plansók - ha azokat nem lopták el - a beszivárgó víz hatására elkorhadtak és beszakadtak. Így, a falak és a különböző kőépítmények (különböző típusú boltozatok) közvetlenül ki lettek téve az időjárás viszontagságainak, és a fagyás-olvadás ciklusának köszönhetően folyamatosan károsodtak és tönkrementek.

Így az eredeti tulajdonosnak végül visszaszolgáltatott kastélyok sok esetben nagyon romos állapotban vannak, rehabilitálási és értékesítési munkálataik **nagyszabású befektetést igényelnek**.

Az előrehaladott műszaki károsodást szenvedett épületeket a szerkezeti részek összeomlásának kockázata jellemzi, városi környezetben viszont már a burkolat károsodása is veszélyezteti az emberek életet (díszítő elemek, amelyek leválhatnak a homlokzatról, erkélyekről, párkányokról, stb.) Az előrehaladott műszaki károsodás még veszélyesebb a földrengésveszélyes övezetekben, ahol még a stabil elemek és összetevők is érzékenyekké válhatnak a szeizmikus tevékenységek jelentkezésekor.

Annak függvényében, hogy milyen mértékű a károsodás, 6 károsodási-, konzerválási kategóriát állapíthatunk meg:

1. **Romos állapot** – a legsúlyosabb romlási állapot, csak nagyon kevés dekorációs vagy építészeti elem maradt meg, elsősorban az építészeti, szerkezeti elemek maradtak meg. Az emberi életre, illetve a történelmi anyag elvesztésére való kockázat (összedőlés vagy kődarabok lehullása, stb.) kisebb vagy nagyobb lehet, a (2) félig romos állapot-

20. A kevésbé ismert példák közül a bonchidai Bánffy kastély esetét említenénk, ahol már bejelentették a restaurálási beavatkozásokat (sürgős beavatkozások), de még a munkálatok megkezdése előtt is tűntek el dolgok: például az istálló kapuján levő dombormű, a kastély fő bejáratának kő elemei (1999). A fizikai romlás folyamata mai napig sajnos aktív maradt (elsősorban a még be nem fedett részeken), illetve, amíg a régi konyhán dolgoztak, a „Miklós"-szárny tetőzete beszakadt (2001), stb.

ban vagy az (3) előrehaladott romlási állapotokban levő épületek esetében (például: a Kolozs megyei Sebesvári vár, a Kornis kastély Szentbenedeken, Kolozs megye).

2. **Félig romos állapot – összedőlés vagy összedőlés előtti állapotban lévő alkotóelemekkel** – olyan épületek, amelyeknek alkotórészei (főrészek, építészeti és strukturális elemek) megvannak, de az alapoktól, a falakon, a födélen, a tetőszerkezeten át egészen az ablakokig, ajtókig jellemzően már egy bizonytalan, összedőlés előtti állapotban vannak (például: a kerelőszentpáli Haller kastély, Maros megye, a váralmási Csáky kastély, Szilágy megye).
3. **Előrehaladottan károsodott állapot – nem funkcionális** – azokra az épületekre vonatkozik, amelyek esetében helyenként lehetnek nem biztonságos részek, de összességében stabilitásuk nem veszélyeztetett, azonban az elöregedett és megromlott építészeti elemek, valamint a működésképtelen, fizikailag és erkölcsileg is elöregedett berendezések miatt, az épületet nem lehet működtetni (használni) (például: a gyalui Rákóczi-Bánffy kastély, Kolozs megye és a félig működőképes magyarózdi Pekry-Radák kastély, Maros megye).
4. **Közepesen károsodott állapot – (akadályokba ütköző) funkcionalitás** – ilyen esetekben, a fő szerkezeti és építészeti elemek biztonságos állapotban vannak, de a kényelmi tényezők hiányoznak (például: hőszigetelés, akusztika, stb.), és ezekben az esetekben a berendezés is általában erkölcsileg és/vagy fizikailag elöregedett. Ehhez hasonlóan, a művészi elemek is általában restaurálási beavatkozást igényelnek. Azon épületek listája, amelyek ebbe a kategóriába tartoznak nagyon hosszú, és ha az épület mégis egy relatív jobb konzerválási állapotban van – közepes romlási állapot jellemzi – lehetnek problematikus részelemei (például: a nagyváradi római-katolikus püspöki palota, Bihar megye, a válaszúti Bánffy kastély, Kolozs megye).
5. **Kevésbé károsodott állapot - működőképes** – bármilyen épület, a történetének bármely korszakában (kezdve az építkezési munkálatok befejezésétől, vagy a beavatkozásoktól) egy természetes morális és fizikai romlási folyamaton megy keresztül, így kisebb vagy nagyobb mértékben, de mindig lesz olyan rész, komponens (építészeti, berendezési vagy művészeti), amely javítást, konzerválást, restaurálást, rehabilitálást, felújítást, stb. igényel (például: a kolozsvári Bánffy palota, Kolozs megye).
6. **Általánosan jó műszaki állapot** – elsősorban azokat az épületeket jellemzi, amelyek folyamatosan használva voltak, karban voltak tartva, vagy amelyek a közelmúltban estek át egy sikeres rehabilitálási folyamaton. Azonban még ezeken az épületeken is akadhatnak kisebb beavatkozást igénylő elemek[21] (például: a nagykárolyi Károlyi kastély, Szatmár megye, a marosugrai Haller kastély, Maros megye).

21. Nagy-Britanniában, ahol több kormányzati (pl: English Heritage), nem kormányzati (pl. The Nationall Trust) és sok száz évre visszamenőleg a történelmi tulajdonos foglalkozik az épített örökség folyamatos karbantartásával, minden ingatlannak/tulajdonnak külön van egy prioritási beavatkozási programja (különösen a textileket, kárpitokat, bútorokat, háztartási eszközöket és eredeti díszítő elemeket tartalmazóknak), és éves szinten költségvetést és konzerválási-restaurálási-helyreállítási intézkedéseket határoznak meg, melyeket végre kell hajtani a birtokolt értékek védelmének és időtállóságának biztosításáért.

A határállapotokat: az **összeomlás állapotát** – a műemléképület végleges elvesztése és a **tökéletesen működésképes állapotot** – vagyis az az egyedi alkalom, a munkálatok befejezésekor történő átvétel pillanata (és ez alkalommal észrevett esetleges hibák kijavítása után) nem tüntettük fel a fenti felsorolásban, hanem a három köztes állapotot (előrehaladottan romos, közepesen és enyhén romos) részleteztük.

Mivel az erdélyi kastélyok bútorzata és berendezési tárgyai közül nagyon kevés maradt fenn, ezért ezek műszaki leírása nem képezi tárgyát jelen tanulmánynak, jóllehet a jövőben, egyes restaurálási és revitalizálási folyamatok befejezésekor fontos lenne e terek korabeli bútorokkal való felszerelése (eredetikkel vagy másolatokkal).

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy egy épület műszaki állapotát, annak fennállásának adott időszakában, több tényező határozza meg. Kezdve az építészeti-strukturális elképzeléstől, az eredeti építőanyagoktól és technikáktól, az ingatlan történelmi változásaitól (bővítések, támadások, rongálások, újjáépítések, modernizálások, stb.) a környezet hatásaitól, a karbantartás folytonosságától (vagy annak hiányától) egészen a modern, új keletű (az utóbbi 60-70 évben történt) beavatkozásokig. Ezek a beavatkozások lehettek helyesek, hozzájárulva a történelmi értékek konzerválásához-restaurálásához-helyreállításához, vagy olyanok, amelyek a nem megfelelő anyagok használata, vagy a beavatkozást végzők szaktudásának hiánya miatt veszélyeztették vagy megkárosították az épület történelmi értékét. Így, minden egyes épület műszaki állapotát elemzések, szaktanulmányok kell leírják.

A kastélyok helyreállítási és restaurálási folyamatai nem kellene csupán a szóban forgó ingatlanra, annak bútoraira és berendezéseire korlátozódjanak, hanem a kastélyok kertjei és a táj, amelyben az ingatlan fekszik - szerves részét kellene képezzék a kastélyok revitalizációs folyamatának.

A kastélyok kertjeinek revitalizációs folyamata a következő lépésekben történik:
- a célkitűzések meghatározása (a kastélyok gazdasági és társadalmi értékesítése);
- az általános helyzet felmérése (a növényzet állapotának, a közlekedési hálózatoknak, a haszon- és dekorációs jellegű épületeknél és vízfelületeknek a felmérése) terepen végzett mérések alapján;
- a kert állapotától függően pedig:
  – léteznek különböző mentési módszerek;
  Mentési módszerek: a kertek aktuális állapotának felmérése tanulmányok és korhű történelmi dokumentumok alapján, az ügyfél igényének és költségvetésének függvényében. A tanulmány bemutatja a revitalizációs folyamatok szükségességét, melyeket minden esetben el kell végezni, a létező értékek függvényében. Ezek az értékek képezik a tervezés kezdő pontját. Az új elképzelés figyelembe kell vegye a kliens szükségleteit és igényeit, de új funkciókat is kell teremtsen, hogy a zöld övezet értékét optimálisan ki is használja. A helyreállítás feladata, hogy védje az értékes elemeket dendrológiai vagy épített beavat-

kozások útján minimális költséggel. A munkálatok és tervezések célja, hogy védjék a természeti forrásokat, hogy megvalósuljanak a kitűzött célok, hogy a kert-kastély és a kastély-kert-település kapcsolatok újrateremtődjenek.
  - nem léteznek mentési módszerek.
- a karbantartási munkálatok ütemterve (a dendrológiai alapanyag állapotának felmérési tervével összhangban);
- a dendrológiai alapanyag mentése karbantartási munkálatok által, vagy annak eltávolítása.

A mentési munkálatokat három nézőpont szerint lehet tervezni/kivitelezni:
- újjáépítés = újraépítés;
- revitalizáció = életre keltés;
- rekonstrukciós revitalizálás = a valamikori jelleg és hangulat visszaállítása.

Ugyanakkor figyelembe kell venni a következő nézőpontokat is:
- el kell dönteni, hogy hol van valós esély a kert megmentésére; a legjobb hely/eset kiválasztása. A felújítási munkálatokban kívánatos a valamikori hangulat felidézése. Az új koncepció figyelembe kell vegye a kliens szükségleteit és igényeit, de új funkciókat is kell teremtsen, hogy a zöldövezet értékét optimálisan ki is használja. A helyreállítás feladata, hogy védje az értékes elemeket (legyen az dendrológiai vagy épített) beavatkozások útján, minimális költséggel. A munkálatok és tervezések célja, hogy védjék a természeti forrásokat, hogy megvalósítsák a kitűzött célt, hogy visszaállítsák a kert-kastély, kastély- kert-település egykori kapcsolatait;
- a hiteles rekonstrukció széleskörű dokumentációt, történelmi referenciákban gazdag bibliográfiát feltételez. Figyelembe véve a mai lehetőségeket és szükségleteket, nem javasolt rekonstrukcióban gondolkodni. A rekonstrukciónak magába kell foglalnia a kert minden egyes alkotóelemét, úgy az épített elemeket, mint a természeti, vízrajzi és domborzati elemeket;
- van lehetőség a hiteles dendrológiai alapanyag helyreállítására?
- a kompozíció mely századokat jellemző elemeit tartsuk meg? Megtarthatjuk azokat a történelmi értékű elemeket, amelyeknek a tér behatárolásában van szerepe, vagy azokat, amelyek a történelmi család szempontjából értékesek;
- a kertnek melyik az a jellemzője, amit értékesíteni kell?
- meg kell fogalmazni egy célt. Miért lenne javasolt egy revitalizációs folyamat elkezdése?
- a megmentett kertnek lesznek-e látogatói? Meg kell határozni azokat az új funkciókat, amelyek a látogatók igényeit kielégítik. Nem létezik és nem is képzelhető el egy revitalizációs/rekonstrukciós munkálat anélkül, hogy a funkciókat meg ne határoznák, mivel az építészet és tájépítészet feladata, hogy a társadalom számára nyitott tereket teremtsen. Ennek következtében, a történeti kertek mentésénél figyelembe kell venni a közösség igényét is, főleg a kulturális és rekreációs rendeltetésű kerteknél. E funkciók nélkül nem lesz egy célszerű kert, revitalizációja/rekonstrukciója nem lesz gazdaságos, nem lesz fenntartható, tehát enyészetnek lesz kitéve. A hosszútávú fenntarthatóság gyakorlatát kell követni;
- a megmentett kertnek van „ereje” ahhoz, hogy üzemeltethető és fenntartható legyen?

Mindezek az elemzések arra mutatnak rá, hogy a régi/új tulajdonosok – azok, akik visszszakapták tulajdonjogaikat az ingatlanok felett, vagy akik megvásárolták őket, intézmények (nem kormányzati, főleg egyházak), akiknek koncesszióba vagy adományba adtak ilyet – a kertek megromlott állapotával szembesüljenek. Így, ahhoz, hogy teljesíthessék a 422/2001-es törvény által meghatározott tulajdonosi kötelezettségeiket, azaz, hogy a történelmi műemlékeket karbantartsák (az esetek nagy többségében) a tulajdonosoknak nagy horderejű befektetéseket kell eszközölniük, amelyhez viszont nincs meg az a történelmi vagyonuk (uradalomból, területekből, malmokból, erdőkből származó jövedelem), amely eredetileg biztosította ezen ingatlanok építését, valamint folytonos karbantartását.

Így, a következőkben leírt fázisok - amelyek feltételezik a tulajdonos kezdeményezői és döntő szerepét a beavatkozásokban - egy ideális (teoretikus) formában lesznek bemutatva, amikor létezik a szükséges anyagi alap.

A beavatkozás-állagmegőrzés ciklusa, és a tulajdonos döntő szerepe a kastélyok értékesítésében

Az előző fejezetben leírtakkal összhangban, a legtöbb erdélyi kastély esetében ezek romlási állapota – egy felelős tulajdonos/haszonélvező/felhasználó biztosításával – előrehaladott. Az alábbi 1-es számú ábra egy történelmi épület időbeni viselkedését ábrázolja ebből az állapotból kiindulva.

Persze, abban az esetben, ha a helyreállítási beavatkozás egy közepesen- vagy enyhén károsodott állapotban kezdődik, a diagramma kicsit eltér ettől. Ezt az ábrát – minden egyes célkitűzés esetében – érdemes kiegészíteni egy olyan diagrammával, amely a szükséges befektetés értékét ábrázolja, ahhoz, hogy az épületet a tökéletes üzemelés állapotába hozzuk – beleértve a történelmi értékek védelmét, konzerválását, restaurálását.

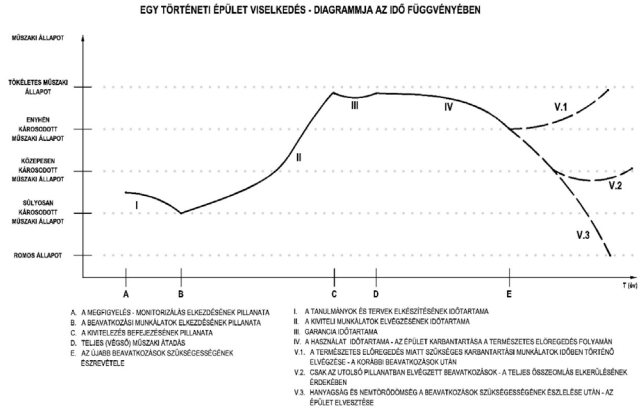

1. ábra – Egy történeti épület időbeni viselkedése

Egy történeti épület esetében – tulajdonosváltás vagy a már felismert károsodási állapot kivizsgálása során meg lehet határozni a monitorizálás elkezdésének pillanatát **(A) pont**, a kutatás-tervezés kezdetének eldöntését **(I. szakasz)**, kivitelezését **(II. szakasz)**, a beavatkozás/kivitelezés kezdeti momentumát **(B) pont**, átvételét, a munkálatok befejezésekor (RTL) **(C) pont**, és a végső átadását, vagyis **(D) pont**. A kutatási-tervezési-kivitelezési munkálatok időbeni lefolyása, és a karbantartási-öregedési időszakok az I-es ábrán vannak bemutatva. A forgatókönyv bármelyik műszaki állapottól indulhat (a választott példa a nagyon károsodott és a közepesen károsodott állapotokból indul), és akár folytatódhat a kutatási-tervezési-kivitelezési fázisok mellőzésével, és már az első fázisban eljuthat az összeomlás állapotába.

Egy kutatási-tervezési-kivitelezési ciklus után, amit a **(D) pontban** fejeznek be, a jótállás időszakának lejárta után (végleges átvétel), következik a (**IV.**) pont, a karbantartás-öregedés fázisa, és elkerülhetetlen egy újabb (D) pillanat meghatározása egy újabb beavatkozási ciklus indításához. Ez a pillanat kitolható a karbantartási előírások szigorú betartásával, de felgyorsulhat előre nem látható külső körülményektől vagy a funkcionalitás megváltozásának igényétől függően stb.

Egy optimista forgatókönyv szerint **(V.1)**, amikor az épület egy enyhén károsodott állapotba kerül, újra elkezdődhet a beavatkozási ciklus, vagyis meghatározódik az **(E) pont**. Pesszimista forgatókönyv szerint viszont, ez az **(E) pont** eltolódik, nem történik beavatkozás, a degradációs-öregedési folyamat folytatódik, és elérkezik a közepes vagy előrehaladott károsodás állapota, ahol egy megfelelő beavatkozással még megmenthető az épület az összeomlástól – a **(V.2) variáns** szerint. A beruházás értéke szemmel láthatóan nő a **(V.1)** és **(V.2) variánsok** között.

A beavatkozás hosszabb hiánya (egy balesetszerű leterhelés miatt), az újabb ciklus elhalasztása – **(E) pont** – a történelmi épület teljes elvesztését is eredményezheti, amit a diagrammán a **(V.3) variáns** jelöl.

Nagyon fontos tudatosítani, hogy: egy restaurálási, rehabilitálási, felújítási, értékesítési (működtetési) beavatkozás után – bármennyire átfogó és költséges is legyen az – a jó műszaki állapot nem garantált a végtelenségig, és még csak 50 évig sem, ha a karbantartási előírások nincsenek szigorúan betartva.

A beavatkozási-állagmegőrzési ciklust mutatja be a 2. Ábra, jelezve a beavatkozási fázisokat a kivitelezés szükségességének eldöntésétől kezdve.

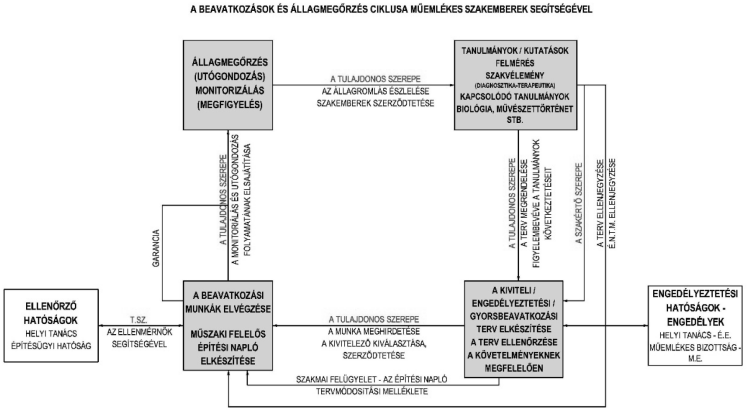

2. ábra – A történeti épületek beavatkozási és karbantartási ciklusa tanúsított személyzettel

Bármelyik fázis csak a haszonélvező (tulajdonos) kérésére indul el/zajlik le, az ő tevékenysége nélkül (szerződéskötés a szakemberekkel, a tanulmányok, tervek megrendelése, az építkezési engedély megszerzéséhez szükséges iratcsomó benyújtása, a kivitelezési, karbantartási és monitorizálási szerződések megkötése), nem lehet befolyásolni (vagy erőszakkal megállítani) a történeti épületek természetes öregedési-romlási folyamatát.

Fontos, hogy minden fázis – a kutatástól, a tervezésen át, egészen a kivitelezésig és annak ellenőrzéséig – kötelező módon a törvény értelmében, tanúsított személyzettel, szakemberekkel valósuljon meg. A törvényes keretet a 422/2001-es 2006/2012-ben módosított Törvény adja,[22] és előírja, hogy a kutatási/kivitelezési munkálatokat szakemberek kell elvégezzék.

Tehát, a beavatkozás eldöntésének pillanatában – (A) pont – a tulajdonos/haszonélvező fel kell vegye a kapcsolatot/szerződést kell kötnie egy, a Kulturális Minisztérium által tanúsított **általános vezető tervező (építész)** által vezetett céget (szakember csapatot), és velük együtt a haszonélvezőnek ki kell dolgoznia először a kutatás témáját, vagyis – be kell azonosítsák azokat a tanulmányokat, amelyek szükségesek a szóban forgó épület műszaki állapotának és a védeni érdemes történelmi értékek azonosításához.

22. 24. Paragrafus – (4) „A konszolidálási, restaurálási, műszaki felülvizsgálati tervek kidolgozása és a megvalósítási munkálatok levezetése csak a Kulturális Minisztérium által tanúsított szakértő/szakember által végezhetők el, a történelmi műemlékekre vonatkozó és az építkezési munkálatok minőségére vonatkozó előírások betartásával.”

A tapasztalat azt mutatja, hogy leghatékonyabbnak azok az együttműködések minősülnek, ahol már a kezdetektől az építész mellett a műszaki/tartószerkezeti tervező is közreműködik. Így, már a tervezési és kutatási téma meghatározásakor azonosítva lesz az aktuális műszaki állapot és meghatározódnak az értékesítési lehetőségek is.

Egyetlen egy általános szerződés keretében (1. Változat) is ki lehet szerződni az összes kutatási és tervezési fázist (az utóbbi esetében a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében), építési engedélyezési terv, kiviteli- és gyártmányterv és művezetési fázisokban – ezek az 5. fejezetben vannak részletezve); vagy először a tanulmányokat lehet igényelni (2. Változat); vagy még hatékonyabb (3. Változat), ha a tanulmányokat és a megvalósíthatósági tanulmányt együtt végzik el – amit a létező épületek esetében megvalósíthatósági tanulmánynak (azaz a beavatkozási munkálatok jóváhagyási dokumentációjának) neveznek.

1. változat – Előnye az, hogy ugyanaz a csapat van megbízva egy jól meghatározott munkára, így a tevékenységek és beavatkozások programálása már az elejétől ismert. A hátránya a következő: e fázishoz tartozó költségek lehetnek alul- vagy túlértékeltek, mivel sok hiba, de sok érték is lehet elrejtve (falfestmények a vakolat alatt), és a szükséges kutatás és/vagy tervezés mérete számottevően eltérhet az első látásra történő elemzéstől. A műszaki segítség bevonása ebbe a szerződésbe egyáltalán nem hatékony, mivel ez nagyban függ a projekt későbbi komplexitásától.

2. változat – Előnye az, hogy sok kérdés a projekt témáját illetően megválaszolásra kerül, még mielőtt erre a fázisra szerződést kötnének, és a költségeket jobban szét lehet osztani és jobban lehet ütemezni. Hátránya lehet, hogy így maradhatnak meg nem fogalmazott kérdések, illetve, ha a tanulmányok eredményei ellentétesek a tervező csapat elképzelésével, vagy, ha a kutató csapat nem jól irányított, és ha e tanulmányokat a restaurációs terveket készítők nem kapják meg.

3. változat – A tapasztalatok alapján úgy összegezhetünk, hogy ez a leghatékonyabb megoldás. Haszna sokoldalú: az értékesítési tanulmányok és elemzések közösen, organikusan lettek kidolgozva, az egyes szakemberek közötti együttműködés következtében – például a preventív kutatási ásatások árkait a szerkezeti mérnökök, szakértők, művészettörténészek együtt határozzák meg, megtalálva a legjobb megoldást a felmerülő kérdésekre. A megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)-fázis több befektetési változat kidolgozását és a befektetések felosztását is megengedi, abban az esetben, ha nem sikerül egy lépésben megkapni a szükséges támogatást a helyreállítási munkálatokra. Hátránya az lehet, hogy azoknál a munkálatoknál, amelyeknél kötelező módon a közbeszerzési eljárásoknak megfelelően külön árajánlatot kell kérni a tervezési fázisra az építkezési engedély és műszaki terv megszerzéséhez, fennáll a veszélye annak, hogy elveszítik azokat a csapatokat, amelyek a kutatási és a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)-fázisokban (a fenntarthatósági tanulmányban) részt vettek.

A kastélyok helyreállításának speciális kutatási és tervezési fázisai

A tervek elkészítését és a tervezési fázist az építőipar területén érvényes jogszabályok irányítják, az érvényben levő és alkalmazott törvények alapján. Ezért, a jelen stratégia csak a specifikus elemeket és az egyes rehabilitálási fázisok dokumentációjához tartozó kerettartalmat sorolja fel.

A kastélyok helyreállítási/értékesítési beavatkozásainak megalapozásához szükséges tanulmányok

Jelen kerettartalom csak a történelmi épületekre/épület-együttesekre (műemlékekre) vonatkozik, és nem érvényes a régészeti ásatásokra vagy római, dák erődök romjaira. Ez utóbbiak külön kerettartalmat és módszertant igényelnek, mivel ez esetben a munkálat irányítói a régész és az építész – egyenlő mértékben – kell legyen, és a műszaki, szerkezettani szakemberek csapata segítséget kell nyújtson ahhoz, hogy elkerüljék azon épületek megrongálódását, destabilizációját, amelyek mellett régészeti ásatásokat végeznek, vagy amelyeket kiemelnek a földből. A középkori kastélyok/erődök esetében ideális lenne az együttműködés a korhoz kapcsolódó hadtörténeti szaktörténészekkel, jóllehet ez a szakma nagyon hiányos mifelénk.
Az egyes tervezési fázisok kerettartalmát szintetizáltan közöljük a következő táblázatban:

1-es táblázat – Szükséges (megalapozási) tanulmányok a különböző fázisban lévő restaurálási - felújítási tervek elkészítésére

Sorszám:	1.
Tanulmány/terv elnevezése:	Topográfiai felmérés
Elkészítő:	Térképész
Szükséges az alábbi fázishoz:	Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) (DALI)/építési engedélyezési terv (DTAC)

Megjegyzés: A kataszteri dokumentációhoz szükséges elsősorban, az érvényben lévő szakelőírások szerint. Jó minőségű és kellő részletességű felmérést kell megrendelni: megadja minden épület, belső fal, fontosabb növényzet (fák) körvonalait, az építész csoportok számára hozzáférhetetlen méretekben (pl. csúcs-magasság, gerinc, stb.) a terep minél nagyobb szintkülönbségeket mutat, annál több szintvonallal.

Sorszám:	2.
Tanulmány/terv elnevezése:	Építészeti felmérés
Elkészítő:	Építészek (különösen a keretezés szerkezetéhez), térképészek a pusztulások felméréséhez, szükséges az együttműködés műszaki szakértővel
Szükséges az alábbi fázishoz:	Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv kiegészítéssel a kiviteli- és részlettervhez

Megjegyzés: El lehet készíteni hagyományos felméréssel is, és/vagy topográfiai módszerrel vagy 3D szkenneléssel. Tartalmaznia kell minden tervet, szegmenst és jellegzetes homlokzatot, beleértődik a keretezés terve, nemcsak a telek terve. A kastélyok esetében ezek történelmi keretezése, általában nagyméretűek, a különböző szárnyakra, részekre vonatkozó specifikus megoldásokkal, szükséges minden típusú fő és mellékfarm felmérése. A panóknak tükrözniük kell a valós helyzetet, tehát úgy a valós rétegeződést, mint a degradációt. Terv szinten, lényeges minden fő- és mellékfarm bemutatása külön-külön is. Szerkezeti részletek, a keretezésnél az összekapcsolódási pontok – 1:20 léptékben, ácsolási részletek a szerkezetben megőrzési értéket képviselnek, és a tartozékok részeinél a helyettesítő összekapcsolódási pontok elgondolása abszolút szükséges – kiviteli és gyártmányterv (PTh-DE) fázis.

Sorszám:	3.
Tanulmány/terv elnevezése:	Geoműszaki tanulmány (régészeti közreműködés mellett)
Elkészítő:	Maga a geoműszaki tanulmány geológusok által van elkészítve, az ásatás szerződéses alapon készülhet megrendelő által, melyet a régész közreműködése mellett végeznek el
Szükséges az alábbi fázishoz:	Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv (vagy elnapolva egy kiviteli- és gyártmányterv szakaszba)

Megjegyzés: El lehet tekinteni ettől, ha a műszaki szakértő úgy véli, hogy az épületnek nincs olyan károsodása, melyet az alap romlása okozott; vagy el lehet napolni egy következő szakaszra (kiviteli és részletterv), ha az I-es sürgősségi beavatkozások nem érintik az alapokat vagy nem bolygatnak meg részegységeket, melyekre az alapok hiányosságai hatottak – a döntést csak a Közművesítési és területrendezési Minisztérium Jogutódja hozhatja meg (legalább specialista), de abban az esetben, amikor az urbanisztikai bizonylat kimondottan megjegyzi ennek a dokumentációnak a szükségességét, akkor nem lehet lemondani ezt. Egy történelmi helyen mindenféle ásatás régész közreműködése alatt végzendő el; de sokkal hatékonyabb, sőt javasolt, hogy az alapok feltárása archeológiai felmérésekkel legyen elvégezve, és a geo-technikusok legyenek a helyszínre hívva, miután a felmérések el lettek végezve, hogy a szükséges adatokat összegyűjthessék a geoműszaki tanulmányhoz. Az általános /speciális szerkezetszakértő tervező felelőssége (esettől függően), hogy a geo-technikusoktól átvett információk értelmezhetőek legyenek. Ugyanakkor ennek a csoportnak a felelőssége meghatározni a pontokat, ahol ezek az alapfelmérések, illetve fúrások feltárása kívánatos (szám és pozíció) – a kutatás témájának kidolgozása. Ha a geoműszaki tanulmány helyesen van megrendelve (téma) és elvégezve, elméletileg nem kellene megismételni a helyreállítás folyamatának újrakezdésekor, ha az információk meg vannak őrizve és a terep-körülmények nem változnak (földcsuszamlások, bánya-galériák beomlása, talajvíz szintjének felemelkedése stb.).

Sorszám:	4.
Tanulmány/terv elnevezése:	Előzetes régészeti tanulmány

Elkészítő: Régészek által a megrendelő által biztosított munkások segítségével, kivitelezési cég vagy régészcsoport által (esettől függően)
Szükséges az alábbi fázishoz: Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv (vagy elnapolva egy kiviteli- és gyártmányterv szakaszba)

Megjegyzés: Tehát javasolt, hogy legyen meg úgy ez a tanulmány, mint a geo-műszaki tanulmány. A kutatási témát a vezető tervező határozza meg, a szakértő/szerkezetes/művészettörténész csapat előzetes konzultálásával. A vezető tervező/speciális szerkezetes/szakértő (esetenként) felelőssége, hogy a régészektől átvett információk érthetőek legyenek.

Sorszám: 5.
Tanulmány/terv elnevezése: Átfogó/részletes régészeti tanulmány
Elkészítő: Előbbivel azonos
Szükséges az alábbi fázishoz: Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv. Felfrissítés/kiegészítés kiviteli- és gyártmányterv/kivitelezés

Megjegyzés: Ez a munka elsősorban a történelmi épületekre vonatkozik, és ilyen esetekben a régészeti ásatások kiterjesztésének szükségessége és lehetősége a régész és a művészettörténész javaslatának eredménye lehet, melyhez hozzájárul a vezető tervező és ellenjegyzi a műszaki szakértő/szerkezeti tervező is. Természetesen a végső döntést a megrendelő adja, hiszen a finanszírozást ő biztosítja. Jelezve lesz a többletköltségek problémája, különösen a kutatási és tervezési fázisban, ha tudományosan a régészeti ásatások kiterjesztése elengedhetetlen lenne, de az épület tulajdonosának nincsen anyagi alapja erre. Jó lenne, ha a Megyei Történelmi Múzeumok, vagy központilag a Kulturális Minisztérium - decentralizált intézményei által - létesítene anyagi alapot, melyhez hozzáférési lehetőség lenne pályázatokon keresztül régészeti ásatások végzésének finanszírozására azoknál az épületeknél, melyeknél már megkezdték a kutatási és tervezési munkálatokat – függetlenül a tulajdonosi minőségtől. Meg kell indokolni a kutatások kiterjesztését gazdaságilag-tudományosan – világos, hogy bármely kutató (művészettörténész/régész) szeretne lehetőleg minél többet megtudni az épület történetéről, de nem kell elfeledkezni a célról és a beruházás műszaki-finanszírozási feltételeiről. A középkori várak esetében – melyek romos állapotban vannak századok óta, a régészeti ásatások gyakorlatilag a munkálatok meghatározó részét képezik.

Sorszám: 6.
Tanulmány/terv elnevezése: Falkutatási tanulmány
Elkészítő: Művészettörténészek az építészekkel együtt és/vagy falfestmények restaurátorai, akik kutatásra képesítettek
Szükséges az alábbi fázishoz: Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv. Felfrissítés/kiegészítés/kiviteli- és gyártmányterv/kötelezően kivitelezés.

Megjegyzés:Nagyon nagy épületek esetében, melyek egy bizonyos magasságban már nem hozzáférhetőek, vagy nagyon romos állapotban lévő épületeknél (balesetveszélyeseknél) a tanulmányok kiegészítése párhuzamosan történhet (kell történjen) a kivitelezéssel. A kutatási témát a komplex főtervező adja, aki tulajdonképpen át is veszi a tanulmányt és felelős annak közérthetőségéért. A témát megbeszélik a szakértők/ szerkezetesek csapatával, hogy bizonyos technológiai repedéseket beazonosítsanak. Az általános építészeti/speciális struktúrák/szakértők (esetenként) tervező felelőssége, hogy a tanulmányban szereplő információk érthetőek és koherensek legyenek.

Sorszám: 7.
Tanulmány/terv elnevezése: Történeti tanulmány (az épület története)
Elkészítő: Előbbivel azonos
Szükséges az alábbi fázishoz: Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv. Aktualizálás/kiegészítés/kiviteli- és gyártmányterv/kötelező módon kivitelezés

Megjegyzés: Azonos a kutatási témát illetően és a tanulmány átvevését illetően. Egy jól megszerkesztett tanulmány a felújítási munkálatok újra felvevésénél teljes mértékben átvehető lehet. Művészettörténészek vagy régészek készíthetik el a történelmi asztalosmunkák részletes felmérését. Ha a falkutatási vagy régészeti tanulmány kiegészítése új információkat hoz, a következő szakaszokban (kiviteli- és gyártmányterv vagy éppen kivitelezéskor), az eredeti tanulmányt ki kell egészíteni, aktualizálni kell.

Sorszám: 8.
Tanulmány/terv elnevezése: Biológiai tanulmány/az épület biológiája (laboratóriumi kutatással vagy anélkül)
Elkészítő: Biológus vagy építész/ ilyen típusú tanulmányokra kiképzett mérnök
Szükséges az alábbi fázishoz: Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv. Aktualizálás/kiegészítés/kiviteli- és gyártmányterv/kötelező módon kivitelezés

Megjegyzés: Ennek a tanulmánynak az elkészítése még nincs leszabályozva Romániában, és a tartalmi kerete sincs meghatározva törvényesen. Viszont, egy nagyon hasznos tanulmány a faanyagok mennyiségének (térfogatának) meghatározására, melyek kicserélésre szorulnak. Az erdélyi kastélyok keretszerkezetei nagyméretű struktúrák, melyeket nagyon jó minőségű faanyagok használata jellemez, strukturális koncepciójuk történelmi emlékeket őriz, így ezeknek minél nagyobb mértékben való megőrzése a tervező (kivitelező) csoport felelőssége. A romboló biológiai tényezők természete is különös figyelmet érdemel, hiszen például a házi gomba támadás egy nagyobb méretű munkát és különleges speciális védőanyagok használatát igényli (tehát a beruházás növekszik). Sok esetben a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) fázisban a pénzalapok nem elegendőek a gerendák végeinek feltárásához, vagy a beruházásoknak a folytonossága nem biztos; így, a szerkezeti tervező minőségi ellenőrző programjában a faanyagból készült részek ellenőrzését elég sokszor a kivitelezés fázisára írják elő.

A kutatási témát a komplex főtervező jegyzi ellen, de azt a szakértők/szerkezetesek csoportja készíti el, akik tulajdonképpen felelősek lesznek a tanulmány átvételéért és annak minőségéért. Abban az esetben, ha különböző okok miatt a tanulmányi fázisban bizonyos szerkezeti alegységek nem hozzáférhetőek (például a szintek közötti plansók), akkor kötelező módon a kivitelezési szakaszban ezek a zónák le kell legyenek ellenőrizve a biológus szakértő által, a specialisták által elfogadott megoldásokat a szakértő biológus ellenjegyzi. A tanulmányt végző biológus határozza meg a biológiai tanulmány laboratóriumi elemzésekkel való kiegészítésének szükségességét. Ha a biológiai romlások aktívak, vagy ha az épület biológiai tanulmánya elkészítése óta hosszú idő telik el a tervezés befejezéséig/a kivitelezés megkezdéséig, akkor javasolt, hogy korszerűsítsék ezt a tanulmányt.

Sorszám: 9.
Tanulmány/terv elnevezése: Az épület fizikai tanulmánya (laboratóriumi kutatással vagy a nélkül)
Elkészítő: Fizikus, kémikus vagy építész/ilyen típusú tanulmányokra kiképzett mérnök
Szükséges az alábbi fázishoz: Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv. Aktualizálás/kiegészítés/kiviteli- és gyártmányterv/kivitelezés

Megjegyzés: A tartalmi kerete kevésbé szabályozott, mint a biológiai tanulmányé. Nagyon sokszor megtörténik, hogy nincsen pénz egy összetett tanulmány elkészítésére. Az általános tervező/vezető tervező felelőssége, hogy átadja a tanulmány elkészítésének kötelezettségét a kivitelező vállalatnak, párhuzamosan a vakolatozási rendszer kiválasztásával, a vállalat aztán felelősséget is vállal az elfogadott vakolási módszer minőségéért. A kutatási téma (vagy éppen annak szükségessége) elkészítése a vezetőtervező és a szakértők/szerkezetesek együttes munkájával történik, és ők a felelősek a tanulmány átvételéért és annak minőségéért is. A külső környezet vagy az épület használati körülményei hozzájárulhatnak ahhoz, hogy ezt a tanulmányt át kell majd dolgozni abban az esetben, ha sok idő telik el a kivitelezés fázisáig.

Sorszám: 10.
Tanulmány/terv elnevezése: A tartószerkezet/épület műszaki szakvéleményezése (minőségi/mennyiségi, részben vagy egészében)
Elkészítő: Közmunkaügyi és Területfejlesztési Minisztérium/Régiófejlesztési és Területrendezési Minisztérium által leteszteltt műszaki szakértő és KVM által tanúsított szakértő
Szükséges az alábbi fázishoz: Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv. Aktualizálás/kiegészítés/kiviteli- és gyártmányterv/kivitelezés (az építkezési határozat – ellenjegyezve: **Naplómellékleti tervekben**)

Megjegyzés: Az épület/tartószerkezet műszaki szakvéleményezése összesíti a fent felsorolt tanulmányok eredményét: így, ha a felsoroltakból valamelyik nem végleges, a szakvélemény

sem lehet végleges, tehát szükséges lesz a kiegészítése, aktualizálása egy jelentés által, ha új információk jelennek meg, és befolyásolják a diagnózist és/vagy szerkezeti kezelést. A kutatási témát egy műszaki szakértő (KVM által tanúsított) adja ki, de el kell fogadja a vezető tervező és a tartószerkezetet tervező is – mivel ez utóbbi kell kidolgozza részletesen a beavatkozási megoldásokat, így ő dönt a vezető tervezővel közösen afelől, hogy az információk elégségesek-e/ értelmezhetőek-e vagy sem. Ez a magyarázata annak, hogy érdemes a tanulmányokat ugyanabban a keretszerződésben leszerződni, mint a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv szintű tervet. Már a tanulmányok megkezdése pillanatától kezdve nagyon fontos a jó együttműködés a szakértők és a tervezők (szerkezetesek) csoportja között, máskülönben fennáll annak a veszélye, hogy bizonyos számításokat/műveleteket megismételjenek, másfelől pedig, hogy a problémát felületesen kezelje a kutatási/tervezési folyamat valamely résztvevője. A műszaki szakvélemény minden szerkezeti alegységre kell vonatkozzon – Erdélyben különösen figyelni kell a történelmi struktúrákra, melyhez mennyiségi értékelést is javaslunk. A szakértő dönti el a számítások részletességét, és a döntéseket meg kell úgy indokolja, hogy fenntarthatók legyenek a láttamozó szervek előtt is. Ugyanakkor, a valós megőrzés összhangban kell legyen a számítások eredményeivel. Ha az érvényes szabványok alkalmazásakor (különösen a szeizmikus veszélyeztettség számításkor, de azoknál is, melyek az alapok ellenőrzésére vonatkoznak) az az eredmény jön ki, hogy az épület leomlik vagy erősen degradálódik, ha egy váratlan földrengés történne, akkor fennállásuk alatt ez a magatartás látható degradációs nyomokban (például repedésekben) kellene tükröződjön - tekintve, hogy az építmények kb. 150 évesek (vagy éppen több mint 500 évesek) a kastélyok többségénél. Az olyan megerősítési megoldások esetében, amelyek művészi elemeket hordozó szerkezeteket érintenek, fontos lenne ha megfelelő restaurátor szakértők is ellenjegyeznék. Ha a degradációs folyamatok 1-5 éven belül aktiválódnak, ezen szakvélemények érvényüket veszíthetik, és aktualizálni kell őket.

Sorszám:	11.
Tanulmány/terv elnevezése:	Fából készült - művészi elemek tanulmánya (előzetes vagy részletes, általában a kivitelezéssel kapcsolatban)
Elkészítő:	KVM által tanúsított, a fából készült művészi elemek restaurátora
Szükséges az alábbi fázishoz:	Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv előzetes/ kiegészítés/kiviteli- és gyártmányterv/kivitelezés

Megjegyzés: A vezető tervező/általános tervező felelőssége az, hogy eldöntse a szóban forgó objektumra vonatkozóan ennek a tanulmánynak a szükségességét. Jelen ismereteink szerint nincs világos szabályozása sem a fázisainak, sem a tartalmi keretének, és nincs megkülönböztetés a szerkezet alkotóelemeire/építészetre, illetve a hozzátartozó bútorzatra vonatkozóan. A fából készült művészi elemek lehetnek: bútorzati elemek, mellvédek, festett vagy faragott mennyezetek, szobrok és/vagy ablakok, ajtók, fakapuk, történelmi padlózat (deszka vagy parkett); még a történelmi fából készült tetőknek is lehetnek művészi összetevői. Vannak olyan kiegészítő tanulmányok, például dendrokronológiai – melyek egyáltalán nincsenek szabályozva, jóllehet ezek nyújthatnának hasznos információkat (melyeket me-

gyei/országos adatbázisokban összesíthetnének), hozzájárulva a jövőben az épületek és az épület faanyagának kormegállapításával. A szakterület specialistái a vezető tervezővel/általános tervezővel együtt dolgozzák ki az erre vonatkozó ütemtervet – egy másik érv arra, hogy a kutatási fázisok és a tervezési fázisok együtt történjenek.

Sorszám: 12.
Tanulmány/terv elnevezése: Kőből készült művészi elemek tanulmánya (előzetes vagy részletes, általában a kivitelezéssel kapcsolatban)
Elkészítő: KVM által tanúsított, faragott kőelemek, diszítések restaurátora
Szükséges az alábbi fázishoz: Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv előzetes/kiegészítés kiviteli- és gyártmányterv/kivitelezés

Megjegyzés: Az előbb megfogalmazott gondolatok, melyek a felelősségre és a tartalmi keretre vonatkozó hiányosságokat illetik, érvényesek itt is. A legtöbb esetben a kutatások csak az épület felállványozásakor fejeződhetnek be a kivitelezés során. A helyreállítás megtervezésére vonatkozó tartalmi keret létezik önmagában, és működik ezeknek a terveknek a láttamozási rendszere is (országos szinten), de nincsen részletezve (én nem is láttamozzák) egy előkészítő fázisban, melyet a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) dokumentációhoz lehetne csatolni, hogy a munkálat felbecsülhető legyen úgy a tervezés mint a restaurálás maga a kivitelezés során.

Sorszám: 13.
Tanulmány/terv elnevezése: Falfestmények művészi tanulmánya (előzetes vagy részletes, általában a kivitelezéssel kapcsolatban)
Elkészítő: KVM által tanúsított művészi elemek - falfestmények restaurátora
Szükséges az alábbi fázishoz: Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv előzetes / kiegészítés/kiviteli- és gyártmányterv/kivitelezés

Megjegyzés: Érvényesek itt is minden, amit a kőből készült művészeti elemek esetében elmondtunk, azzal a megjegyzéssel, hogy a legtöbb gótikus, reneszánsz, barokk nemesi lakhelyen gyakori volt a falfestés, a dekoratív festmények használata, így ezeknek a tanulmányoknak az elkészítése kikerülhetetlen az épület helyreállítási költségvetésének helyes megállapításakor. Ugyanez a tanulmány kell segítsen majd a tervezési téma megfogalmazásakor, különösen a berendezések tervezésénél, például, hogy a huzalozás ki kell kerülje ezeket a művészi komponenseket tartalmazó területeket. Hasonlóan, ezeknek a tanulmányoknak az alapján körvonalazódnak a szerkezeti megerősítést célzó technológiai megoldások, amik a degradált strukturális alegységekre vonatkoznak, de amelyek falfestményt tartalmaznak.

Sorszám: 14.
Tanulmány/terv elnevezése: Kovácsolt vasból, öntvényből, bronzból (fémből) üvegből készült művészi alkotóelemek tanulmánya

(előzetes vagy részletes, általában a kivitelezéssel kapcsolatban)

Elkészítő: KVM által tanúsított kovácsolt vasból, öntvényből, bronzból (fémből) üvegből készült művészi alkotóelemek restaurátora

Szükséges az alábbi fázishoz: Megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv előzetes/kiegészítés kiviteli- és gyártmányterv/kivitelezés

Megjegyzés: Egyedi esetekben és viszonylag ritkán találhatók, de éppen ezek a művészeti elemek – ha léteznek – járulnak hozzá a nemesi székhelyek történelmi és esztétikai értékéhez. Kötelező módon be kell vonni a kutatási csoportba ilyen területek szakembereit - ez a vezető tervezőnek/általános tervezőnek a felelőssége. Itt egy újabb példa arra, hogy mennyire hasznos, ha a kutatási és tervezési szerződések egyidejűleg történnek.

Létezik sok tanulmány, kiegészítő elemzés, mint például egy nagyobb terület vagy egymáson fekvő épületek esetében a geo-műszaki, geo-elektrikai elemzések. Ezeket a tanulmányokat geo-radarral végzik, és a régészeti tanulmány részét képezik stb. Szó volt már a dendrokronológiai tanulmányról – a nyugati országokban nemzeti adatbázisok és kutatási központok léteznek a történelmi épületek faanyaga korának meghatározására.

Tervezési fázisok és a hozzátartozó tartalmi keret

A tervezési fázisokat az építkezés területére vonatkozó törvények szabályozzák, és ezek a következők:

Megvalósíthatósági tanulmányi (létező épületek esetében) fázisa (DALI)
Jóváhagyási dokumentáció beavatkozási munkálathoz – azaz megvalósíthatósági tanulmány a 28/2008-as Kormányzati Rendelet alapján – ennek nagyon jól szabályozott tartalmi kerete van, mely magában foglalja a következő szakterületeket: építészet, tartó szerkezetek (ellenállás – amely szoros kapcsolatban van a műszaki szakvéleménnyel), villanyszerelés (beleértve az alacsony áramot, internetet, riasztót, stb.), higiénés létesítmények, vízellátás, kanalizálás, hőellátást, gázellátást és szellőztető berendezés, ha szükséges. A tartalmi keretet ebben az esetben az előbb felsorolt tanulmányok összességéből származtatott követelmények határozzák meg. Tehát, például, ha vannak az épületben művészi alkotóelemek, a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) összeállításakor figyelembe kell venni a vonatkozó terveket, illetve a restauráláshoz szükséges költségvetést is.

A bejegyzett történelmi műemlék esetében nem időszerű (és nem is kötelező) az energetikai audit, viszont a kúriák és a be nem jegyzett kastélyok esetében ezt is kérik. Ez utóbbi esetben a törvény nem írja elő KVM által tanúsított szakemberekkel való együttműködést, de javasolt, mivel ezek az épületek – műszaki szempontból – nem különböznek az műemlékektől, például a modern hőszigetelők használata a homlokzatokon rontana azok eredeti értékén.

Ebben az esetben a helyzetfelmérő panók és a szakterületek szerinti beavatkozási tervek sokkal összetettebbek, mint más egyszerű épületek esetében; például a tetőszerkezet terve (károk felmérése), valamint a tetőszerkezeten történő beavatkozási szintézisterv már ebben a fázisban szerves része kell legyen a tervhez tartozó rajzoknak. Nem kötelező az tűzvédelmi engedély megszerzése, viszont – különösen a legújabb trendek szerint – nagyon ajánlatos tűzveszély esetére egy kiürítési terv készítése (és esetleg elvi engedély megszerzése) már ebben a fázisban.

A megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) különlegesen fontos minden beruházásnál, mely egy nemesi székhely felújításakor történik – még akkor is, ha nem valamilyen uniós támogatás lehívására készülnek – mert ez az a gazdasági-műszaki dokumentáció, amely alapján meg lehet tervezni fizikailag és gazdaságilag egy beruházás lépéseit. Javasolt a szerződéskötés azon tulajdonosok számára is, akik saját, vagy összefogott magánforrásból kívánják fedezni a felújítási beruházást.

Építési engedélyezési terv fázisa (DTAC)
Azaz Műszaki Dokumentáció az Építkezési Engedély megszerzéséhez – ez is széleskörűen szabályozott folyamat, lévén, hogy ez az a dokumentáció, mely alapján kiadják az építkezési engedélyt az urbanisztikai bizonylat (UB) alapján. Ebben a fázisban is, a tartalmi keretet a szaktanulmányok és tervek követelményeinek betartása és eredményeinek bevonása adja. A dokumentációt a KVM által tanúsított szakemberek kell végezzék. Az ellenőrzések pedig az érvényben lévő törvények értelmében valósulnak meg (a 10/1995-ös Törvény értelmében, mely 2015-ben volt újraközölve).

Kiviteli- és gyártmányterv fázisa (PTh-DE)
Műszaki terv és kivitelezési részletek: a keretterv teljes egészében leszabályozott, és ebben a fázisban az építkezési munkálatok megszokott szakterületei, mint az építészet, tartószerkezetek (ellenállás – amely szoros kapcsolatban van a műszaki szakvéleménynyel) mellett villanyszerelés (különös hangsúlyt fektetve a belső és külső világításra, a huzalok elhelyezésére, figyelembe véve a művészi összetevők elhelyezkedését, beleértve az alacsony áramot: internetet, riasztót, stb.), higiénés berendezések, vízellátás, kanalizálás, hőellátás, gázellátás, szellőztető-berendezés, ha szükséges. Össze kell egyeztetni az áramkörök szerelési útvonalait, a szerkezeti szakemberek kell láttamozzák a szerkezeti elemeken keresztüli bontásokat. Koordinálni kell a művészi összetevőket restauráló szakemberek munkáját is; ezek összefogása és összeegyeztetése a vezető tervező, valamint az általános tervező feladata.

Különös figyelmet kell fordítani mindegyik szakterületre külön-külön, az általános és speciális feladatok leírására, a megfelelő anyagok (minőségi és az épület történelmi anyagával kompatibilis kell legyen) használatára vonatkozó szükséglet megfogalmazására; valamint a szükséges szakképesítésekre, amit az épület konzerválási, restaurálási, felújítási munkálatainak elvégzése megkövetel.

Hasonlóan, különös figyelmet kell fordítani egy minőségellenőrzési program kidolgozására, illetve a dokumentáció gazdasági és műszaki részeinek összeegyeztetésére. A tervezésnek ezt a fázisát a Kulturális Minisztérium kell engedélyezze, a Területi vagy Országos Bizottságok által, az épület műemlék-besorolása függvényében.

Ha a művészi elemek (többségükben) állványzat építése nélkül is hozzáférhetőek, már ebben a fázisban kidolgozzák (és engedélyeztetik a Történelmi Műemlékek Országos Bizottságának Művészi Alkotóelemek Részlege által) az épületen beazonosított összes művészeti alkotóelem (fából, faragott kőből, falfestmény, stb.) restaurálási tervét. A művészi elemek restaurálásának műszaki tervének a kivitelezési szakaszba való integrálása csak akkor indokolt, ha a művészi elemekhez való hozzáférés csak állványzat felszerelése után lehetséges: például a középkori várak romjainál, vagy a nagy kiterjedésű kastélyoknál, melyek romos állapotban vannak: például a Lónyai kastély Aranyosmegygyesen, Szatmár megyében).

Ez a tervezési fázis akkor osztható fel kivitelezési szakaszokra, ha a finanszírozást nem lehet megoldani egyetlen forrásból. A **kiviteli- és gyártmányterv** egy átfogó dokumentum, amelynek alapján a munkálatot licitre bocsájtják, vagy amely alapján a kivitelezőktől árajánlatokat kérnek.

Az interdiszciplináris szakértőcsoport a kastélyok felújítása esetében

A 3-as ábra összesíti a tanulmányokat, felsorolja a szakembereket, akik együtt kell dolgozzanak ezek megvalósításán, megjegyezve a szakemberek egyeztetésének szükségességét is. Például, a restaurálási, felújítási megoldásokat, a szerkezeti megerősítési javaslatokat egyeztetni kell a falfestmények restaurátoraival abban az esetben, ha azon a bizonyos részen, vagy szerkezeti részegységen falfestmények vannak. Ha nem tudnak olyan szerkezet-beavatkozási megoldást találni, mely nem károsítja a festményeket, a restaurálási tervbe bele kell számítani a festményt tartalmazó vakolat eltávolítását és visszahelyezését. Természetesen, a szakértőknek és szerkezeti tervezőknek olyan megoldást kell találniuk - vagy legalább meg kell próbálniuk - hogy a festmények ne károsodjanak. Jelen fejezet a 3-as ábrára szorítkozik, amely bemutatja azokat az interdiszciplináris csoportokat, melyeknek aktív szerepe van egy kastély restaurálása, felújítása, értékesítése érdekében végzett beruházások különböző fázisaiban.

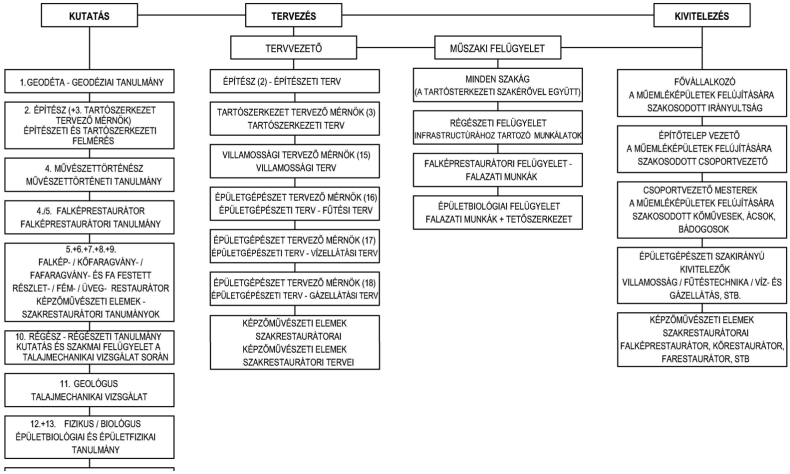

3. ábra – Interdiszciplináris szakértőcsoportok egy kastély különböző felújítási fázisainál: kutatás, tervezés és kivitelezés

Felhívjuk a figyelmet arra a tényre, hogy a kivitelezés fázisra vonatkozóan a törvény a következőket írja elő: műszaki közreműködés a tervezők részéről, a régészek jelenléte az ásatásoknál, a helyszíni rendelkezések – azok a dokumentációk, amelyek által bármilyen műszaki módosítás történik a tervhez viszonyítva, melyek a tervezéskor nem voltak előreláthatóak - ellenjegyzése az ellenőrzést végző-, illetve a műszaki szakértő által, abban az esetben, ha a módosításoknak szerkezeti jellege van.

A tervező minőségellenőrzési programjában (jegyzékében) elő kell legyen írva az épület biológiai és fizikai szakértőinek a jelenléte, illetve részvétele - amennyiben szükséges - a különböző művészi elemek restaurálási munkálatainál. A művészettörténész jelenlétét a törvény nem szabályozza, ezt viszont előírhatja a tervező minőségellenőrzési programja (jegyzéke). A művészettörténész jelenléte nagyon is kívánatos, mivel sok történelmileg jelentős elemet fedezhetnek fel különböző bevonatok eltávolításakor, utólagos beavatkozásoknál, tehát úgy a dokumentálásban, mint az értékesítésben és a kivitelezési folyamatnál is szükséges az ilyen szakember jelenléte.

A 3-as ábra nem tartalmazza az ellenőrzők listáját – ez az építkezések minőségére vonatkozó törvényben van meghatározva (10/1995-es törvény, újraközölve 2015-ben). Ezek természetesen a tervezési fázisok ellenőrzői (különböző területekre vonatkozóan), míg a kivitelezési szakaszban a kivitelező belső ellenőrzése a megbízott műszaki felelős feladata (aki a KVM által tanúsított, a történelmi műemlékek felújítására jogosult személy kell legyen), ugyanakkor a megrendelői oldalról, a munkálatok minősége,

valamint az elvégzett munkálatok elszámolásának helyességének ellenőrzése az építésvezetők által történik (szakterületeknek megfelelően).

Felhívjuk a figyelmet arra a tényre, hogy a művészi alkotóelemek restaurálása területén is létezik a minőségi ellenőrzés rendszere, ezt a specialitás építési vezető végzi. Látható, hogy nagyon sok tényező és szakember vesz részt minden kutatási-tervezési-kivitelezési fázisban, ezért a koordináció különösen nagy jelentőségű, így az általános tervezőnek/a vezető tervezőnek (építésznek) gyakorlatilag „karmesteri" szerepe van.

A szakemberek listája a kutatási-tervezési-kivitelezési fázisban kiegészíthető – egyedi esetektől függően – muzeológusokkal (ha az épület új funkciója magában foglal kiállításokat, muzeális használatot), építészekkel, tájépítészekkel, a történeti kertek rendezésének szakértőivel, és olyan szakemberekkel, akiknek a történelmi kastélyok, udvarok, kertek újrahasznosítási tervének kidolgozásában lesz szerepe.

Értelemszerűen, az olyan épületegységek esetében, melyekhez biztosítani kell a hozzáférést – a tervező-kivitelező csoportba be vannak vonva az utász szakemberek is.

A rendszer kiegészíthető tanácsadócégek csoportjaival és/vagy projektmenedzsment osztályokkal is – akik felelősek az európai alapok lehívási folyamatáért, illetve a finanszírozási programok lebonyolításáért.

Ha a magántulajdonosok saját alapokból vagy más magán pénzalapból kívánják finanszírozni a beruházást, akkor is ajánlatos kinevezni egy projektmenedzsert, vagy szerződtetni egy tanácsadói vagy menedzsmentre szakosodott céget a beruházás lebonyolítására, de tulajdonképpen ezt a szerepet felvállalhatja a tulajdonos vagy családja is.

A kastélyok fenntartható karbantartása és helyreállításuk kivitelezési fázisának sajátosságai

Kivitelezési fázis
Új épületek építésének esetében a kivitelezés viszonylag könnyű, a kivitelező be kell tartsa a tervet - ezt a tervező ellenőrzi - a megrendelő felügyeletével, vagy a hatóságok (az ÁÉF – Állami Építészeti Felügyelőség) által meghatározott fázisok rendszerének segítségével. A tervhez képesti változtatások (az eredeti terv határain belül) általában a megrendelő kívánsága alapján történnek.

A helyzet nagyban különbözik a történelmi épületek esetében – akármennyire szakszerűek és részletesek legyenek is a kutatások, és bármennyire megalapozottak is a tervek, a deszkázat és állványzat elkészítése után, a legutolsó borítások eltávolításakor, alapok kibontásakor, stb., minden történelmi épület (és tulajdonképpen minden létező épület) előre nem látható „információkat" fog felfedni (kevésbé szakszerű szóval élve: „meglepetéseket"), amelyek tervezői (vagy szakemberi) közreműködést igényelnek, hogy a tervben rögzített javaslatokat a helyszínen találtakhoz igazítsák. Lehetséges, hogy találnak olyan építészeti elemeket, vagy

befalazott művészi elemeket, amelyeket a helyszínen kell felértékelni, vagy az épület falából eltávolítani; esetleg azonosítanak addig ismeretlen falfestményekkel borított felületeket, melyek módosíthatják az részletekre vonatkozó építészeti koncepciót, vagy akár bizonyos helyiségekre vagy homlokzati részekre vonatkozó átfogó építészeti tervet stb.

Hasonlóan, a szerkezeti elemek valóságos műszaki állapota különbözhet (lehet roszszabb vagy jobb) a tervezési fázisban feltételezettektől. Mindezek a helyzetek gyakran felmerülnek a történelmi épületeknél, gyakoriságuk annál nagyobb, minél kevésbé hozzáférhetőek (különösen a félig romos állapotban lévő épületeknél) a különböző elemek a kutatási-tervezési fázisban.

Tehát, műszaki szempontból a felmerülő problémák nagyrészt természeti jellegűek, és a kiviteli/építési napló melléki tervével megoldhatóak (ez is szabályozott). Európai uniós finanszírozás esetén (vagy az állami támogatás esetében) már sokkal nehezebb megmagyarázni az újonnan felmerülő kiegészítő munkálatok szükségességét (vagy a már nem aktuális munkálatokról való lemondást), és ezekre támogatást kérni. Ezek nagyon komplex, bürokratikus, de kivitelezhető folyamatok, ha a kérelem megalapozottsága felebezhetetlen és precízen kidolgozott. Hasonlóképpen, ami az előre nem látható helyzetekre elkülönített költségvetéshez való hozzájutást illeti, csak nagyon jól dokumentált és indokolt esetekben lehetséges.

Ugyanakkor a beruházás mértékének helyes megítélése a tervező, illetve a vállalkozó által (az ajánlattételkor, a munkálatra való licitáláskor) nagyon fontos, úgy az uniós programokon keresztül finanszírozott projektek, mint a magánberuházások esetében. A tervező csoport havi 2-4 alkalommal való jelenléte a kivitelezés teljes folyamatában elkerülhetetlen, így a műszaki közreműködést helyesen kell felmérni már a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) fázisbeli általános felbecsülés fázisában.

A kastélyok fenntartható karbantartása

A tervezők és kivitelezők csapata a munkálat véglegesítésénél (a munkálat befejezésekor való átvételnél, illetve a végső átvételkor) kiállítja az épület Műszaki Dokumentációját – D fejezet –, amely biztosítja az építménynek az időbeli monitorizálását: szakterületekre bontva programokat tartalmaz, azonban a tulajdonos felelőssége, hogy kövesse ezt az épület fennállásának teljes időtartama alatt. Ugyanakkor a fenntartható karbantartás sokkal többet jelent ennél: a történelmi műemléképületekre költött pénzösszegek óriásiak, ami a karbantartási javításokat és rezsi (adminisztrációs) költségeket illeti, és ezek az összegek arányosan növekednek az épületek komplexitásával és méretével. Így, a választott funkciót az (menedzsmenti terv) úgy kell megválasztani értékesítéskor, hogy ezek a költségek fedezhetőek legyenek.

Ezeket a tényezőket figyelembe kell venni már a beruházások elindításának pillanatában, a kutatás és kidolgozás megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) fázisában. Például egy egyszerű mésszel való meszelés választása (belül vagy kívül) egy szellőző, szilikát alapú, ásványi meszelés érdekében/ellenében, nem csak

hitelességi, esztétikai kérdés, de tartóssági is, a kezdeti költségek előnybe helyezése a karbantartásiakkal szemben.

Nincs egységesen alkalmazható szabály, de a döntés egyben szakmai (a restaurálási elvek szempontja) és racionális kell legyen, ahhoz, hogy a fenntartható legyen. Nagyon fontos tudatosítani, hogy egy felújított és funkcióba helyezett épület az átvétel (a munkálat befejezése) pillanatától kezdve öregedni kezd, ezért szükséges biztosítani folyamatos karbantartását és azonnali javítását balesetveszélyes helyzetekben. Ebben az esetben is figyelembe kell venni, hogy a felújítás nem végleges, hanem 15-25 évenként nagyobb javítást, míg 40-50 évente egy újabb restaurálási ciklust kell számításba venni. Ezek elhalasztása, valamint a folyamatos karbantartási munkálatok el nem végzése a romlási folyamatok felgyorsulásához, és a szükséges befektetések növekedéséhez vezetnek egy következő restaurálásnál-helyreállításnál.

A karbantartási tevékenységek ütemezése a kastélyok esetében

Jóllehet, nem léteznek általánosan alkalmazható szabályok, a megrendelő, a történelmi épületek tulajdonosa ugyanúgy kell gondoljon a restaurálási-helyreállítási-értékesítési beavatkozásra, mint bármely más pénzügyi befektetésre. Tehát, időt és pénzt kell szánni mind a tervezési, mind pedig a kivitelezési szakaszra, melyeknek időtartamát az épület történelmi értékének súlya, az épület nagysága (mérete), jelenlegi műszaki állapota, valamint a kívánt rendeltetése (funkciója) határozza meg.

A befektetés tervezési folyamatát az épület felhasználási lehetőségeinek beazonosításával kell kezdeni, valamint a finanszírozási lehetőségek felkutatásával. Ha lehet, párhuzamosan a kutatásokkal meg kell kezdeni a tényleges műszaki projektek elkészítését is.

A megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)-hoz vagy építési engedélyezési tervhez szükséges tanulmányok elkészítése minimum 3 hónap (a kicsi, kevésbe bonyolult, folyamatos finanszírozással rendelkező épületek és összeszokott csapat esetében) és 1-1,5 évig tart (nagy kiterjedésű és összetett épületek esetén). Persze, a finanszírozási töredezettség, és a terv befejezésében történő következetlenségek, a tervező-kutató csoportok helytelen megválasztása, mind drámai hatással lehetnek ennek a szakasznak a befejezéséhez szükséges időtartamra. A megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében)/építési engedélyezési terv dokumentációk elkészülése a kutatási fázis idejének 50-100%-át töltheti ki, a szervezettség függvényében. Az értesítések és engedélyezések kiadását nemcsak műszaki, de bürokratikus akadályok is befolyásolhatják.

A kivitelezési terv időtartama általában minimum kétszerese a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) terv összeállítási idejének. Támogatási alapok lehívása esetében a várakozási időszakokat is figyelembe kell venni, úgy a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) fázisban (a pályázat elbírálásának idejét), mint a kiviteli- és gyártmányterv fázisban a beküldött terv elemzésére fordított időt. Egyes esetekben a várakozási idő néhány hónap, máskor évek is lehetnek.

A kivitelezés ütemezése sokkal egyszerűbb egy sikeres támogatásnál (elnyert pályázatnál), mert ebben az esetben az aláírt finanszírozási szerződés tartalmazza a tervben meghatározott időre való kivitelezési időt (általában ½ – 4/5 év). Egy saját forrásból történő kivitelezés, vagy különböző részfinanszírozások esetében ez a periódus különösen hosszúra nyúlhat.

Tehát, amit hangsúlyozni akarunk, az, hogy még az egyszerűbb befektetések esetében is évekbe telik a megvalósítás, de a nagyméretű kastélyok és középkori várak esetében akár évtizedekig is eltarthat.

Éppen ezért fontos, hogy, egyrészt a tulajdonos maga innovatív és tettre kész legyen, másrész pedig, hogy kialakítson maga köré egy szakértői csoportot (úgy a tulajdonképpeni restauráláshoz mint a projektmenedzsmenthez, azért, hogy a létező források nyújtotta lehetőségeket kiaknázhassa). Mindemellett nagy szükség van az állam támogatására is, aminek érdekében az illetékes hatóságokat érzékennyé kell tenni a kastélyok és udvarházak különleges problematikája iránt.

MIÉRT ÉRDEKESEK A KASTÉLYOK?

Ebben a fejezetben az Erdélyben levő kastélyok helyzetére vonatkozó általános elemzést adunk, különböző szakértők és szakértői területek szempontjából: a vonatkozó törvények, építészet, a művészettörténet, turisztika és tájrendezés szempontjából. Mindezek az adatok széleskörű és átfogó képet adnak a kastélyok állapotáról, és jobban elősegítik azok társadalmi szerepének megértését. Mégis marad a kérdés: miért érdekesek a kastélyok, miért szükséges restaurálásuk és értékesítésük, s egy 21. századi (mikro)közösség hogyan tud a kastélyok haszonélvezője lenni?
A kastélyok hatékony és mindinkább szakmai megmentésében és konzerválásában talán az emberi tényező a legfontosabb. Ezért szükséges jobban megértenünk azokat a szubjektív tényezőket, amelyet meghatározzák a kastélyokhoz való viszonyunkat.

Erdély esetében általában tudatosítanunk kell azt a tényt, hogy a kastélyokra a magyar vonatkozású kulturális örökség részeként tekintenek, ezért sok esetben (a túlfűtött nemzeti, „hazafias” érzésektől és frusztrációktól indíttatva) a két világháború után a kastélyokat a helyi lakosság vagy közigazgatás szándékosan lerombolta, vagy egyszerűen csak akarattal elhanyagolták (például Alvinc, Kapjon, Szentbenedek, Egeres, Kerelőszentpál, Aranyosmeggyes, Radnót, Sáromberke, Maros-Újvár, és a sor, sajnos, nagyon hosszú – megjegyezzük azonban, hogy a kommunizmus ideje alatt néhányon végeztek karbantartási munkálatokat). A kommunista hatalom berendezkedése után (amikor elméletileg nem léteztek nemzeti- és nemzetiségi különbözőségek) ez a folyamat nem állt meg, hanem még inkább felerősödött, mivel a kastélyok egy pusztulásra ítélt társadalmi réteg székhelyei voltak.

Sajnos, ez a felfogás ma sem szűnt meg, ennek nyilvánvaló bizonyítékai a fentebb felsorolt, romos vagy fél-romos állapotú kastélyok, amelyek esetében a (központi vagy helyi) hatóságok a rendszerváltozás után sem kezdeményeztek semmilyen pozitív beavatkozást. Még ha több kastélyt meg is mentettek az utolsó pillanatban (például Bonchidán, Keresden, stb.), ezeket a beavatkozásokat civil szervezetek, az 1945 előtti tulajdonosok leszármazottai (akiknek visszaszolgáltatták az ingatlanokat) vagy kereskedelmi szervezetek kezdeményezték, nem pedig a központi vagy a helyi hatóságok. Megjegyezzük, hogy ezeket a pozitív mentőakciókat részben a Román Állam finanszírozta, viszont ezek az összegek még távolról sem kárpótolják azokat a pusztításokat, amelyek a központi vagy helyi hatóságok közbelépésének hiányából eredtek, hiszen az idők folyamán az elhanyagolt vagy szándékosan bontott kastélyokon gyakorlatilag vissza nem fordítható károsodások léptek fel.

A kastélyok nagyméretű és igényes építmények, amelyek különleges történelmi, építészeti és esztétikai töltettel bírnak. Így revitalizációjuk is egy nagyon összetett feladat, amelynek során figyelembe kell venni az emlékek elhelyezkedését, műszaki állapotát, népszerűségét, történetét, méreteit, a megőrzött értékeket, stb.

Sajnos, nincs recept a kastélyok helyreállítására és revitalizációjára, de az biztos, hogy revitalizáció nélkül a felújításnak nincs értelme, és minden esetet egyediként kell kezelni. Az erdélyi kastélyoknak nagyon kis hányada vált újra a valamikori tulajdonos család székhelyévé (például a zabolai Mikes-kastély) a visszaszolgáltatás lassúsága, valamint a nemesi származású családok mai szerény anyagi lehetőségei miatt. A legtöbb kastélyt és kúriát kereskedelmi társaságok revitalizálták: ezek leginkább szállodaként, motelként, vendéglőként és szabadidős központként működnek, azaz a turizmus, agroturizmus, vagy kulturális turizmus területén hasznosították őket. Néhány kastélyban különféle termelőüzemek működnek (például Küküllővár).

A civil társadalom és a civil szervezetek különösen fontos szereplői a kastélyok revitalizációjának, s eredeti és pozitív módon használják ezeket az épületeket. Bonchidán például sikeresen működik egy épített örökség-felújító szakképző központ, Ózdon szenvedélybetegeket gondoznak, a keresdi kastélyban árva gyermekek számára fognak táborokat szervezni, a válaszúti Kallós-udvarház néptánc táboroknak ad helyet, a gyalui várkastélyt pedig kulturális központtá tervezik átalakítani. E nemes célt szolgáló, érdekes projektek viszont nem tudnak működni a kastélyok felújítását és karbantartását biztosító folyamatos támogatások nélkül.

Továbbá, a Román Állam is bekapcsolódik több kastélynak a karbantartásába, főleg azokéba, amelyek kórházként vagy helyreállítási központként, polgármesteri hivatalként vagy iskolaként működnek. Néhány különösen értékes és reprezentatív erdélyi kastélyban múzeumot rendeztek be, s még a kommunizmus idején visszahozták ezeket a turisztikai körforgásba (Vajdahunyad vára, a dévai Magna curia, a törcsvári kastély, stb.), vagy emlékházzá alakították át őket (pl. az Octavian Goga múzeum Csucsán). Sajnos nem létezik egy megfelelő nemzeti stratégia a kastélyok megmentésére, felújítására és érté-

kesítésére (különösen a romos kastélyok esetében), s a Műemléklistára mai napig sem került fel az összes olyan épület, amely a szakma szerint kastélynak minősül.

Ez a stratégia egy olyan szakmai dokumentum, mely több romániai szakértő tudására és tapasztalataira alapoz, különböző szakterületet lefed, és olyan adatokat, információkat is felhasznál, amelyet a PONT Csoport Egyesület gyűjtött és dolgozott fel a Kastély Erdélyben projekten kertében. Megjegyezzük, hogy a téma, a rendelkezésre álló információk, valamint a kastélyok és kúriák revitalizációjában érdekelt intézményrendszerek, szervezetek és személyek még csak az első lépéseket tették meg, de lelkesedésüknek és az új lehetőségeknek köszönhetően hosszú út áll előttük. Így ez a stratégia nem egy végérvényes dokumentum, hanem egy ígéretes kezdetet jelöl a kastélyok védelmének intézményesítési folyamatában.

SWOT ELEMZÉS AZ ERDÉLYI KASTÉLYOK ÉS KÚRIÁK ÁLTALÁNOS HELYZETÉRŐL

Erősségek

- a kulturális örökség védelmére létező törvények, amelyekhez hozzátartoznak a történelmi műemlékek;
- a történelmi épületeknek kulturális és turisztikai értéke van;
- több példa létezik a jó gyakorlatra;
- több nem kormányzati szervezet létezése, amelyek munkálkodnak e történelmi műemlékek megmentésén (egyesek csak egy objektumért fáradoznak, mások pedig a kastélyok restaurálásával kapcsolatos speciális területen működnek);
- több adatbázis, közlemény, tudományos dolgozat létezik a kastélyokról és történeti kertekről;
- bizonyos népszerűsítő események létezése, amelyek a turizmust és a kastélyokat népszerűsítik (Kastélyok vására – Vajdahunyadon szervezik);
- tapasztalattal való rendelkezés, az európai alapokból finanszírozási területen kidolgozott – 2007-2013 közötti periódusban végrehajtott tervezet, mely a kulturális örökség helyreállítására vonatkozik;
- egy adatbázis létezése akkreditált szakértőkkel a történelmi műemlékek helyreállításának területén (az adatbázis nem tartalmazza a szakértőket a finanszírozás bevonásának területén, turizmus, tájrendezés vagy jogi területeken);
- Kastély Erdélyben közösség közel 20.000 személyt számol, egy emberi alap, mely fontos forrást képezhet a jövőben ennek a stratégiának a megkezdéséhez, valamint az éves tevékenység-tervezetekhez, amelyek az általános stratégiai keret alapján vannak kifejlesztve.

Gyengeségek

- mai napig nem létezik egy koherens, megfelelő és aktualizált adatbázis, ami az Erdélyben található kastélyok és kúriák számát és állapotát mutatná be (beleértve

Bánság, Máramaros és Kőrös vidékét is);
- sok esetben a kastélyok károsodottsága annyira előrehaladott a visszaszolgáltatási folyamat hosszúsága miatt, hogy ez jelentősen megnöveli a konzerválásra, restaurálásra és értékesítésre fordítandó összeg nagyságát;
- a hosszú átmeneti időszak miatt - amely a visszaigénylési kérelem beadásától a végleges, tulajdonjogra vonatkozó törvényszéki határozatig eltelik - a felhasználóknak, tulajdonosoknak nincs lehetősége a beruházásokra támogatást (állami költségvetésből) kérni, és ezalatt az épületek fenntartása sincs sokszor biztosítva;
- sok épületnél a védő rétegek eltűntek, így felgyorsult az műemléképület fizikai leromlása;
- számos visszaszolgáltatott épület lakatlan és nem őrzött, így állapotuk romlik az emberi vandalizmus, lopások, vagy egyszerűen csak gondatlanság miatt, amit majd a természeti folyamatok követnek és súlyosbítanak;
- ezeknek az épületeknek és birtokoknak a tulajdonosai és/vagy adminisztrátorai nem rendelkeznek elegendő saját forrásokkal, hogy fedezhessék az alapvető karbantartási költségeket, továbbá, ahhoz, hogy értékesíthessék fenntarthatóan ezek az épületek, nagy kaliberű befektetésre van szükség;
- ezeknek az épületeknek kulturális értéke jelentősen és rohamosan csökken amiatt is, hogy a történelmi berendezésük, bútorzatuk ritkán maradt fenn;
- jóllehet a tulajdonosok visszakapták az épületeket, nekik azonban már nincs meg az a történelmi vagyonuk (a területeikről származó jövedelem - földterületek, malmok, erdők, stb.), amellyel eredetileg biztosították ezeknek az épületeknek a megépítését, valamint folyamatos karbantartását;
- nem léteznek a kutatási-tervezési költségeket fedező pályázati alapok (egy 500 m^2-es történelmi épületre ezek a költségek elérik kb. a 30.000 eurót), viszont e nélkül sem a restaurálási munkálatok sem pedig a működésbe helyezésre nem lehet kormányzati vagy európai finanszírozási programból támogatást kérni;
- léteznek összehangolási problémák is az érvényben lévő törvénykezésben, például ami a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) dokumentációt és a költségi szabványokat illeti;
- az épület történelmi műemlék státusza extra felelősséget is jelent, de a tulajdonosokat jelenleg senki nem kárpótolja ezért, nincsenek kompenzáló vagy segítő intézkedések, nem finanszírozza senki a többletkiadásokat;
- a történelmi épületekre vonatkozó műszaki törvények hiánya, vagy a szabványok szó szerinti alkalmazása a történelmi épületek (amelyeket általában kőből, vagy vegyesen kőből és téglából építettek) „túlzott" megerősítéséhez vezethet, és hozzájárulhatnak a történelmi értékek (anyag, technológia és eredeti strukturális koncepció) elvesztéséhez;
- a történelmi épületeket és kerteket nem egységes egészként tekintik, emiatt a hangsúly az épületek megmentésére tevődik, míg a történeti kertek megmentése nem történik meg ugyanannak a folyamatnak a részeként;
- nem léteznek speciális alapok a történeti kertek megmentésére;
- nincsen egy egységes turisztikai program/stratégia, amely felértékelné ezeket a kastélyokat és kúriákat;

- a kastélyok és kúriák új funkciójának meghatározása sokszor a restaurálási folyamatok elkezdése után történik, ami gyakran nem fenntartható befektetéseket eredményez;
- a műemléképületek restaurálásának területén alacsony a verseny, ami a piac disztorziójához, monopol-helyzetek kialakulásához vezethet;
- a kutatás-restaurálás-konzerválás területén kicsi a lehetőség a szakemberek képzésére
- a műemléképületek újrhasznosítására kevés fenntartható terv és javaslat születik, sokszor a műemlékek megmentése kapcsán villámdemonstrációkat szerveznek, és ebben ki is merül a közösségi mozgósítás;
- a kultúra területén (főként az állami szektorban, de a civil szervezeteknél is) dolgozók marketing- és menedzsment tudása hiányos;
- a kastélyok újrahasznosítása esetén hiányzik az interszektoriális megközelítés: a társadalmi-gazdasági, kulturális, történelmi, oktatási, környezetvédelmi szakterületek felől.

Lehetőségek

- az Erdélyben lévő kastélyok problematikájának megközelítése az egyedi eseteken túl, a kastélyok kérdését egységes egészként közelíti meg, és lehetővé teszi egy olyan együttműködés létrejöttét, amely hatással lehet minden, a romániai épített örökséghez tartozó épületre;
- a 2016-2022 közötti A és B kategóriájú történelmi műemlékek restaurálására szánt uniós program egy erős költségvetési forrása lehet a kastélyok és kúriák gazdasági és társadalmi szerepének meghatározásának, és egyeseknek működésbe való helyezésének;
- a jó példák száma folyamatosan növekszik, és ezek ösztönzően hatnak más kastélyok és kúriák esetében is, segíthetnek egy fenntartható funkció megtalálásában;
- léteznek különböző kulturális és turisztikai programok finanszírozását célzó források, amelyek hatást gyakorolhatnak egy hálózat kialakulására, a lakosság informálására és mozgósítására; ez ugyan nem oldja meg egy-egy kastély problémáját, de hozzájárulhat a probléma kezeléséhez;
- léteznek a KVM által létesített partneri és támogatási programok, amelyek során az állami és helyi intézmények lehetnek partnerek, és adhatnak résztámogatást műemlékek revitalizációs terveire;
- növekszik az érdeklődés külföldi magán- és jogi személyiek részéről ilyen épületek megvásárlására, helyreállítására és újrahasznosítására. Az érdeklődés lehet általános (egy bizonyos jellemzőkkel bíró épületet keresnek), vagy lehet specifikus (már egy beazonosított épületre vonatkozik);
- létezik több adatbázis, amelyek egy végleges teljes, egységes és hozzáférhető (nyílt forráskódú) adatbázisnak képezhetik az alapját. A Kastély Erdélyben program keretében kialakított adatbázis, hasonlóképpen, kiindulási pont lehet ebben az értelemben, mert több mint 300 erdélyi kastélyról és kúriáról gyűjtött össze információkat;
- egy szakértői hálózat kialakításával lehetőség nyílik az állandó és biztos szakvélemény közvetítése a tulajdonosok és adminisztrátorok felé a kastélyokkal és kúriákkal való gazdálkodás folyamatában;
- a közelmúltból származó fenntartható kezdeményezések sorozata bizonyítja, hogy a közösségek is könnyen mozgósíthatóak, hogy akár anyagilag is segítsék a kasté-

lyok és kúriák restaurálási és értékesítési részfolyamatait helyi és regionális szinten;
- a közösségi mobilizációs akciók száma egyre növekszik (beleértve a közösségi finanszírozási források bevonását), és ha ez profi kommunikációval párosul, akkor elvezethetne egy új működő finanszírozási rendszerhez;
- a turisták körében egyre népszerűbb a kulturális turizmus, és ennek keretében a kastély- és kúrialátogatások, kulturális programokon való részvétel.

Veszélyek
- a törvények változása (például az adótörvény) a történelmi épületek adózására vonatkozóan negatívan befolyásolta azt a kis fenntarthatóságot is, amelyet a tulajdonosok biztosíthattak volna. Az érvényes adótörvény nem ad egy egységes adózási keretet erre vonatkozóan, hanem a helyi hivatalok kénye-kedvére bízza;
- még mindig fenn áll a kastélyok államosításának veszélye, ami veszélyezteti a közép- és hosszútávú tervezési tevékenységet is;
- fennáll annak a veszélye, hogy azok a gazdasági-társadalmi tevékenységek, amelyek a felújított épületekben folynak, nem tudnak annyi jövedelmet termelni, hogy hosszútávon fenntartsák tevékenységüket a kastélyban, és, hogy a kastély jó állapotát megőrizzék. Egy restaurálási, felújítási, értékesítési (működésbe helyezési) beavatkozás – bármilyen méretű és költségvetésű lenne is – nem garantálja örökre a jó műszaki állapotot (és még 50 évre sem), ha az épület szigorú karbantartása nincs biztosítva;
- jelenleg kevés a lehívható anyagi forrás, amit a műemléképületek (várak, kastélyok, kúriák) helyreállítására írnak ki – 2014-2020 közötti időszakra nemzeti szinten csak 300 millió eurót különítettek el erre a célra. Csak Erdélyben szükség lenne kb. 975 millió EUR 50 vár, 250 kastély és 500 kúria felújítására;
- jelenleg az országban nem létezik olyan tájépítész szakértő, aki a történeti kertekre szakosodott volna, ami a kastélyokat és kúriákat körülölelő kertek megfelelő restaurációját veszélyezteti;
- a Regionális Operatív Program 5%-a és a vidékfejlesztési program 10%-a vonatkozik erre a területre (szükséges lenne legalább ezen alapok 11-12%-a – a kis beruházásoknál pedig 14-15%), így ezek a programok nem biztosítják a szükséges forrásokat, hogy a restaurálás mellett egy integrált tevékenységi menedzsment feltételei is kialakuljanak, amely által az épület és a környékének fenntarthatósága hosszútávon biztosítva lenne.
- a helyi hatóságok részéről még mindig gyakori viszonyulás az érdektelenség a műemléképületek sorsát illetően;
- nem léteznek kommunikációs és marketing, illetve kulturális menedzsment képzések, amelyek elérhetőek lennének minden érdekelt fél számára;
- az interszektoriális együttműködések hiánya jellemzi a műemlékek feltérképezésére és revitalizációs programok kialakítására irányuló törekvéseket;
- a kulturális örökség fontosságát, illetve a helyi társadalmi-gazdasági körforgásban betöltött szerepüket hangsúlyozó oktatási programok (minden szintű) hiánya.

3. FEJEZET

A PROJEKTBE FOGLALT 300 ÉPÜLETTEL KAPCSOLATOS ADATOK ELEMZÉSE

Jelenleg az adatbázis 301 kastélyt és kúriát tartalmaz Erdély, Máramaros, a Partium és Bánság térségéből. Megyei elosztás szerint az adatbázis a következőképpen épül fel:

- Arad megye: 10 építmény;
- Bihar megye: 38 építmény;
- Brassó megye: 12 építmény;
- Fehér megye: 16 építmény;
- Hargita megye:14 építmény;
- Hunyad megye: 16 építmény;
- Kolozs megye: 27 építmény;
- Kovászna megye: 73 építmény;
- Máramaros megye: 6 építmény;
- Maros megye: 36 építmény;
- Szatmár megye: 11 építmény;
- Szeben megye: 6 építmény;
- Szilágy megye: 13 építmény;
- Temes megye: 6 építmény.

Az adatgyűjtési folyamatban a következő főbb lépéseket jártuk végig:

- **a projektbe foglalt 300 kastély és kúria azonosítása:** kezdetben egy olyan lista összeállításán dolgoztunk, amelyek potenciálisan a projektben elemzett épületek körébe kerülhetnek;
- **a Kastély Erdélyben kezdeményezés megelőző fázisaiban kialakított adatbázisok áttekintése:** a 2010-ben útnak indított kezdeményezés már több kisebb projekt és tevékenység révén is adatokat gyűjtött, ebben a folyamatban különböző forrásokat használt. Többek között egy már kialakított digitális képtárat is használhattunk, amelyeket többek között a Kastélynaptár fotóverseny, illetve a WebKastély vetélkedő révén gyűjtöttünk össze;
- **interneten található nyílt forráskódú kiegészítő információk elemzése:** áttekintettük azokat az adatokat is, amelyek a világháló révén váltak hozzáférhetővé.
- **fejlesztett adatbázis kialakítása a létező és online összegyűjtött adatok alapján:** ez a fejlesztett adatbázis arra nyújtott lehetőséget, hogy pontosan meghatározzuk a további, terepen megvalósítandó adatgyűjtéssel kapcsolatos igényeket;

- **kiszállások az adatok kiegészítése és a fotóadatbázis bővítése érdekében:** ez a terepmunka azt célozta meg, hogy mind a szöveges, mind pedig a képes adatbázisainkat kiegészítsük;
- **adatok és információk szortírozása, újabb fejlesztett adatbázis felépítése, az információk kategorizálása:** annak érdekében, hogy a többnyelvű webes felületen kialakítható legyen egy keresőmodul, átfogó kategorizálási feladatot hajtottunk végre, amelyek az épületeket műemlékkód, megye és település szerint, valamint stilisztikai szempontból csoportosította. Ez a cselekvés lehetővé tette, hogy az adatbázist hatékonyabban tudjuk kezelni és lehetővé tegyük az érdeklődők könnyebb hozzáférését a nagy adatmennyiséghez, ezek interneten való publikálásának pillanatától;
- **szövegek fordítása és adaptálása annak érdekében, hogy ezek három nyelven is publikálhatók legyenek:** annak érdekében, hogy minél szélesebb körű célcsoporthoz juthassunk el, a begyűjtött és rendszerezett információk három (román, angol és magyar) nyelvre kerültek adaptálásra. Ez a létező, különböző nyelvű tartalmak harmonizációját, valamint a más nyelven létező információkkal való kiegészítését jelentette;
- **a szövegek webes adaptációja és feltöltése:** miután kialakult a végleges adatbázis, az adatok webes feltöltésére került sor az erre a célra kialakított adatkezelő felületek révén.

Az előbb felsorolt tevékenységek közül egyesekre párhuzamosan kerül sor, illetve adott esetben a koordinátorok egyes előző lépésekre is visszatértek a folyamat előre haladása során.

A teljes adatbázis elérhető a projekt weboldalán:
- kastelyerdelyben.ro (magyar nyelven);
- castelintranslvania.ro (román nyelven);
- castleintransylvania.ro (angol nyelven).

Az adatbázist egy adatkereső és –rendszerező motor egészíti ki, amelyben a következők szerint lehet keresni és listázni:
- megnevezés;
- műemlékkód;
- műemlék kategorizálása;
- építészeti korszak;
- megye és település, amelyek területén az épület található.

Az adatbázis egy fontos referenciapont esetleges további adatgyűjtésekhez, valamint, illetve a létező adatok kiegészítéséhez. Egyes becslések szerint több mint 600 kastély és kúria található Erdélyben, vagyis annak is a duplája, mint amennyiről ennek a projektnek a keretében jelenleg adatot gyűjtöttünk. Ugyanakkor létezik az a szándék is, hogy ezt az adatbázist szinkronizálják más hasonló kezdeményezésekkel is, amelyek ugyancsak a romániai és különlegesen az erdélyi műemlékek leltározása érdekében cselekszenek.

Továbbá, egy, a romániai Országos Kulturális Alap (AFCN) által támogatott kiegészítő projekt révén kidolgozásra került két, (iOS és Android operációs rendszerrel rendelkező) okostelefonokra fejlesztett online applikáció is. Ez egy újabb eszközt jelent az információkhoz való hozzáférésben mind Románia területén, mind pedig külföldön.

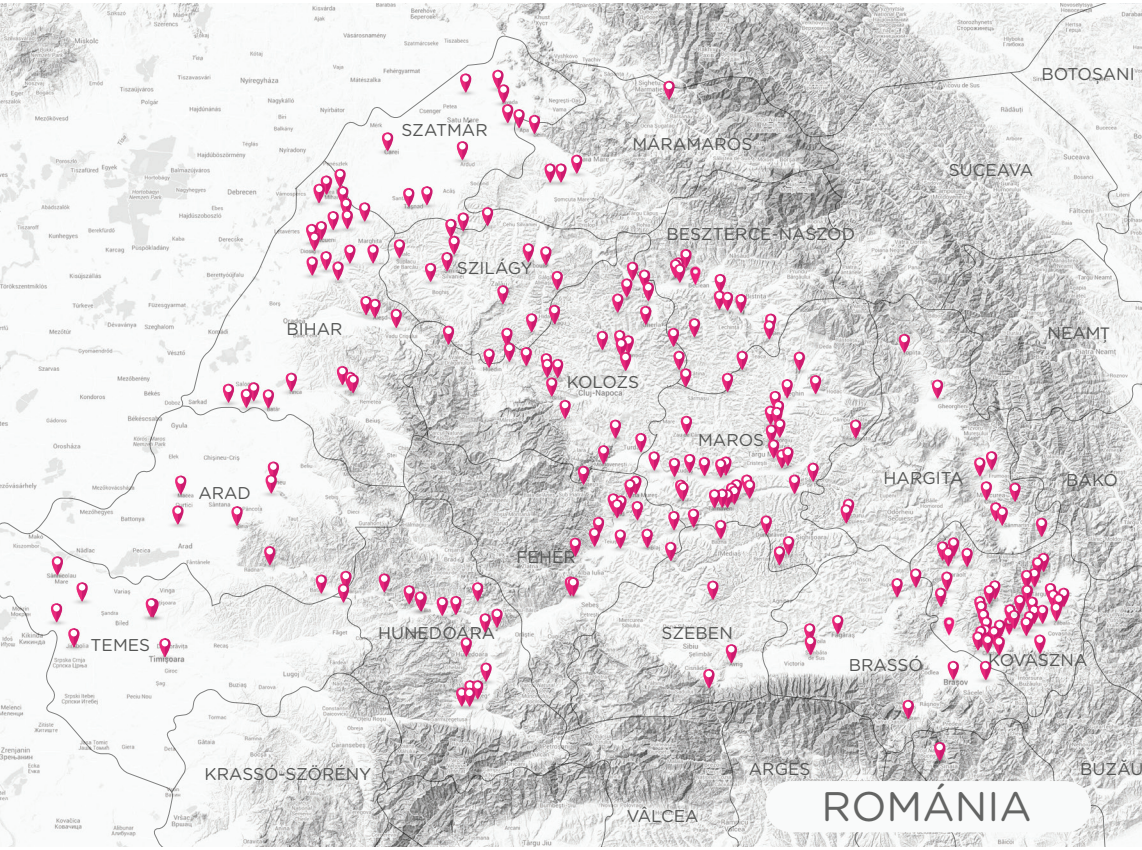

4. FEJEZET

ÁLTALÁNOS JÖVŐKÉP ÉS CÉLKITŰZÉSEK

A KASTÉLY ERDÉLYBEN JÖVŐKÉP

A „Kastély Erdélyben" egy erdélyi kastélyokért és kúriákért tevékenykedő közösségben és szervezeti hálózatban képzeli el jövőjét, amely azok megőrzését, restaurálását és gazdasági-, kulturális-, közösségi- és turisztikai potenciáljának értékesítését szolgálja. A Kastély Erdélyben az addicionalitás, a fenntarthatóság, a kiegészítő jelleg és a személytől személyig terjedő közvetlen kapcsolatok elvére képzeli el jövőjét építeni, melyek együttvéve egy olyan hálózatot és mozgalmat képeznek, melynek alapjai a megbízhatóság, a közös értékek és az a látásmód, mely a jelent (a kastélyok és kúriák állapotát) a jövő szolgálatába állítja.

A megvalósult jövőkép szerint az erdélyi kastélyok és kúriák társadalmi-gazdasági fenntarthatósága részben a bennük és környékükön folyó tevékenységeknek, részben pedig a különböző célcsoportok számára nyújtott hozzáadott értékeknek köszönhetően biztosított úgy, hogy közben nem sérül ezen épületek és épületcsoportok kulturális és közösségi értéke.

A stratégia jövőképében Erdély, mint Románia egyik régiója, olyan térséggé válik, amely stratégiai hangsúlyt fektet a kastélyok és kúriák értékére illetve ezen értékek védelmére, mint a kulturális örökség része, a romániai, európai és nemzetközi épített örökség védelmére vonatkozó kezdeményezésekkel összhangban, amelyek magukba foglalják a múltat és a jelent, illetve amelyek ennek a térségnek a gazdasági és társadalmi fejlődését szolgálják közép és hosszú távon.

Jövőképünk szerint Erdély egy olyan térség, melyben a turisztikai látványosságok egyik legjelentősebb tényezője a területén található kastélyok és kúriák, azonban ez a látványosság nem pusztán az épületet jelenti, hanem az egyéni és csoportos élmények összességét, amelyet a turista az emlékezetében őríz, a megélt tevékenységek, a bebarangolt helyek és az érzékszervei által észlelt egész légkör nyomán.

A jövőképünkben a Kastély Erdélyben megközelítés az erdélyi kastélyokkal és kúriákkal szembeni felelősségteljes helyi közösségek és regionális mozgalmak által válik teljessé, beleértve a közösségekhez tartozó személyeket és szervezeteket is, amelyekhez kapcsolódhatnak olyan személyek és szervezetek a régión és az országon kívülről is, akik osztják ezt a jövőképt és készek együttműködni ezekkel a helyi közösségekkel.

Jövőképünk szerint a Kastély Erdélyben kezdeményezés közösségi mozgalommá és széleskörű hálózattá alakulhat, mely kapcsolatot teremt természetes személyek és szervezetek között gazdasági-, szociális-, környezeti- és kormányzási szempontból fenntartható módon, és amely az erdélyi kastélyok és kúriák tmogatására irányuló tevékenységek számára megteremti a szükséges emberi, anyagi, szellemi és fizikai erőforrást. Ezen mozgalom által kialakul egy olyan kritikus tömeg és kapcsolatrendszer, amely hozzájárul egy közösségi erő létrejöttéhez, amely a maga során jelentős hozzáadott értéket biztosít ezen műemlékek és környezetük fenntartásához a társadalmi-gazdasági körforgásban, ezáltal is igazolva létezésük létjogosultságát és funkcionális szerepét hosszú távon.

A KASTÉLY ERDÉLYBEN STRATÉGIA CÉLRENDSZERE

Jövőkép	A Kastély Erdélyben az erdélyi kastélyokért és kúriákért működő közösségben és szervezeti hálózatban képzeli el a jövőjét, amely azok megőrzését, restaurálását és gazdasági-, kulturális-, közösségi- és turisztikai potenciáljának értékesítését szolgálja			
Stratégiai célkitűzések	*A kultúra szerepének növelése a gazdaság felélénkítésében*	*A kulturális örökség újraélesztése*		*A kastélyok szerepének növelése a társadalom fejlődésében*
Prioritások	*1. prioritás:* A kastélyok, mint gazdasági egységek fejlesztése	*2. prioritás:* A kastélyok, mint helyi látványossági elemek fejlesztése	*3. prioritás:* A kastélyok, mint kulturális egységek fejlesztése	*4. Prioritás:* A kastélyok, mint közösségi egységek fejlesztése
Beavatkozási területek	1.1 A kastélyok hozzájárulásának növelése a turizmus fejlődéséhez 1.2 A képzettségi szint növelése a kastélyok értékesítéséhez kapcsolódó turisztikai ágazatban Egy interszektoriális együttműködés létrehozása a kulturális és vállalkozói szektorok között, az innovatív gazdasági környezet megteremtése céljából	2.1 Az épített- és természeti örökség feltérképezése, védelme és restaurálása 2.2 A kastélyok népszerűsítése 2.3 Az érintett hatóságok felelősségvállalásának növelése 2.4 A kastélyokhoz tartozó infrastruktúra modernizálása, a könnyebb elérhetőség érdekében	3.1 Az erdélyi kastélyok részletes adatbázisának létrehozása 3.2 Oktatási és kulturális tevékenységek kezdeményezése a kastélyok szerepének megismerése érdekében a helyi fejlődésben és a kulturális identitás kialakításában 3.3 A kastélyok működtetéséért és értékesítéséért felelős intézmények felkészültségi szintjének növelése	4.1 A helyi közösségek részvételének növelése a műemlékek univerzális értékeinek megőrzésében 4.2 A kastélyok bevonása a helyi kulturális és oktatási tevékenységekbe 4.3 A helyi civil szervezetek közötti partnerség megerősítése

1. PRIORITÁS: A KASTÉLYOK MINT GAZDASÁGI EGYSÉGEK FEJLESZTÉSE

Mivel a turizmus a gazdaság egyik ága, ezért ebben a fejezetben a kastélyok értékesítésének témáját gazdasági szempontból szeretnénk tárgyalni, vagyis azok értékesítését olyan módszerekkel, melyek kapcsolódnak az üzleti típusú, nyereség-orientált tevékenységekhez. A kastélyokba, mint turisztikai egységekbe való befektetés, egy tulajdonképpen „megszokott" formája ezen műemlékek értékesítésének, viszont ezekben az esetekben a kulturális értékük mellett a kastélyok a helyi és nemzeti gazdálkodás elemévé is válnak. Ezért nagyon fontos, hogy különbséget tegyünk a kastélyok között, kastély, mint gazdasági egység és kastély, mint helyi turisztikai látványosság, hiszen ez utóbbi a kastélyok értékesítésére vonatkozik, mint idegenforgalmi célzatú elem, de amely nem szolgál szálláshelyül vagy esemény helyszínéül nyereségszerzési céllal; értékük a turista érdeklődésében rejlik, a látogatása által hoz nyereséget a településnek, amelyben található.

2014-ben a turizmus hozzájárulása a bruttó hazai termékhez (PIB) csupán 5,1% volt, míg világviszonylatban ez az arány 9,5% volt, az Utazási és Turisztikai Világtanácsa által tavaly kiadott tanulmány szerint. 2015-ös évre 3,9%-os növekedést irányoztak elő, mely mindenképp kihívást jelentett az országok számára, hiszen ha sikerül megfelelően felkészülni erre helyi, regionális és országos szinten, a turizmus a helyi gazdálkodás húzóerejévé válhat.

A lehetőségek szintjén többféle serkentő elem létezik, viszont jelenleg ezeket nagyon ritkán használják. Egyes kastélyok gazdasági céllal kerültek új tulajdonosok birtokába, így az épületeknek egy része gazdasági szerepet tölt be, és önfenntartóvá vált a megtermelt jövedelem tekintetében. Turisztikai tevékenységet generáló lehetőségként a kastélyok és kúriák szinte teljesen kihasználatlanok. Kivételt képeznek azok, melyek önmagukban is közismertek és látogathatók. Mostanig csak elvétve voltak ilyen jellegű kezdeményezések, és azok is főként egy-egy adott kastélyra irányultak. Hálózati szinten ezek a turisztikai egységek jelenleg egyáltalán nincsenek népszerűsítve.

A helyreállított, felélesztett és újra berendezett kastélyok ideális helyszínek a szabadidő minőségi eltöltésére: egy séta a kastélykertben, egy különleges menüből álló vacsora, egy kastélyban berendezett múzeumi látogatás különleges felfrissítő élményt kínál, melyekre viszont jelenleg nagyon kevés hely és lehetőség adott Erdélyben. Egy kastély vagy egy park légköre nagyon inspiráló lehet a jelenkori kortárs tömegkultúra számára, lásd a Bonchidán megrendezett Electric Castle elektronikus zenei fesztivál nagyszerű sikerét.

A bonchidai kastély tökéletes példája a kastélyok gazdasági célzatú értékesítésének egyik módozatáról. **A kastély bérbeadása különböző események számára** (konferenciák, kiállítások, esküvők, keresztelők, stb.) egy hatékony értékesítési módszer. A bérbe-

adás egy szerződés, mely által az egyik fél, a bérbeadó, kötelezi magát, hogy biztosítja a másik fél részére, a bérbevevőnek egy hely használatát bizonyos időre egy ár ellenében, melyet bérnek neveznek. A bér lehet egy adott pénzösszeg vagy bármely más áru vagy szolgáltatás. Jogi szempontból érdekes lehet megnézni, hogy milyen lehetőségei vannak egy tulajdonosnak, ha értékesíteni akarja a kastélyát gazdasági célzattal.

Befektető bevonása
Ha létezik befektető, különböző részvételi formákról lehet tárgyalni a kastély életében. A jog különböző törvényes módozatokat biztosít, melyben elképzelhető egy befektető részvétele.

Rövidtávú használatbavétel (bérbeadás) mellett elképzelhető **hosszútávú bérbeadás.** Használatbavétel nem történhet 49 évnél hosszabb időszakra. Ha a felek nagyobb időszakot állapítanának meg, ez törvényesen lerövidül 49 évre. A bérbeadó más kifejezett kikötés nélkül is köteles:

a) átadni a bérlőnek a használandó vagyontárgyat;
b) megfelelő használati állapotban tartani a bérbe adott vagyontárgyat a bérbeadás egész idején;
c) a bérbeadás teljes idejére biztosítani a nyugodt és érdemi használatát a bérbe vett vagyontárgynak.

A bérbeadó köteles átadni a bérbe vett vagyontárgyat annak minden tartozékával együtt a használathoz megfelelő állapotban. A bérbeadó köteles elvégezni minden szükséges javítást, mely céljának megfelelő használati állapotban tartja a vagyontárgyat.

A bérlő felelőssége, hogy a használhatósági javításokat elvégezze, melyek a vagyontárgy megszokott használatának szükségességéből származnak. Ha a szerződés megkötése után észrevevődik valamilyen javítás szükségessége, ami a bérbeadó feladata lenne, de ez utóbbi, bár értesítve lett, nem kezd intézkedéseket tenni, a javítások elvégezhetők a bérlő által is. Ebben az esetben a bérbeadó köteles a bérlő által megelőlegezett összegek kifizetése mellett kamat fizetésére is, a költségek elvégzésének dátumától számítva. Sürgősség esetén a bérlő értesítheti a bérbeadót a javítások megkezdése után is, de az előlegezett összegre a kamatot csak az értesítés dátumától számítják. A felek a bérbeadási szerződésben lefektetett kifejezett megegyezéssel ettől a gyakorlattól eltérhetnek.

A bérbeadó köteles mindenféle szükséges dolgot megtenni, hogy a bérlő a vagyontárgy nyugodt és érdemi használatát folyamatosan élvezze, köteles minden olyan cselekedettől tartózkodni, amely akadályozná, csökkentené vagy gátolná az ilyenfajta használatot. A bérbeadó felel a vagyontárgy minden hibájáért, mely akadályozná vagy csökkentené annak használatát, még akkor is, ha nem volt tudomása arról a szerződés megkötésekor, és nem számít, ha ezek meg voltak előbb is, vagy a bérlés idején keletkeztek. A bérbeadó nem felel azokért a hibákért, melyek nyilvánvalók voltak a szerződés megkötése napján, és amelyeket a bérlő nem jelentett azonnal. A

bérbeadó kártérítésre kötelezhető azokért a károkért, melyeket a nyilvánvaló hibák okoznak a bérlő életében, egészségében vagy testi épségében.

Ha a bérbeadó nem távolítja el a hibákat a legrövidebb időn belül, a bérlőnek joga van egy arányos bércsökkentéshez. Abban az esetben, ha a hibák olyannyira súlyosak, hogy, ha a bérlő tudott volna róluk, akkor nem vette volna bérbe a vagyontárgyat, akkor ő visszavonhatja a szerződést a törvényes keretek között.

Ha ezek a hibák a bérlőnek valamilyen károsodást okoznak, a bérbeadó köteles kártérítést fizetni, kivéve azt az esetet, ha bebizonyítja, hogy nem tudott róla, és hogy a körülményeknek megfelelően, nem volt köteles tudni róla. A bérlőnek a következő fontos kötelezettségei vannak:

a) vegye át a bérbe vett vagyontárgyat;
b) fizesse a szerződésben megállapított bér összegét a megállapított időben;
c) óvatosan és gondosan használja a vagyontárgyat;
d) szolgáltassa vissza a vagyontárgyat a bérleti szerződés bármilyen okból kifolyólag való megszűnésekor.

Egy másik módszer, mellyel befektetőt lehet bevonni, az a **haszonélvezet** létrehozása annak javára.

A **haszonélvezet** a személyes szolgalmak egy fajtája, olyan jogviszony, melynél fogva a haszonélvezet jogosultja (haszonélvező) a más tulajdonában álló ingatlant vagy ingó dolgot birtokolhatja, használhatja és hasznait szedheti, de a jogviszony megszűnése után a dolgot állagának sérelme nélkül vissza kell adnia. A tulajdonos a birtoklás, a használat és a hasznok szedésének jogát csak annyiban gyakorolhatja, amennyiben a haszonélvező e jogokkal nem él. Minden ingó és ingatlan dolgot, megfoghatót és nem megfoghatót, beleértve örökségi vagyont, vagy az ingatlan eszmei hányadrészét, haszonélvezetre lehet adni. Természetes személy részére adott haszonélvezet csak átmeneti lehet. Jogi személyiségnek adott haszonélvezet legtöbb 30 évre szólhat. Ha úgy van megalkotva a használatbavétel, hogy több mint 30 évre szól, akkor is törvényesen 30 éves haszonélvezetre csökken le. Ellenkező kitétel hiányában a haszonélvező kizárólagosan használja a vagyontárgyat, beleértve annak haszonélvezetét is. A természetes és ipari javak, melyek a használatbavétel után lettek felszámolva, a haszonélvezőnek járnak, és azok melyek a haszonélvezet megszűnése után lettek megállapítva, a jogos tulajdonosnak járnak, anélkül, hogy kártérítést kérhetne egyik a másiktól a felmerülő előállítási költségekért. A polgári haszon a haszonélvezőt illeti a haszonélvezeti időszak arányában, ezt a jogot a napi szinten szerzi meg.

Ellenkező előírás hiányában a haszonélvező átadhatja jogát egy másik személynek anélkül, hogy a jogos tulajdonos beleegyezne, a telekkönyvi rendelkezések ez ügyben alkalmazandók. A haszonélvezőnek joga van bérbe adni a haszonbérbe vett vagyontárgyat. A haszonélvező átveszi a vagyontárgyat abban az állapotban, amelyben a haszonbérbevevéskor van. Jogainak gyakorlásakor a haszonélvező tartozik, hogy a tulajdonos által meghatározott

célnak megfelelően használja a vagyontárgyat, kivéve azt az esetet, amikor a vagyontárgy értékét növeli, de legalább is nem sérti semmilyen módon a tulajdonos érdekeit.

A haszonélvező köteles kártérítést fizetni a jogos tulajdonosnak minden kárért, mely a haszonélvezetbe adott vagyontárgy nem megfelelő használatából adódott. Ha nincs másképpen lefektetve, a haszonélvező köteles egy garanciát letenni kötelezettségeinek teljesítéséért. A haszonélvező köteles a vagyontárgynak minden karbantartási javítását elvégezni. A nagy javítások elvégzése a jogos tulajdonos feladata. Persze, a szerződő felek eltérhetnek ettől a szabálytól.

Nagy javításnak minősülnek a vagyontárgy fontos elemei, és amelyek különleges kiadásokkal járnak, mint az épület megerősítése vagy helyreállítása, belső és/vagy külső falak, tetőzet, ezek elektromos-, hő-, vagy egészségügyi berendezései, egy autó esetén motor- vagy karosszériajavítás, vagy cserélés, vagy elektronikai rendszer cseréje vagy javítása annak egészében. A haszonélvező feladata a nagyjavítás akkor, ha az a karbantartási javítások hiánya miatt keletkezett.

A haszonélvező kötelessége értesíteni a jogos tulajdonost a nagy javítások szükségességéről. Ha a jogos tulajdonos nem végzi el a nagy javításokat időre, a haszonélvező elvégezheti a saját költségére, és a jogos tulajdonos köteles a javítás ellenértékét a folyó év végéig kifizetni, aktualizálva a fizetés időpontjában. A haszonélvezet megszűnhet a jogos tulajdonos kérésére, ha a haszonélvező visszaél a vagyontárgy használatával, rongálja vagy romlani hagyja.

A kastély eladása

Eladás az a szerződés mellyel az eladó átadja, vagy, esetenként, kötelezi magát a vagyontárgy tulajdonának átadására a vevő részére egy ár ellenében, melyet a vevő köteles kifizetni. Az eladási szerződést egy ingatlan esetében hitelesített módon kell megkötni.

Természetesen, azok, akik visszakapták kastélyaikat, sokféle érzelmi szállal kötődnek azokhoz, melynek következtében csak utolsó megoldásként jöhet szóba a kastély eladása. De ez megtörténhet bizonyos sajátos esetekben, amikor a tulajdonosok már korosak, és olyan utódok hiányában, akik nem kapcsolódnának be a kastély életre keltésébe, és nincsenek anyagi forrásaik, vagy szükséges energiájuk erre.

A magán- vagy jogi személyek birtokában található kastélyok elidegeníthetők, tárgyát képezhetik a polgári forgalomnak, szemben azon köztulajdonban lévő vagy helyi adminisztratív egységek gondozásában lévő történelmi műemlékekkel, melyek elidegeníthetetlenek. [23]

23. Viszont ezek a történelmi műemlékek is átadhatók gondozásra közintézményeknek, használatba adhatók, átadhatók ingyenes használatra közhasznú intézményeknek, vagy bérbe adhatók a törvényes keretek között a Kulturális Minisztérium engedélyével, vagy esetenként a Kulturális Minisztérium decentralizált közszolgáltatóinak engedélyével.

Természetes és jogi személyek tulajdonában lévő műemlékek eladhatók azzal a feltétellel, ha a román állam elővásárlási jogot gyakorolhat a Kulturális Minisztérium által azon műemlékekre, melyek az A kategóriába tartoznak, vagy a Kulturális Minisztériumtól decentralizált közszolgáltatók által a B kategóriába tartozó műemlékekre, vagy esetenként, a helyi adminisztrációs egységek által, a 422/2001-es a műemlékek védelméről szóló Törvény előírása szerint, az eladás teljes semmisségi szankciója mellett. Gyakorlatilag az államnak elsődleges elővásárlási joga van (vásárlási prioritás), míg a helyi adminisztrációs egységeknek másodlagos előjoguk.

Az eljárási lépések a következők:
1.) a természetes vagy jogi személyek, magánjogú tulajdonosok, melyek műemléket szándékoznak eladni, eladási szándékukat a Kulturális Minisztérium decentralizált intézményei elé terjesztik írásban, melyhez csatolják a Kulturális Minisztérium rendelete által megszabott dokumentációt;
2.) a Kulturális Minisztérium decentralizált egységei az átvételtől számított 5 munkanapon belül elküldik az értesítést és a válaszjavaslatukat a Kulturális Minisztériumnak;
3.) az állam előjogának gyakorlására megállapított periódus legtöbb 25 nap az értesítést, a dokumentációt és a Kulturális Minisztériumhoz, esetenként annak decentralizált egységeihez beadott válaszjavaslat beiktatását követően; az elővásárlási jog jogosultjai előirányozzák saját költségvetésükben az elővásárlási jog gyakorlásához szükséges összegeket; a beszerzési értéket az eladóval tárgyalják meg;
4.) abban az esetben, ha a Kulturális Minisztérium, esetenként a Kulturális Minisztérium decentralizált egységei nem gyakorolják az értesítést követő 25 napon belül az elővásárlási jogukat, ezen jog átruházódik a helyi közhivatalokra, melyek maximum 15 napon belül gyakorolhatják ezt a jogot;
5.) az elővásárlási jog nem gyakorlását közlő információnak érvényességi ideje a folyó év, amelyben a közlés történt, beleértve azon helyzeteket is, amikor a műemlék többször is el lett adva.

Mi történik akkor, ha az állam vagy a helyi adminisztrációs egységek közlik ugyan vásárlási szándékukat, de ez utólag nem konkretizálódik egy adásvételi szerződésben? A Legfelsőbb Bíróság és Semmítőszék úgy határozott, hogy az elővásárlási jogot gyakorlónak nem elég csak kifejezni a vásárlási szándékát ahhoz, hogy bizonyítsa az adásvételi szerződés megkötésének egyértelmű szándékát, amennyiben nem tett lépéseket a kifizetéshez szükséges összeg megszerzésére a költségvetésből, jóllehet értesítve lett az ingatlan áráról.

Így tehát, ha a 422/2001-es Törvény feltételei között, mely a történelmi műemlékek védelmére vonatkozik, az elővételi jog gyakorlása fel lett ajánlva és teljes mértékben be lett tartva, viszont az erre jogosult szervezet nem foglalkozott annak megvalósulásával a szóban forgó vagyontárgy beszerzésére vonatkozóan, a teljes semmissé tétel büntetése nem alkalmazható (Polgári tk. II rész, 4776-os Határozat 2012 december 4-ről).

1.1. Intézkedés: A kastélyok hozzájárulásának növelése a turizmus fejlesztéséhez

A turizmus fontos gazdasági tevékenység, amelynek nagyon pozitív hatása van a gazdasági fejlődésre és a munkaerő foglalkoztatására Európában. A turizmus olyan tevékenység, mely kapcsolatban van a kulturális és természeti örökséggel, valamint az Európai Uniós jelenkori kultúrákkal és hagyományokkal; példásan mutatja be a gazdasági növekedés és a fenntartható fejlődés összebékítésének szükségességét, az etikai szempontok figyelembe vételével.[24] Fontossági szempontból, a turizmus jelenti az Európai Unió harmadik legnagyobb társadalmi-gazdasági tevékenységét, a kereskedelem/értékesítés és az építőipar után. Ha figyelembe vesszük azon szektorokat is, melyek kapcsolatban állnak a turizmussal, akkor annak hozzájárulása a bruttó hazai összteméhez lényegesen nagyobb, ugyanis ez a hozzájárulás a forrása annak a feltételezhetően 10%-nál is nagyobb Európai Uniós bruttó hazai összteméknek (GDP), és az EU foglalkoztatottságának körülbelül a 12% -át is a turizmus adja.[25]

Ebben az értelemben, ha az utóbbi tíz év tendenciáját vesszük figyelembe, azt a tényt vesszük észre, hogy a turizmus ágazatában a gazdasági fejlődés majdnem mindig hangsúlyosabb volt, mint a gazdaság más ágazataiban.[26]

A román turizmus éppúgy, mint az európai, bár kisebb léptékben, nagy kihívásokkal szembesül, melyek ugyanakkor olyan lehetőségeket jelentenek, amelyeket nem szabad elszalasztani. Egyrészt az iparnak kell alkalmazkodnia a társadalmi fejlődéshez, mely befolyásolni fogja az elvárásokat a turizmus ágazatában, másrészt viszont meg kell felelnie az ágazat adta megszorításoknak, annak jellegzetességének és a gazdasági és társadalmi kontextusnak.

A turizmus ágazata fontos fejlődési potenciált jelent a vállalkozói tevékenységben, túlnyomó többsége a turisztikai vállalkozásoknak kis-és középvállalkozás (KKV). Sőt, egy részének köze van van a népművészethez és a kézművesiparhoz, így ezek hozzájárulhatnak a kulturális örökség megőrzéséhez, valamint a helyi gazdaságok fejlődéséhez.

---

24. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európa, a világ első számú turisztikai célpontja – az európai turizmus új politikai kerete /* COM/2010/0352 végleges */
25. Különösen a forgalmazási, építkezési ágazatokban, a szállítási vállalatok esetében általában (légi, közúti, vasúti, tengeri szállítmányozás, stb), valamint a kulturális ágazat (kulturális és kreatív iparágak, többek között), a Közleményben az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európa, a világ első számú turisztikai célpontja – az európai turizmus új politikai kerete /* COM/2010/0352 végleges */
26. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európa, a világ első számú turisztikai célpontja – az európai turizmus új politikai kerete /* COM/2010/0352 végleges */

Egy koherens stratégia kidolgozása elkerülhetetlen az ország kulturális örökségének minél hatékonyabb értékesítése érdekében. A kulturális örökség értékesítése magában kell foglalja a nemzeti örökség bejegyzését az Európai Örökség cím elnevezésű jegyzékbe, valamint egyéb olyan tevékenységeket is, melyek a Kulturális Örökség Napjait vagy a Európai Unió Kulturális Öröksége díjat célozzák meg.

1.1.1. Operatív program: Az országos, regionális és helyi szintű turisztikai fejlesztési stratégiák továbbfejlesztése annak érdekében, hogy magukba foglalják a kastélyokat és a műemlékeket.

Operatív célkitűzések:
- a turizmus integrált megközelítési módjának kialakítása, annak érdekében, hogy a turizmust más ágazatok is figyelembe vegyék;
- interszektoriális párbeszédek folytatása országos, regionális és helyi szinten, a kastélyok és kúriák gazdasági szempontból való értékesítésére;
- az utazásszervezők és a kastélyok tulajdonosai/adminisztrátorai közötti (ha ezek nem ugyanazok) hálózat kialakítása annak érdekében, hogy hosszútávú együttműködés épülhessen ki;
- pénzügyi és finanszírozási feltételek megteremtése regionális és országos szinten a kastélyok és kúriák átalakítására szálláshelyekké vagy kulturális, illetve szórakoztató események színhelyeivé;
- olyan kis- és középvállalkozások finanszírozási rendszerének fejlesztése, amelyek a kastélyok és kúriák értékesítésére irányuló gazdasági tevékenységet folytatnak;
- egy szakmai hálózat létrehozása, amely a kastélyok új rendeltetésének kialakításában és értékesítésében segít, (figyelembe véve olyan eseteket, amikor az épület vagy a park eredeti építészeti koncepciója nem egyezik a tervezett befektetéssel).

1.1.2. Operatív program: A kastélyok és környékük használatba vételét célzó turisztikai ajánlatok fejlesztése

Operatív célkitűzések:
- „élménygazdaság" (experience economy) fogalmának bevezetése a kastélyok értékesítésébe: változatosabb turisztikai ajánlatok kidolgozása, amelyek a kastélyok és kúriák szálláshelyeken túli funkcióját is értékesítik;
- szakmai párbeszédek kialakítása a tájrendezés, a művészettörténet, az építészet és a turizmus ágazatának művelői között, azzal a céllal, hogy a kulturális örökség építményeivel és a kastélyokkal kapcsolatos turisztikai ajánlatokat szélesítsék;
- az utazásszervezők szakmai és pénzügyi támogatásának biztosítása, hogy a kastélyokat beilleszthessék a gazdasági körforgásba;
- pénzügyi támogatási programok fejlesztése a turisztikai szereplők számára, a kastélyok és kúriák használatával kapcsolatos változatos ajánlatok kidolgozásának érdekében.

1.2. Intézkedés: A kastélyok értékesítéséhez szükséges képzettségi szint növelése a turisztikai ágazatban

Az innováció és az új információs technológiák meghatározó tényezők lettek a turizmus, mint iparág versenyképességében, és a kapcsolódó ágazatokkal való információcserében. Az új technológiák használatát a turizmus köz- és magánszektoraiban, különösen a kis- és középvállalkozók által különböző figyelemfelkeltő és partnerségi kezdeményezések, valamint a különböző tagállami és európai programok megfelelő használata által kell ösztönözni. Hasonlóan, szükséges az eszközök és a társadalmi információs szolgáltatások beépítésének felgyorsítása a turisztikai tevékenységek összességébe, különösen a kis- és középvállalkozások által kifejtett tevékenységekben. A turizmus különböző érdekelt tagjainak a megfelelő pénzügyi eszközökhöz való hozzáférésének megkönnyítése szintén kiemelt fontosságú.

Szakmai hozzáértés javítása

Ebben az ágazatban a turisztikai tevékenység modernizálása párhuzamosan kell haladjon a dolgozók szakmai hozzáértésének növelésére irányított erőfeszítések fokozásával, különösen az új technológiákhoz való hozzászokás megkönnyítésében, és a piac új igényeihez való alkalmazkodás megkönnyítésében, mint például az egészség és jóllét területén, valamint a mobilitás elősegítésében. Ilyen értelemben az említett erőfeszítések beépülhetnének az „Európa 2020" stratégiába, és különösen az „Új készségek és munkahelyek menetrendje" c. kísérleti kezdeményezésbe.

1.2.1. Operatív program: A turisztikai szektor és a vállalkozások alkalmazkodásának elősegítése az új információs technológiák piacának fejlődéséhez

Operatív célkitűzések:
- a turisztikai vállalkozások versenyképességének növelése és a fejlődésükhöz szükséges kedvező környezet kialakítása;
- online adatbázis összeállítása a szálláshelyekké átalakított kastélyokról, valamint azokról a kastélyokról és kúriákról, melyek a gazdasági körforgás részeivé váltak (azaz jövedelemszerző tevékenységek alapját képezik);
- az örökségvédelem területén működő turisztikai gazdasági egységek beépítése az európai online turisztikai hálózatba;
- az örökségvédelem területén működő turisztikai gazdasági egységek finanszírozási programjainak fejlesztése, hogy a piac új elvárásaihoz tudjanak alkalmazkodni.

1.2.2. Operatív program: A turisztikai ágazatban alkalmazott személyek ismeretei növeléséhez szükséges feltételek megteremtése

Operatív célkitűzések:
- az oktatási ajánlat bővítése és fejlesztése a turizmus területén a kulturális örökség értékesítésére vonatkozóan;

- tájékoztató képzések, marketing- és szolgáltatás fejlesztési kurzusok, műhelymunkák szervezése olyan turisztikai szereplők részére, akik a kastélyok értékesítésével foglalkoznak;
- finanszírozási programok fejlesztése a turisztikai ágazatban az emberi erőforrás fejlesztésére, különös figyelmet fordítva azokra a személyekre, akik a kulturális és örökségvédelmi turizmussal foglalkoznak;
- országos és nemzetközi programok fejlesztése a know-how átadására az örökségvédelmi turizmus területén.

1.3. Intézkedés: Interszektoriális együttműködés megteremtése a kulturális és vállalkozói szektorok között, egy innovatív gazdasági környezet kialakításának céljából

A magánszféra hagyományos szerepe a kulturális örökségvédelem területén általában az egyéni projektek szponzorálása volt, magába foglalva országos és helyi jelentőségű műemlékek védelmére vonatkozó tevékenységeket is. A magántámogatások megközelítése a kultúra területen fokozatos átalakuláson megy át a szervezettebb és hosszabb távú kezdeményezések javára. Egy javasolt megoldás lehet ebben az témában a vállalkozások vagy magánvállalatok által „örökbefogadott" műemlékek, ami nem csak egy előnyös helyi szintű intézkedés, hanem egy szilárd és erős gazdasággal rendelkező közösség alapját is jelentheti. Ennek az együttműködésnek egyik, már létező formáját tükrözi azoknak az örökségvédelmi látványosságoknak az egyre növekvő száma, amelyek magán kezelésben vannak, ideértve a privát múzeumokat is. A helyi közigazgatás, civil szervezetek és a magánszektor fontos partnerséget alkothatnak a felelős közintézmények számára a kulturális örökségvédelem fejlesztésében.[27]

1.3.1.Operatív program: A privát szektornak a kulturális fejlődésben játszott szerepének átalakulása

Operatív célkitűzések:

- „Fogadj örökbe egy műemléket" program fejlesztése helyi, regionális és országos szinten;
- kastélyok értékesítésére vonatkozó információs programok kidolgozása a magánszektor részére;
- a magánszektor integrálása az országos és helyi kulturális örökségvédelmi stratégiákba;
- vitafórumok, konferenciák, valamint know-how átadási programok szervezése a magánszektor számára a kulturális örökség értékesítésének témájában;
- kulturális örökség értékesítéséről szóló ismertető kiadványok szerkesztése különösen a magánszektor számára;
- interszektoriális hálózat kialakítása annak érdekében, hogy növekedjen a magánszektor aktív részvétele a kulturális örökség értékesítésében és megőrzésében, különösen a kastélyok és kúriák esetében.

27. Nemzeti Kulturális Örökség – Stratégia , 23. o.

2. PRIORITÁS: A KASTÉLYOK MINT HELYI LÁTVÁNYOSSÁGI EGYSÉGEK FEJLESZTÉSE

Az ország történelmi és kulturális örökségét nagymértékben gazdagítják az Erdélyben épített kastélyok és azok parkjai. Sajnos, erre a két, beépített és különböző rendeltetéssel és felszereltséggel ellátott területre nem úgy tekintenek, mint egy nagyobb egységre, hanem két különálló részként vannak kezelve. Legtöbbször az épületek megmentésére, állagának felértékelésére és megőrzésére fektetik a hangsúlyt, de elfelejtkeznek azok kertjéről. A történelmi kertek a kastélyok szerves részét képezik, kulcsfontosságú szerepük volt a nemesi családok fenntartásában, beleértve a környezetükben élőket is, és impozáns méretükkel formálták a tájat. Funkcionális gazdaságok voltak, önellátó jelleggel. Tájformáló hatásával a kertek alkották az egyik legértékesebb jellemzőjét a kastélyoknak, mely sajnálatos módon elveszett majdnem teljes egészében az esetek nagy többségében. A helyzet aggasztóvá vált, és ez a helyzet a kastélyok romos állapotának, aztán a földterületek utólagos felparcellázásának, más, „kiemelkedő" épületek kaotikus építésének, a kert rendeltetése eltűnésének és azok siralmas állapotának köszönhető.

Legtöbbször a kastélyok rendkívüli igényességgel voltak felépítve, a legdrágább és legmagasabb minőségű építőanyagokat használták. Természetesen a belső berendezés vagy a kastély bútorzata is nagyon drága volt, és magas művészi igényességet képviselt. Sajnos az erdélyi kastélyok bútorzata és gyűjteményei „elvesztek" az utolsó században: nagyon sok kastély fel lett dúlva és fel lett gyújtva a két világháborút követően (és ezeknek a rombolásoknak csak kis részének voltak okozói azok az idegen katonák, akik átmentek Erdélyen), egy részét a bútorzatnak ellopták a helybeliek és a helyi hatóságok a kommunista időszakban (de a maradékot még azután is!), vagy államosítva lettek (ezek a javak legalább archívumokba, könyvtárakba vagy múzeumokba kerültek, tehát léteznek, de egészen mostanig nincs egy pontos leltár a visszaszolgáltatás érdekében). Az állam ezidáig nem tett semmilyen lépést (vagy nagyon keveset) ezen események megbüntetése és a bűnösök felelősségre vonása tekintetében, sem az ellopott javak felkutatására, sem az államosított ingóságok visszaszolgáltatása érdekében. Ezen kulturális javak visszaszolgáltatása nélkül a kastélyok helyreállítása és működtetése egy hiányos, csonka folyamat lesz.

A bensőséges emberi tényező („érzelmi" tényező) meghatározó jellegű: a kastély látogatója felfedezheti egy család adott módon és szinten folyó belső életét. A bensőséges életterek mellett a kastélyok kiemelkedő történelmi események színterei is voltak: itt hercegek és arisztokraták születtek, a székhelyek bizonyos béketárgyalások, szövetségek vagy politikai döntések helyszínei voltak, emlékezetes előadások és mulatságok zajlottak itt, de történtek borzalmas események is: kivégzések, kínzások stb. Ezek a kiállításokon, fényképeken, rajzokon, festményeken, pannókon keresztül felidézhető események sokakat közülünk elbűvölnek.

Az érzelmi tényezők (születések, politikai döntések, a Helikon irodalmi kör, az arisztokrata család bensőséges légköre), a belterek berendezése, a falak közötti élet, az

ami igazán érdekes a látogató számára. Egy letűnt, de felidézhető világ ténye érdekli a nagyközönséget.

Ha bizonyos minták kijelöléséről esik szó, mindig hasonló, pozitív példákat kell keresni, de a mi tervünk méretének megfelelőt. Ebben az esetben leghasonlóbb esetek és példák Magyarországon találhatók, ahol az utóbbi években több történelmi kert lett újraélesztve. A maga során Magyarország is más példákat követett Ausztriából, Németországból és Nagy Britanniából. A központi támogatási alapok messzemenően kevesek arra, hogy az együttes újraépítését a kívánt értékben és minőségben tegyék lehetővé. Az esetek többségében nincs pénzalap a felújított épületek karbantartására, a beruházás megtérülése gyakorlatilag lehetetlen. A központi kormány mindenütt fontos szerepet kell vállaljon, mert egy épület felújítása, főleg, hogy ismert az országos műemlékek fizikai állapota, lényegében egy soha meg nem térülő beruházás.

A kisebb vagy közepes méretű épületek jobb sorsnak örvendhetnek, ugyanis időnként gazdag állampolgárok, vagy éppen nyugdíjasok vagy külföldi beruházók lakhelyeivé válnak. A nagyobb problémát a hatalmas, sok szobás épületek képezik. Egy részről nehéz eldönteni az épület rendeltetését, de legtöbbször egy szálloda létesítése mellett voksolnak, de a beruházott pénzösszeg csak lassan térül vissza, így nem véletlen, hogy sok tulajdonos volt kénytelen bezárni az ilyen egységek kapuját. Egy másik probléma a fejletlen ingatlanpiac, ugyanis az árak irreálisak. Az ország gazdasági helyzete nem engedheti meg az ilyen munkálatok végzését saját tőkéből, a műemlékek felújításánál elengedhetetlen a privát tőke bevonása, figyelembe véve, persze, az örökségvédelem fontos tényezőjét. A felújítási programok késlekedése – egy szebb jövő reményében –, maga után vonja az épületek, műemlékek, de főleg a kertek gyors és folyamatos degradálódását. Mégis, kastély-kert együttes felújítása és átépítése nem képzelhető el konkrét programok, hasznosítási tervek nélkül.

Az épület-együttesek nemzeti forrásból való megmentése csak kevés kastélyt érint, azokat, melyek múzeumokként vagy kulturális központként lesznek használva. Így a beruházás részben visszaszerezhető. Az erdélyi kastélyok többségében, az épületek kulturális kihasználása mellett, a nagy kiterjedésű birtokoknak (területeknek) új rendeltetésre és felhasználásra van szükségük a magánszektor részéről, csak így lehet majd fejlődést generálni. Ennek a helyzetnek a lehetőségei felmérése érdekében egy sor vizsgálat szükséges, valamint a történelmi értékek és a megőrzési kritériumok pontos felértékelése is.

Az alapvető rendszerszintű problémák, melyek az aktuális támogatási rendszerrel kapcsolatosan figyelhetők meg:

- a szellemi szolgáltatások összegének korlátozása az európai támogatási programok keretében – a 3. fejezet az általános becslésnél, beleértve: tervezés, tanulmányok ellenőrzése, jóváhagyás, engedélyezés, műszaki asszisztencia, de a tanácsadás és építkezés vezetés is, 5% (ROP 5.1. 2007-2013, amely 7-8%-ra emelkedik a követ-

kező időszakban) messze nem elegendő minden szellemi szolgáltatásra, melyeket fentebb elsoroltunk): 2-3% tanulmányok, 4,5-5,5% tervezés és az ellenőrzések; 1-2% műszaki asszisztencia, 2-4% konzultáció; 1-2% építkezés vezetés, összesen leges-legkevesebb 11-12%. Jobb a helyzet a Nemzeti Vidékfejlesztési programoknál – megpályázható összeg egészen 10%-ig, de ezek a beruházások kisebbek lévén, a szellemi szolgáltatások járuléka magasabb százalék felé mutat a fenti felsorolásban, azaz eléri a 14-15%-ot. Javasoljuk ezen korlátozások felülvizsgálatát;

- az előre nem látható kiadások összetétele a történelmi épületek esetében (különösen a súlyosan rongálódott épületeknél) helyesen volt alkalmazva egészen 2012-ig az Országos Műemlékvédelmi Igazgatóság és a Kulturális Minisztérium által a 20%-os plafonig. Az Európai Uniós projekteknél ezek az értékek le vannak csökkentve 10-15%-ra és legtöbbször a tulajdonosok / tervezők elbátortalanodnak, hogy hozzányúljanak az általános becslés ezen részeihez.

A finanszírozás területén jelzett problémák mellett, létezik még az érvényben lévő törvénykezések összehangolásának problémája is, amely igen összetett, és nyilvánvaló, hogy országos szinten az egész törvényhozási rendszert felül kell bírálni, ki kell egészíteni, racionalizálni és a különböző rendeleteket össze kell hangolni.

Jelen dokumentum keretében csak két tényezőt említünk, melyek részben hasznosak, de hibásan is értelmezhetőek, és nézeteltéréshez vezethetnek:

A 4300/VN/2005.11.03-as Rendelet, mely az engedélyeztetés megkönnyítésére vonatkozó intézkedéseket tartalmaz – amelyet a 28/2008-as Kormányrendeletet megelőzően adtak ki és amelyben a „Megvalósíthatósági tanulmány" megnevezés szerepel, (viszont a 28/2008-as Kormányrendelet, 3-as cikkely, b) bekezdése ezt a megnevezést a létező épületekre vonatkozóan eltávolította): jóváhagyási dokumentáció beavatkozási munkákhoz: *a megvalósíthatósági tanulmányhoz hasonló műszaki-gazdasági dokumentáció, melyet a műszaki szakvélemény következtetései alapján, és esetenként a létező épületek beavatkozási munkálataihoz szükséges műszaki-gazdasági mutatók engedélyezésére vonatkozó energetikai vizsgálati jelentés alapján bocsájtanak ki;"*

Így a létező épületekre (a történelmi műemlékeket beleértve) az érvényben lévő törvényes keretek között nem bocsájtható ki megvalósíthatósági tanulmány, csak jóváhagyási dokumentáció beavatkozási munkálatokhoz. Tehát helytelen az a kérés, hogy ugyanarra a beruházásra legyen kibocsájtva egy jóváhagyási dokumentáció beavatkozási munkálatokra (a 28/2008-as Kormányrendelet szerint) és egy külön dokumentáció a „megvalósíthatósági tanulmány a 4300/2005-ös rendelet szerint", ahogy azt a Vidékfejlesztési program esetében, a 7.6 -os alintézkedésben kérik. Ez a rendelkezés nagyon hasznos amiatt, hogy teljes dokumentációt kér a történelmi műemlékek helyzetének felméréséről, ezért nem kell elvetni, de szükséges összhangba hozni a módosított jogrendszerrel.

Egy másik, már súlyosabb példa a 2010. április 14-én kiadott 363-as Kormányrendeletre vonatkozik, amely a közpénzből finanszírozott objektumokra költött beruházások

költségvetésének engedélyezéséről szól – ehhez utólagos módosítások és kiegészítések a: 717-es KR 2010. július 14-én; 250-es KR 2011. március 17-én; és az 1061-es KR 2012. október 30-án – például az iskolai épületekre (még bizonyos álló épületekre is) vonatkozó intervenciós tervezés esetén korlátozza a tanulmányozás, tervezés, ellenőrzés mértékét összesen 3%-ra, amely az előző bekezdésben történő számolás esetén minimum 6,5% , de elérheti a 8-8,5%-át is az alapberuházásnak. Vannak megyék, ahol az Adó- és Pénzügyi Hivatal aprólékosan ellenőrzi éppen ezeket a költségvetéseket – amlyek nagyon is vitathatóak – a polgármesteri hivatalok közbeszerzéseinél, és bünteti azokat, akik nem tartják be.

A történelmi épületekre vonatkozó műszaki, de ugyanakkor szakszerű szabályozás hiánya egy másik súlyos probléma, és úgy véljük, hogy szükséges minden lehetséges fórumon a helyzet súlyosságára felhívni a figyelmet. A szakemberek felelőssége az épített kulturális örökség helyreállításának területén erőteljes, ezért szükséges intézkedéseket hozni mielőbb a szabványosítás hiányosságainak, illetve az olyan országos műszaki rendelkezések kiküszöbölésére, amelyek például nem különböztetik meg a történelmi műemlékektől – melyek száz, sőt akár 500 éve állnak, és évszázadokig ki voltak téve a természet erőinek - a nemrég építettektől; sőt, ellenkezőleg, a műemlék-kategóriákba való besorolás (B, II) által kötelezik a tulajdonoskat fokozott biztonsági tényezők használatára. Ez első látásra logikus megközelítésnek tűnhet, de a gyakorlatban a történelmi épületszerkezetek állóképességének alábecsüléséhez, vagy akár a túlbecsüléséhez vezethet.

A szabványok szó szerinti alkalmazása a történelmi épületek „túlerősítéséhez" vezetnek, és így azok történelmi értéküket (anyag, technológia és eredeti szerkezeti koncepció) elveszítik. Jelenleg a műszaki szakértőtől függ, hogy milyen előírásokat tart tájékoztató jellegűnek – ha például az alkalmazandó szabvány téglából való építkezésre vonatkozik, viszont az épület kőből van és ez nem szabályozott – vagy ha egyáltalán figyelembe veszi az összes előírt biztonsági tényezőt. Így viszont a szakemberek az előírások szerinti és az épületek valós állapota szerinti számítások közül kell válasszanak, és felelősségre vonhatók és perelhetők, ha nem tartották be szigorúan a normatívákat.

Nem léteznek világos szabályok arra vonatkozóan, hogy melyek a szükséges tanulmányok a történelmi épületek helyreállítását illetően - különösen ami az épületek biológiájára és fizikájára vonatkoznak, a történeti vagy a művészeti elemekre vonatkozó tanulmányok – a jóváhagyási dokumentációk szintjén. Ugyanígy nagyon fontos a tűzvédelmi normák alkalmazása a történelmi épületeknél, hiszen a nemrég történtek is mutatják, hogy a túlszabályozás rizikója rendkívül magas. Már adtak ki tűzvédelmi engedélyeket vitás esetekben. A helyi vízvezetékekben lévő általános nyomás hiánya miatt (az ország legnagyobb részében) a tűz esetére szánt medencék építésének kötelezettsége nagyon megemelné a felújításra szánt költségvetést.

Egy másik probléma, ami a kastélyok értékesítéséhez kapcsolódik, és a település-régió turisztikai erejét növelését célozzák, nem más, mint a felelős intézmények szakmai felkészültségi szintjének javítása, hogy fenntarthatóan tudják értékesíteni a kastélyokat. Meg

kell jegyeznünk, hogy a felkészültségi szint nemcsak a személyzet tudására és képességeire vonatkozik, hanem a létszámra is, amely tükrözi, hogy az intézmények mennyire foglalkoznak komolyan ezzel a témával. Jóllehet itt a helyi szintű intézmények kastély értékesítéseiről beszélünk, a helyzetet országos szinten kell megvizsgálni.

Az alábbi táblázatban bemutatjuk a kulturális örökséggel foglalkozó szakintézményekben alkalmazott személyzet változását a 2007-2013-as időszakban.

Év	Alkalmazott személyek	Százalék (%)	Teljes változás
2007	161	18%	0
2008	161	18%	-16
2009	145	16%	-20
2010	125	14%	-21
2011	104	12%	-6
2012	98	11%	-3
2013	95	11%	-
ÖSSZESEN	889	100%	-66

Forrás: Kulturális ágazati stratégia 2014-2020

A 2007-2013-as időszakban a szakértők száma 66 személlyel csökkent: 161-ről 2007-ben 95-re 2013-ban. Ez a csökkenés az intézmények összevonásából és átszervezéséből, valamint az átalakításokból adódott. Úgy véljük, hogy feltétlenül szükség van az alkalmazottak (tudományos kutatók) számának növelésére.

Erdélyben vannak pozitív példák is, arra, hogy nemcsak az épületet, de annak kertjét is felújították és revitalizálták. Nem nagyméretű munkálatok ezek, de szerencsés esetek, ahol a díszcserjék fajtáinak egy része megmaradt – kis megmozdulásoknak nagy hatása lehet. Ha a kert új rendeltetést kap, megtisztítják őket, bokrokat ültetnek (az esetek nagy többségében a bokrok hiányoznak), a kert esztétikussá és hívogatóvá válik. Ilyen pozitív példa a Mikes kastély Zabolán, de elkészültek már a kőrösi Bethlen kastély és a nagykárolyi Károlyi kastély kertjének felújítási tervei is. A megmaradt parkok kikapcsolódási-pihenő helyekként, botanikai ismeretek szerzésére, tájépítészet tanulására vagy parkok újrarendezésének tanulására, stb.) használhatóak, de koncertek és kulturális események helyszíneivé is válhatnak, ugyanakkor kaland-park létrehozására, kerékpár- és egyéb sporttevékenységekre, műlovaglásra, stb. befogadására is alkalmasak.

Jogi szempontból a helyzet ismét bonyolódik. Abban az esetben, ha megszületik a döntés, hogy a kastélyt múzeummá alakítják, akkor a tulajdonosok vagy adminisztrátorok egy még bürokratikusabb folyamatot kell végigjárjanak. Egy múzeum létesítése érintheti a kastélyépület egy részét vagy egészét, ezt a 311/2003-as, a Múzeumok és közgyűjteményekre vonatkozó törvény előírásai szabályozza. A múzeum egy kulturális

intézmény, amely lehet állami vagy magán, nem kormányzati célzatú, mely a társadalom szolgálatában áll, és amely oktatási és kikapcsolódási célzattal az emberi közösségek létezéséről és fejlődéséről, valamint azok környezetéről szóló anyagi és szellemi bizonyítékokat gyűjt össze, őriz meg, kutat, restaurál, közöl és állít ki.

A gyűjtemény: kulturális és természeti javak összessége, melyeket természetes vagy jogi személyek rendszereztek és hoztak létre. Az állam a központi, valamint a helyi intézményein keresztül védi a múzeumokat, a közönség számára elérhető köz- és magángyűjteményeket, garantálja a szabad működésüket, fejlődésüket, és adhat a tulajdonosoknak anyagi vagy logisztikai támogatást a törvényes előírások szerint.
A múzeumi vagyon: a javak összességéből áll, a saját múzeumi, esetenként közgyűjteményi tulajdonjogokból és kötelezettségekből azon javakra vonatkozóan, amelyek köztulajdonban és/vagy privát tulajdonban vannak. A múzeumi vagyont képező javak az állami közvagyont és/vagy a helyi közigazgatási egységek vagyonát, vagy esetenként, privát tulajdont képezhetnek.

A törvény szerint múzeumi vagyont képezhet:
a) a különleges értékű, régészeti, történelmi, néprajzi, művészeti, dokumentációs, emlék jellegű, tudományos és műszaki ingatlan;
b) helyek és rezervátumok, melyeknek archeológiai, történelmi, művészeti, néprajzi, műszaki és építészeti jellege van, telkekből, természeti parkokból, botanikus és állatkertekből, valamint a hozzájuk tartozó építményekből állnak;
c) a nemzeti kulturális vagyon ingóságai, melyeknek különleges, régészeti, történelmi, néprajzi, művészeti, dokumentációs, tudományos, műszaki, irodalmi, emlék jellegű, filmszínházi, éremtani, bélyegtani, címertani, könyvtári, térképészeti, felirattani értéke van - melyek anyagi és szellemi bizonyítékai az emberi közösségek fejlődésének, a környezet és az ember alkotóerejének;
d) más javak, melyeknek dokumentációs, oktató, kikapcsolódási, illusztratív szerepe van, és amelyek használhatók kiállítások és más múzeumi rendezvények keretén belül.

A múzeumi vagyon a tulajdonjog formája, a múzeum létrejötte és adminisztrálási módja függvényében lehet a múzeumok és közgyűjtemények köztulajdonában vagy lehet magántulajdonban. Magánjogi jogi személyek vagy magánszemélyek hozzák létre, szervezik meg és működtetik a magántulajdonban lévő múzeumokat és közgyűjteményeket. Szervezési formájuk szerint a múzeumok és közgyűjtemények jogi személyiséggel rendelkeznek; kivételes esetben lehet múzeumot és közgyűjteményeket létrehozni jogi személyiség nélkül is.

A területi lefedettség függvényében, a méreteitől és a vagyon jelentőségétől függően a múzeumok és közgyűjtemények így osztályozhatók:
a) országos jelentőségű múzeumok és közgyűjtemények;
b) regionális jelentőségű múzeumok és közgyűjtemények;
c) megyei jelentőségű múzeumok és közgyűjtemények;
d) helyi jelentőségű múzeumok és közgyűjtemények.

Országos jelentőségű múzeumok és közgyűjtemények azok a közjogi vagy magánjogi múzeumok és közgyűjtemények, melyek múzeumi vagyonában olyan különlegesen értékes javak vannak, melyeknek országos szinten jelentős történelmi, régészeti, néprajzi, művészeti, régiségi, tudományos, műszaki, irodalmi, filmszínházi, éremtani, bélyegtani, címertani, könyvtári, térképészeti, felirattani értéke van.

Regionális jelentőségű múzeumok és közgyűjtemények azok a közjogi vagy magánjogi múzeumok és közgyűjtemények, melyek múzeumi vagyonában a fentebb említett típusú javak vannak, de amelyeknek térségi jelentősége van.

Megyei jelentőségű múzeumok és közgyűjtemények azok a közjogi vagy magánjogi múzeumok és közgyűjtemények, melyek múzeumi vagyonában a fentebb említett típusú javak vannak, de amelyeknek megyei jelentősége van.

Helyi jelentőségű múzeumok és közgyűjtemények azok a közjogi vagy magánjogi múzeumok és közgyűjtemények, melyek múzeumi vagyonában a fentebb említett típusú javak vannak, de amelyeknek municípiumi, városi, vagy községi jelentősége van.

Az országos, regionális, megyei vagy helyi múzeum, vagy esetenként közgyűjtemény elnevezés odaítélését a kormány engedélyezi, a Kulturális Minisztérium kezdeményezésére, a Múzeumok és Közgyűjtemények Nemzeti Bizottságának jóváhagyásával.

A múzeumok és közgyűjtemények, függetlenül a múzeumi vagyon létrehozásási, tulajdonosi és adminisztrálási formájától, a múzeumokra és közgyűjteményekre vonatkozó normák szerint működnek, melyet a Kulturális Minisztérium adott ki a Múzeumok és Közgyűjtemények Nemzeti Bizottsága láttamozásával, a kulturális miniszter hitelesítésével.

Egy múzeum vagy közgyűjtemény létrehozása két szükséges lépést feltételez. Az első lépés: a Múzeumok és Közgyűjtemények Nemzeti Bizottságának **előzetes engedélye.** Az engedély beszerzése annak a fizikai vagy jogi személynek a kötelessége, aki igényli egy múzeum vagy közgyűjtemény létrehozását. Az előzetes engedélyt múzeum vagy közgyűjtemény létrehozásához egy dokumentáció alapján adják ki, amely a következő feltételek teljesítését igazolja:

a) egy saját ingó kulturális vagyon létezése, mely rendszerezett és koherens;
b) egy megfelelő helyiség létezése, mely múzeumként vagy közgyűjtemény számára alkalmas, és amelyben az érvényben lévő törvényes előírások szerint egy sajátos múzeumi tevékenység lesz megszervezve;
c) egy múzeum vagy közgyűjtemény specifikumának és struktúrájának megfelelő organigramma létezése, amelyre előzetes engedélyt kérnek;
d) a múzeumi és közvagyoni tevékenység legalább egy évre való fenntartásának finanszírozáshoz szükséges források létezéséről szóló bizonylat attól a fizikai vagy jogi személytől, aki az előzetes engedélyt kéri.

Az a fizikai vagy jogi személy, aki az előzetes engedélyt kéri egy múzeum vagy közgyűjtemény létrehozására le kell tegye a Kulturális Minisztérium keretén belül működő szakosztályon a következő dokumentumokat:

a) előzetes engedélyt igénylő kérést egy múzeum vagy közgyűjtemény létrehozásához;
b) a múzeum létesítésének megindokolása, beleértve küldetésének, céljainak és tevékenységi körének meghatározását;
c) a célcsoportok bemutatását, a megcélzott közösségre/csoportokra gyakorolt hatását;
d) a kulturális javak listáját, melyek a múzeum vagy közgyűjtemény vagyonát fogják képezni, beleértve az elnevezést, alkotót, a javak eredetét;
e) egy székhely, a múzeum vagy közgyűjtemény számára megfelelő helyiség létezését bizonyító iratot, annak terveivel együtt (belefoglalva a helyiségek felosztását, az adminisztratív körforgás, a látogatás, a raktározás leírását);
f) a kiállítások tervét és tématikáját;
g) a múzeum vagy közgyűjtemény működési és szervezeti tervét, a organigrammát és funkciók tervét;
h) költségvetési terv a múzeum vagy közgyűjtemény megszervezésére;
i) a múzeum vagy közgyűjtemény alapítási és működési-tevékenységi tervét, megjegyezve a tevékenységek lefolyásának időtartamait;
j) a múzeumok vagy közgyűjtemények működésének költségvetési tervét az első évre;
k) a múzeumok vagy közgyűjtemények működésének tevékenységi tervét az első működési évre;
l) a kérelmező szervezési képességéről szóló bizonylatot (nemzeti vagy nemzetközi tapasztalat, partneri kapcsolatok a közhivatalokkal, más kormányzati és nem kormányzati szervezetekkel az országból és külföldről, esetenként);
m) partnerek és a projektfelelősök megnevezését, csatolva azok életrajzát.

A Kulturális Minisztérium keretében működő szakosztály ellenőrzi a letett dokumentáció integritását és helyességét egy múzeum vagy közgyűjtemény létesítéséhez szükséges előzetes engedély megadása céljából, és láttamozásra bocsájtja a beiktatástól számított 30 napon belül a Múzeumok és Közgyűjtemények Nemzeti Bizottsága felé. Abban az esetben, ha a dokumentáció nem teljes, a szakosztály visszaszolgáltatja a dokumentációt az igénylőnek a letevéstől számított 10 napon belül. A válaszadás írásban történik, pontosan megnevezve a hiányzó dokumentumot. A Múzeumok és Közgyűjtemények Nemzeti Bizottsága közli az igénylővel az engedély megadását 15 napon belül, miután a Múzeumok és Közgyűjtemények Nemzeti Bizottsága megadta azt.

Abban az esetben, ha a Múzeumok és Közgyűjtemények Nemzeti Bizottságának válasza nem kedvező, az igénylőnek joga van felebezni a Kulturális Minisztérium keretében működő szakosztály közlésétől számított 30 napon belül. A felebezéseket a Kulturális Minisztérium keretében működő szakosztályon teszik le. A fellebbezést miniszteri szinten elemzik és orvosolják, 20 napon belül annak letételi idejétől számítva. A megoldást közlik az igénylővel a Kulturális Minisztérium keretében működő szakosztályon keresztül 5 napon belül, miután letelt a felebezés megoldására kijelölt idő.

A múzeumok és közgyűjtemények működése, függetlenül a múzeumi vagyon létrehozásától, tulajdonosi és adminisztrálási formájától, függ annak **akkreditációjától.**

A fizikai személyek és a magánjogi jogi személyek, akik múzeumokat és közgyűjteményeket létesítenek, az előzetes engedély alapján kötelesek igényelni a Kulturális Minisztériumtól annak akkreditálását; az akkreditálási kérelmet a megyei, illetve a bukaresti kulturális igazgatóságra kell letenni, ahhoz, amelynek területén van az illető múzeum vagy közgyűjtemény székhelye. A kulturális miniszter rendelete alapján történik a múzeumok vagy közgyűjtemények akkreditálásának engedélyezése a Múzeumok és Közgyűjtemények Nemzeti Bizottsága javaslatára. Az ideiglenes akkreditáció tartalmazhat feltételeket vagy javaslatokat az érvényben lévő törvényes rendeletek szerint.

2.1. Intézkedés: Az épített és természeti örökség feltérképezése, védelme és restaurálása

A 2014-2020-as kulturális ágazati stratégia széles rálátást biztosít a nemzeti kulturális örökségbe tartozó ingatlanokról, ez az a kategória, mely magában foglalja az erdélyi a kastélyokat és kúriákat is. E stratégia szerint „a nemzeti kulturális örökségbe tartozó ingatlanok" jelenthetnek:

- természetvédelmi területeket;
- kultúrtájakat (települések, utak, mezőgazdasági elrendezések);
- épületeket (házak, kúriák, kastélyok, műemléképületek, középületek, mint például iskolák, kórházak, fogadók, állomások, stb.);
- települések történelmi központjait (magában foglalnak utcákat, tereket, ház-homlokzatokat);
- temetőket, síremlékeket;
- régészeti maradványokat (romok, egyes kultúrák és civilizációk anyagi nyomai, melyek a földben vagy a tenger alatt találhatók);
- műszaki berendezéseket (malmok, műhelyek, gyárak, szondák);
- víz alatti örökséget (hajóroncsok, jelenleg vízzel elborított épületek, települések).

Válaszként a terminológiai összehangolás szükségességére, minden olyan ingatlan vagyontárgyat, ami a nemzeti kulturális örökség részét képezi, történelmi műemlékként definiálunk, és a 422/2001-es Törvény - illetve annak utólagos módosításai és kiegészítései - hatálya alá esnek, amely kijelenti, hogy a történelmi műemlékek olyan ingatlan javak, építmények és területek, melyek Románia területén helyezkednek el, és történelmi, kulturális, civilizációs és univerzális szempontból jelentősek. A történelmi műemlék-státusz ezen ingatlan javak csoportosításakor lett rájuk ruházva, ugyanazon törvény előírásai szerint.[28] A „védelem" kifejezés a 422/2001-es Törvényben (és annak utólagos módosításában és kiegészítésében) van meghatározva:

28. Szektoriális stratégia a kultúra területén 2014-2020, 54. o.

„Védelmen azon tudományos, jogi, adminisztratív, pénzügyi, adózási és műszaki intézkedések összességét értjük, melyek célja, hogy biztosítsa a beazonosítást, kutatást, leltárba vevést, osztályozást, nyilvántartást, állagmegőrzést, beleértve az őrzést és karbantartást, megerősítést, restaurálást, a történelmi műemlékek értékesítését, és gazdasági-társadalmi és kulturális integrálását a helyi közösségek életébe."[29]

A romániai történelmi műemlékek listáját 2016. február 15-én aktualizálták, ez megjelent a Hivatalos Közlönyben.[30]

Szerkezeti szempontból a műemlékek négy kategóriába csoportosíthatóak: Régészeti műemlékek; Építészeti műemlékek; Köztéri műemlékek; Történeti síremlékek. Érték szempontjából a történelmi műemlékek listája a következő kategóriákat tartalmazza: A kategória – nemzeti jelentőségű műemlékek; B kategória – helyi jelentőségű műemlékek.

- régészeti műemlékek – I-es kategória;
- építészeti műemlékek – II-es kategória;
- köztéri műemlékek – II-es kategória;
- történeti síremlékek – IV-es kategória.

Ez az osztályozás nem említi külön a kastélyokat, ezt a feladatot olyan civil szervezetek látták el, melyek a kastélyok feltérképezésével foglalkoznak. A feltérképezés bővebben a III-as Prioritásban lesz tárgyalva.

Ennek a stratégiának megvalósítása különböző területek szakértőinek segítségével történt, akik jártasak az állagmegőrzés, a védelem és a kulturális vagyon értékesítésének területein: építészek, művészettörténészek, vissza nem térítendő támogatások lehívására szakosodott projektmenedzserek, utazásszervezők, tájépítészek. Az általuk elkészített tanulmányok, valamint az ebben a témában szervezett konferenciák és vitafórumok során arra a következtetésre jutottunk, hogy nem létezik egy átfogó és hosszútávú nemzeti stratégia a Romániában fellelhető kastélyok revitalizálására.

Az elemzések nyomán megfogalmaztunk néhány irányelvet, melyek által az illetékes hivatalok, vagyis a Kulturális Minisztérium a Regionális Fejlesztési és Közigazgatási Minisztériummal – lévén ez utóbbi felelős az építkezésekért - és minden más intézménnyel és minisztériummal, amelyek kapcsolódnak az Európai Alapok felhasználásához, szoros együttműködésben hozzájárulhatnak annak a rendszernek a megalkotásához, mely szükséges a kulturális épített örökség ezen szegmensének az értékesítéséhez.

Jelen pillanatig nem létezik egy teljes nemzeti leltár vagy egy szakavatott feltérképezés, amely tartalmazná az összes történelmi épületet a várak/középkori erődítmények,

29. uo., 55 o.
30. http://www.monitoruloficial.ro/emonitornew/emonviewmof.php?fid=MS43MzU3MDclOTk5ODA2RSszMA, legutóbb ellenőrizve 2016.02.16-án

kastélyok, és különösen a kúriák kategóriájában (a nemzeti történelmi műemlékek listája sem teljes). Mellékesen, a Nemzeti Műemlékek Listája nagyon kevés információt tartalmaz. Követendő példa lenne az Egyesült Államok ingatlan-nyilvántartási rendszere, ahol a kataszteri, topográfiai, telkek azonosítására vonatkozó adatok, és minden további adat (a mi esetünkben legalább a nemzeti műemlékek listáján szereplő adatok) össze vannak gyűjtve egy adatbázis alapú digitális térképre, amely mindenki számára hozzáférhető (persze az adatok védelmét biztosító biztonsági rendszerrel).

A legfontosabb dolog, ami a kastélyok/kúriák és várak értékesítésének hatékonyságára vonatkozik, az az, hogy elengedhetetlenül szükséges a kulturális és természeti műemlékek megőrzésére, védelmére és promoválására fordítandó alapok megnövelése (jelenleg a ROP 5.1-es tengelye), valamint a tengely kiegészítése, vagy egy új, konkrét tengely megalkotása a következőkre:

1. a várak/középkori erődítmények értékesítése/bevonása a turisztikai körforgásba (úgy az A, mint a B kategóriásokat);
2. a kastélyok és kúriák újraélesztése és bevonása a turisztikai körforgásba (úgy az A, mint a B kategóriásokat).

A 2014-2020 időszakra ennek a tengelynek a költségvetésére 300,3 millió Eurót irányoztak elő nemzeti szinten (hasonlóképpen a 2007-2013-as periódus költségvetésével), amiből 99-100 millió Euró jut körülbelül az Erdély területén lévő megyék fejlesztésére. Az ebbe a kategóriába tartozó történelmi épületek (a városi történelmi épületek, templomok, kolostorok, ipari emlékek) nem lehetnek több, mint 25%-a a történelmi építkezések összességének, tehát maximum 25-30 millió Eurót lehet számítani ennek a szegmensnek, azaz az előbbi számítások szerint 30-nál több finanszírozási ciklus szükséges a szükségletek fedezésére.

Természetesen léteznek más források is a kastélyok helyreállítására: európai alapok, helyi és állami költségvetésből származó, illetve privát alapok is. Az eddigiekből láthattuk, hogy a költséghatékony lehetőségek a legfontosabbak úgy az Európai Alapok, mint a kastélyok – az eltűnőben levő kulturális örökség – gazdasági értékesítése esetében. A 3. Fejezetben bemutatottak értelmében a kulturális örökségnek ebbe a szegmensébe tartozó épületek többségének műszaki állapota romos, illetve erősen romos.

Teljesen nyilvánvaló - a nagy abszorpciós rátán is látszik, mely több mint 100% minden fejlesztési régió esetében – a költségvetés növelésének szükségessége, és a jogosultsági kritériumok átnézése ennek az épületkategóriának a rehabilitálási lehetőségeinek kibővítése érdekében. Minden kastély nem láthat el múzeumi vagy kulturális központ funkciót.

Nagyon örvendetes az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA), nyitáttsága a történelmi műemlékek felújítására a 7.6 alintézkedés - A kulturális műemlékek védelmével társított beruházások – által, viszont erre nem pályázhatnak a „B kategóriájú közhasznú kulturális műemlékek", illetve a turisztikai potenciállal, (természetessel és kul-

turálissal, ez az Európai Unióhoz való csatlakozásunkkor lett kiadva) rendelkező városok listájával (többségükben hiányosak) kapcsolatos pontszámok miatt is – gyakorlatilag azok a kastélyok és kúriák, amelyeket panzióként vagy vendégházként, vagy akár eredeti funkciójuk szerint működtetnének felújításuk után, startból ki vannak zárva.[31]

Másrészt a várak/középkori erődítmények – melyek közösségi tulajdonban vannak, felújíthatók és közhasznúak lehetnek – terjedelmüknél fogva nagyon nehezen fértethetőek bele az 500.000 Eurós költségvetési plafonba. Az esetek többségében csak a régészeti ásatások – ahhoz, hogy elérjék a vár történeti járszintjét – felemésztenék ezt az összeget, így nem maradna pénz a megerősítésre, kiegészítésekre, valamint a turisták biztonságos bejárásának biztosítására, nem beszélve arról, hogy még nem említettük a helyszín megközelítésének biztosításának, parkolók építésének, a közművekhez való csatlakozásnak - legalább a villanyhálózathoz, stb - költségeit. Így, gyakorlatilag a középkori várak, melyek mind nagy kiterjedésűek (legalább 1000-1200 m²), reálisan nem vonhatók be ezekbe a finanszírozási programokba.

Az állami tulajdonok esetében, de főként a magántulajdonban levők esetében (jogi személyiségek: civil szervezetek, kis- és középvállalatok, de fizikai személyek is) egy felújítási folyamat elkezdését nagyon megnehezíti a kezdő tőke hiánya. Minden támogatási kérelemhez (főleg Európai Unióshoz) egy részletes és viszonylag költséges dokumentációra van szükség.

Minden történelmi épület, és különösen a falusi környezetben lévők esetében (sokszor a finanszírozási forrás hiánya miatt) csak a dokumentáció összeállításához (tanulmányok és jóváhagyási dokumentáció) nagyon nagy segítséget jelentene egy pénzalap létrehozása (megyei vagy központi, melyet a Kulturális Minisztérium irányítana), és amelyhez lehetne folyamodni a dokumentációk megrendeléséhez és összeállításához szükséges alapokért.[32]

A Kulturális Minisztériumnak nincs valami nagy költségvetése, de ezeket a pénzalapokat úgy kellene befektetni, hogy segíthessék a tulajdonosokat méretesebb pénzalaphoz jutni, hogy ezeket a munkálatokat elvégezhessék. Nem tartjuk hatékonynak a tanulmányok és tervezetek központi megrendelését, hiszen a fő tényező egy kastély (egy történelmi épület) értékbe helyezési programjának a lefolytatásánál természe-

31. A 7.6-os alintézkedés tartalmi kerete a két különböző dokumentáció miatt vitatható, egyik a megvalósíthatósági tanulmány (létező épületek esetében) a 28/2008 KR szerint és a másik a 4300/2005-ös Kulturális Minisztérium Rendelete – ennek tisztázására van szükség a hatékonyság és a bürokrácia csökkentése érdekében, de ezek az eljárások párhuzamosan kell megoldódjanak az általános stratégiák kibocsájtásával.
32. Hargita megyében egy ilyen rendszer már évek óta működik, főleg templomok számára, melyet lehet alkalmazni úgy dokumentumok összeállításának (részlegesen) finanszírozásához, mint munkálatok elvégzéséhez.

tesen maga a tulajdonos kellene legyen. Az ő felelőssége kell legyen a szakemberek kiválasztása minden kutatási-tervezési fázisnál egészen a kivitelezésig.

A régészeti ásatásoknál szerzett információk, de különböző alap-tanulmányoknál is (dendrokronológia, az építőkövek elemzése abból a célból, hogy beazonosíthatók lehessenek a történelmi kőbányák) melyeket a témára vonatkozó különböző kutatásokkor nyertek, megyei/nemzeti érdeket mutatnak. Így, javasoljuk bizonyos nemzeti/tartományi programok létrehozását ezeknek a tanulmányoknak a részfinanszírozására, illetve az eredmények bevonására az erre a célra létrehozott megyei vagy térségi/nemzeti adatbázisokba (a Történelmi Múzeumokénál).

A régészeti ásatások hatékonnyá tevése a kutatási fázisnál (de a kivitelezés során is) egy sokkal komplexebb probléma, és az érvényben lévő jogrendszer hatékonyságára és harmonizálására van szükség, melyet ebben a tanulmányban csak, mint intő jelet mutattunk be. A tapasztalat azt mutatja, hogy az együttműködés hatékonysága a Megyei Történelmi Múzeum szakembereivel/régészeivel nagyon sokban függ ezen intézmény személyzetén (különösen a vezetőségen).

Hasonlóan, az előzetes régészeti tanulmányoknál szükséges lenne egy kutatási alap létrehozása, melyből finanszírozhatnák a komplex régészeti tanulmányokat, vagy az épületek fizikája tanulmányokat, dendrokronológiát, mely információkat gyűjt az építőkövek típusáról és azok származási helyéről, a (történelmi) bányákról, és hozzájárulna egy nemzeti adatbázis létrehozásához.

2.1.1. Operatív program: A kastélyok felújításában a tulajdonosok és adminisztrátorok erőfeszítését támogató programok létrehozása

Operatív célkitűzések:
- a történelmi épületek felújítására rendelkezésre álló alapok növelése, különösen egy, a kastélyok és várak kategóriájára vonatkozó tengely létrehozása;
- a Vidékfejlesztési Program által hozzáférhető pénzalapok rugalmassá tétele/racionalizálása;
- új finanszírozási programok létrehozása vagy elkülönítése a már létező rendszereken belül (például az Országos Kulturális Alapban (AFCN)) a kutatási-tervezési munkálatokkal járó kiadások fedezésére;
- megyei, regionális vagy nemzeti pénzalap létrehozása a régészeti ásatások részfinanszírozására.

2.1.2. Operatív program: A törvényes és társadalmi keretek fejlesztése a kastélyok megőrzésére és védelmére

Operatív célkitűzések:
- a kommunizmus idején államosított, de még vissza nem szolgáltatott kastélyok helyzetének jogi tisztázása;

- a kommunizmus ideje alatt államosított kastélyok és a hozzátartozó területek visszaszolgáltatása, amelyeknek ma már világos a jogi helyzete, de még nem lettek visszaszolgáltatva;
- a kastélyok állagának megőrzésére irányuló sürgős munkálatok: tetők és fal-szerkezetek megerősítése és helyreállítása, hogy megakadályozzák ezeknek az építményeknek a felgyorsuló romlását.

2.2. Intézkedés: A kastélyok népszerűsítése

„A kulturális marketing fogalma már eléggé elterjedt, a kormányzati kulturális stratégiák – a törvényes rendelkezéseket beleértve – szem előtt tartják és támogatják ezt a koncepciót. A gyakorlat sajnos azt mutatja, hogy a stratégiai-menedzsment szinten azonban nem igazán értik ennek fontosságát, vagy nem figyelnek eléggé erre" – fejti ki egy interjúban az laa.ro oldalon Alexandra Zbuchea, az Országos Politikai és Adminisztrációs Tudományok Iskolája keretében működő Kommunikáció és Közkapcsolatok Kar előadótanára. Véleménye szerint vannak pozitív jelek is ebben a vonatkozásban, melyek a szemléletváltás felé mutatnak úgy a kulturális közintézményekben, mint az ilyen profilú civil szervezetek, egyesületek esetében is. Még érdekesebb az a tény, hogy léteznek olyan reklámügynökségek, melyek kizárólag kulturális intézmények/szervezetek projektjeit pro bono promolják.

A kulturális marketing Romániában még kezdeti fázisban van, de a kastélyok promoválása kihívás is egyben. A magántulajdonosok esetében a kastélyok népszerűsítése csak akkor kerül szóba, ha a tulajdonos elhatározza, hogy megnyitja a nagyközönség számára, és ebből jövedelmet kíván termelni. A kérdés még érdekesebb a köztulajdonban, vagy a nem kormányzati egyesületek adminisztrációjában levő kastélyok, romok, vagy kúriák esetében. Hasonlóan a kulturális egyesületekhez, ebben az esetben is az elégséges alapok hiánya miatt a profi marketingtevékenység hiányához vezet. Elsősorban olyan pénzalapokról hiányáról van szó, melyeket éppen ezekre a célokra lehetne fordítani. Egy reklámcégnél és egy civil szervezetnél dolgozó marketinges szakember fizetése között olyan nagy a különbség, hogy alig van szakember, aki az utóbbi területet választaná. A legtöbb kulturális intézménynek és civil szervezetnek nincs marketingosztálya, ami egy másik elrettentő tényező: azok a személyek, akik szívesen dolgoznának egy ilyen intézménynél, nem akarnak egy szakértőcsapat nélkül dolgozni. Így, egy másik hiányossághoz is elérkeztünk: a kulturális marketing területén dolgozó szakemberek hiányához országos szinten.

2.2.1. Operatív program: A kastélyok népszerűsítésében érdekelt egységek közötti együttműködési feltételek fejlesztése

Operatív célkitűzések:
- partnerkapcsolat fejlesztése a turisztikai ágazattal;
- olyan, a történelmi műemlékek működtetésére és használatára vonatkozó programok kialakítása, melyek jólétet és gazdasági fejlődést generálnak;
- pénzügyi intézetek bátorítása, hogy azonosítsanak be és fejlesszenek ki finanszírozási modelleket;

- a „Fogadj örökbe egy kastélyt” programhoz hasonló programok kifejlesztése.

2.2.2. Operatív program: A kastélyokért felelős felek (tulajdonosok, közhivatalok, non-profit szervezetek) marketing- és kommunikációs ismereteinek fejlesztése

Operatív célkitűzések:
- helyi, regionális és nemzeti szinten megszervezett kulturális marketing- és kommunikációs kurzusok, melyek főleg a kultúra területén dolgozók számára hozzáférhetőek;
- ilyen kurzusok megtartásának és a részvételnek finanszírozása közpénzből;
- a kommunikációs- és marketingszemináriumok, konferenciák és szimpozionok célcsoportjának kiszélesítése, hogy a kultúra területén dolgozók is beletartozzanak;
- marketinges szakemberek hálózatának létrehozása, amely a kastélyokkal és kúriákkal foglalkozik.

2.2.3. Operatív program: Oktatási programok kifejlesztése a kultúra területén dolgozók számára

Operatív célkitűzések:
- kulturális stratégiák fejlesztése nemzeti szinten, ami oktatási programokat is tartalmaz a kultúra területén dolgozók számára;
- a „Kulturális menedzsment” oktatási program újraindítása országos szinten;
- vissza nem térítendő támogatási alapok létrehozása kulturális marketing és menedzsment területeken;
- kulturális marektingszakemberek hálózatának kialakítása, magas színvonalú oktatás és szakképesítés érdekében.

2.3. Intézkedés: A hatóságok felelősséggel való felruházása

Az osztályozástól a történelmi műemlékek védelmét szolgáló intézkedések mind a közérdeket szolgálják – mely magába foglalja az egyéni, a csoport- vagy a helyi érdekeket – ez alapozza meg a közhivatalok központi szerepét abban, hogy ez a közérdekű cél megvalósuljon.

Ugyanakkor, az érvényben lévő rendelkezések hatására, és saját küldetésének megfelelően, a Kulturális Minisztériumot illeti az a különleges felelősség, hogy koordinálja és adminisztrálja történelmi örökségünk védelmének teljes rendszerét - függetlenül a tulajdonjogi rendszertől vagy a tulajdonosok minőségétől – és egy koherens, egységes stratégiai megközelítést dolgozzon ki, ami nagyon fontos kulturális örökségünk és identitásunk megőrzése érdekében.

2.3.1. Operatív program: Az országos szintű decentralizáció feltételeinek megteremtése a kulturális örökség objektumainak védelme és adminisztrálása területén

Operatív célkitűzések:
- szakosztályok létrehozása, legalább országos és regionális szinten, hogy segítséget

nyújthassanak a helyi közhivataloknak a kulturális örökség értékelési, megőrzési és védelmi folyamatában, különösen a kastélyokra és kúriákra vonatkozóan;
- a helyi szintű szakosztályok létrehozásához szükséges pénzalap megteremtése, hogy ezek felelősséget tudjanak vállalni a kastélyok és kúriák védelmét, megőrzését és értékesítését támogató tevékenységekért;
- különleges tanácsadással foglalkozó irodák létrehozása megyei szinten, elsősorban a kastélyok tulajdonosai és adminisztrátorai és civil szervezetek számára. Ezekben az irodákban legyen legalább egy szakember a következő területekről: egy jogász, egy helyi közhivatali alkalmazott, egy építész, egy tájépítész, egy művészettörténész és egy kulturális örökségi főtanácsadó.

2.4. Intézkedés: A kastélyok infrastruktúrájának modernizálása a könnyebb megközelíthetőség érdekében

Az Országos Fiatal Menedzserek Egyesülete néhány évvel ezelőtt elindított egy projektet a kulturális turizmus ágazatában működő fiatal vállalkozók számára. Ennek a projektnek a keretén belül 2012-ben készült egy tanulmány azon külföldi turisták szokásairól, akik Kelet-Európába látogattak az utolsó évben, vagy akik szeretnék meglátogatni a térséget a következő 12 hónapban.

Az adatok begyűjtése 2011. decembere és 2012. márciusa között, rétegzett mintavétellel 5000 külföldi turista megkérdezésével történt, akik az utolsó évben meglátogattak egy kelet-európai országot, vagy akik tervezték meglátogatni a térséget 12 hónapon belül – látjuk a jelentésben. A kérdőívre 124 országból (93,5 %-uk csak 40 országból származik) származó turista válaszolt. Az egyik kérdés az volt, hogy miért választanak a turisták kelet-európai országot látogatásuk célpontjaként. Az eredmények azt mutatják, hogy az okok 35%- át a helyszínek, amelyeket érdemes meglátogatni – adják, és ez az eredmény országokra lebontva azt mutatja, hogy Románia a második olyan ország - Csehország után -, ahol látogatásra érdemes turisztikai célpontok vannak.

A tanulmánynak van egy része, melyben Romániát mint turisztikai célpontot érékelik. „Azok a külföldiek, akik nemrég látogatták meg, vagy a közeljövőben kelet-európai országokat terveznek meglátogtani, arra voltak kérve, hogy értékeljék Romániát. A felmérés úgy a személyes tapasztalatra, mint az olvasott, látott vagy hallott információkra vonatkozott. A jegyek 1-től – a leggyengébb értékelés - 5-ig voltak – a legjobb értékelés. A külföldiek 60-70%-a értékelte Romániát, és leginkább az új kalandlehetőségek, a termékek minősége a boltokban való kiszolgálás területei esetében tartózkodtak az értékeléstől. A hagyományok a táj Románia legerősebb ütőkártyái, míg a tömegközlekedés, illetve a személyes biztonság kapták a legkisebb pontozást.”[33]

33. A Kelet-Európa valamely országába (az utóbbi évben, vagy akik szándékoznak meglátogatni az elkövetkező 12 hónapban) látogató külföldi turisták viselkedését, motivációit és elvárásait vizsgáló kutatás, 2012, Bukarest, 16.o.

„A turisztikai, kulturális és történelmi objektumok kezelése átlag 3,65-ös jegyet kapott. Jó jegyet adtak ennek az Egyiptomból, Kínából, Svédországból, Izraelből, Oroszországból, Moldovából, Indiából, Japánból és Írországból érkező turisták. Ebben a tekintetben Románia alacsony jegyet kapott a bolgároktól, csehektől, portugáloktól, belgákról, görögöktől, németektől, norvégoktól, törököktől, hollandoktól, olaszoktól, finnektől, szlovákoktól, észtektől. (...) A meglátogatott turisztikai célpontok hozzáférhetősége (távolság, infrastruktúra, információk) 3,58-as jeggyel lett értékelve. Jó jegyet adtak a Macedóniából, Izraelből, Írországból, Ukrajnából, Egyiptomból, Olaszországból és Moldovából érkező turisták, viszont alacsony jegyet adtak a cseh, belga, szerb, norvég, finn, bulgár, szlovén, török, francia, német és japán turisták."[34]

A tanulmány következtetése szerint a turisták többsége számára a természeti tájak jelentik a legfontosabb látványosságot, a szokásokat és tradíciókat érdekesnek találják, míg a tömegközlekedés (kapcsolat, tisztaság) és a személyes biztonság esetében nagyon rosszul állunk.

Sajnos, ezek az eredmények nem meglepőek még a 2016-os év elején sem. Az előbbiekben volt szó a kastélyok és kúriák restaurálását és a promoválását illető fejlesztések szükségességéről, de nem tudjuk pontosan megmondani, hogy hol kellene kezdődjön ez a fejlesztés: a restaurálással, a népszerűsítéssel vagy az elérhetőség fejlesztésével. A vidéki látványosságok esetében például egy nagyon nagy probléma, hogy még ha elég jó állapotban is vannak, sokszor nehezen megközelíthetőek.

A megközelíthetőség, hozzáférhetőség jelenti a „kemény" infrastruktúrát: az utak, ösvények meglétét úgy a gyalogos turistáknak, vagy az autós, biciklis turisták számára. Ugyanakkor a hozzáférhetőség jelenti a többnyelvű táblákat is, a látványosság elhelyezkedéséről és jelentőségéről szóló információkat - ez az egyik legfontosabb tényező, mégis nagyon sok esetben hiányzik. Továbbá, ha mégis van út, és van információ a látványosságról, a turista sokszor nem tud belépni az épületbe, mert nem tudja, hogy kihez forduljon, hogy kinyissák neki egy templom vagy egy kastély ajtaját. A mozgássérültek számára pedig majdnem teljesen lehetetlen a látványosságok megközelítése. Emiatt, a kastélyok és kúriák fizikai megközelítésének fejlesztése ugyanolyan fontos, mint azok népszerűsítése vagy felújítása.

2.4.1. Operatív program: Kastélyok és kúriák megközelíthetőségének növelése

Operatív célkitűzések:
- az utak rendbe hozása, amelyek a kastélyokhoz és kúriákhoz vezetnek, kerékpárutak építése;
- helyi és megyei szinten információs pannók készítése, konkrét jelzésekkel a kastély, vagy más örökségi épületek felé;

34. idem, 32.o.

- online (GPS koordináta alapú) rendszerek fejlesztése, melyek segítségével a turisták könnyen megtalálják az örökségi épületeket;
- a kastélyokhoz kapcsolódó infrastruktúra fejlesztésére vissza nem térítendő támogatási alap létrehozása.

2.4.2. Operatív program: Kastélyok és kúriák hozzáférésének növelése a hátrányos helyzetűek számára

Operatív célkitűzések:
- a kastélyok és kúriák kulturális kínálatának hozzáférhetősége a hallássérültek számára;
- a mozgássérültek hozzáférésének növelése a kastélyok épületeibe és kertjébe;
- az örökségi épületek leírásainak elérhetővé tétele vakok számára.

3. PRIORITÁS: A KASTÉLYOK MINT KULTURÁLIS EGYSÉGEK FEJLESZTÉSE

Erdély ma is egy multikulturális és multietnikus térség, ezt a jellegzetességet (amely lényegében teljesen kihasználatlan kulturális-turisztikai vagy -politikai célokra) pedig a kastélyok híven tükrözik. Erdély déli részén szász nemesek által épített kastélyokat (ha keveset is) találhatunk, a dél-nyugati zónában (Hunyad, Hátszeg, Krassó-Szörény) a román nemesség, Bánátban pedig a német vagy zsidó kereskedők és polgárok székhelyei állnak, míg Erdély központi és keleti részében fekszenek a túlnyomórészt a magyar nemesség által birtokolt kastélyok. Meg kell jegyezzük, hogy több, Erdély és a történelmi Magyarország területén élő nemesi család francia, német, olasz, cseh, lengyel eredetű volt. Ezek az épületek híven tanúskodnak a letűnt történelmi századokról, régiségük lenyűgöző, akárcsak az a tény, hogy egy ma már nem létező társadalmi réteg (természetesen élnek még a régi nemesek leszármazottai, de egykori életvitelük, társadalmi szerepük, kiváltságos helyzetük ma már nem érvényes) épített örökségének darabjait alkotják.

Egy többszáz éves épület „beszél" azokról a történelmi körülményekről is, amelyek meghatározták a felépítését. Például a reneszánsz időszakából nem nagyon maradtak fenn erdélyi templomok, ezért a korabeli nemesi kastélyok (Bethlenszentmiklós, Keresd, Aranyosmeggyes, stb.) képezik a korszak legjelentősebb és leghitelesebb építészeti emlékeit. A klasszicizmust, valamint a XIX. század második felének és a XX. század első évtizedeinek stílusirányzatait is jól képviseli egy-egy kastély, amely az erdélyi építészet valóságos remekműve.

Az épületeknek (de a vidéki nemesi rezidenciáknak általában) történelmi, irodalmi, építészettörténeti értéke van, valóságos „kulturális központoknak" tekinthetjük őket, amelyek könyvtárak és műgyűjtemények őrzési helyei is voltak: a kastélyok szalonjaiban különböző műgyűjteményeket alakítottak ki (festmények, iparművészeti tárgyak,

fegyverek, keleti szőnyegek, tudományos gyűjtemények, stb.), a család őseinek arcképgyűjteménye majdnem minden kastélyban megtalálható volt. Tehát egy kastély a művészet különböző ágait, mint építészet, enteriőrművészet, iparművészet, kertépítészet, stb. egyesítette.

A kastélyok különleges szerepet játszottak az erdélyi irodalmi életben is, különösen a XX. század első felében. Ezek közül megemlíthetjük az 1893-ban Alpár Ignác által tervezett csucsai Boncza-kastélyt, amelyben 1915 után rövid ideig Ady Endre költő, az építtető Boncza Miklós veje lakott. Ady 1919-ben bekövetkezett halála után özvegye, Boncza Berta (Csinszka) író- és költőnő Márffy Ödön festőművészhez ment feleségül, s a csucsai rezidenciát Octavian Goga román költőnek adta el. 1920-ban az utóbbi megrendelésére felújították a világháború alatt a helyiek által megrongált főépületet, s neo-bizánci stílusban építették át. A marosvécsi Kemény-várkastély jelentős irodalmi szereppel bírt, ugyanis az 1920-as – 1930-as években ott tartották a Kemény János arisztokrata író által megalapított Erdélyi Helikon egyesület gyűléseit, az egyesülethez több költő, író és kultúrember csatlakozott. A bonchidai kastély utolsó nemesi származású tulajdonosa, Bánffy Miklós sikeres író volt, regényeit ma is kiadják.

Az erdélyi nemesség több alakja is szerepel regényekben, a szépirodalomban, például Nopcsa László báró, Hunyad vármegye főispánja, akinek viharos élete Jókai Mór Szegény gazdagok (1860) című regényében elevenítődik meg Fatia Negra rablóvezér alakjában, vagy a jól ismert Jules Verne kalandregényben, a Kastély a Kárpátokban is megjelenik.

A kastély vagy udvarház a nemesi birtok és a település szimbolikus központját jelentette. Egy kastély, egy nemesi rezidencia központi épülete (a melléképületekkel – istálló, lovarda, konyha, személyzeti szárny, stb. – és a parkkal együtt) az alkalmazott építészeti nyelv révén (plasztikai díszítményekkel ellátott felületek, a homlokzatokon elhelyezett családi címerek vagy a megrendelőre és az építésre vonatkozó feliratok, táblák) a megrendelő anyagi helyzetét és társadalmi szerepét tükrözték.

Az épület a megrendelő személy egyéni elképzeléseinek lenyomata volt, külső megjelenése és pompás berendezése révén az illető nemesi család ősiségének és kivételes társadalmi szerepének szimbóluma volt.

A barokk kortól kezdve a főépület köré kialakított díszes parkok és kertek szintén a kastélyok reprezentatív elemeinek számítottak.

Mint pozitív tényezőt kívánjuk megemlíteni, hogy a kastély-kertek megmentésére irányuló vágy, azok újraélesztésének és életük meghosszabbítására irányuló tudatos odafigyelés növekvő tendenciát mutat.

Ez bizonyos szakemberek munkájának és az olyan programoknak köszönhető, melyeknek célja a kastélyok megmentése a Nyugat-Európából hozott pozitív példák bemu-

tatása, és nem utolsó sorban a fiatalok nevelése, és a kulturális örökség jelentőségére való figyelemfelhívás által.

3.1. Intézkedés: Az erdélyi kastélyok részletes adatbázisának létrehozása

„Az alapgondolat Anca Brătuleanu építész professzortól származik, a 2008-ban kezdeményezett Elfelejtett műemlékek című projektből. Ezáltal a projekt által felhívást intézett a bukaresti „Ion Mincu" Építészeti és Urbanisztikai Egyetem Építészmérnöki karának III. éves hallgatóihoz, javasolva nekik, hogy kutassanak „elfelejtett" építészeti örökségek, régi falusi nemesi székhelyek után a korábbi Osztrák-Magyar monarchia idejéből. Az ok: történelmi értékű adatok és aktuális statisztiák hiánya a műemlékek jelenlegi állapotáról."[35]

„A monumenteuitate.org weboldal egy nagykiterjedésű adatbázis, amely dinamikus és folytonos fejlesztés alatt van, de egyben egy népszerűsítő platform is a Romániában létező vidéki nemesi székhelyek számára. Ez bemutatja a ma létező nemesi lakokat - de számos már eltűntet is - és tervezik felvenni mindazokat, amelyek a 2010-es Történelmi Műemlékek Listáján megjelennek, illetve azokat is, amelyek nincsenek még osztályozva. Az oldal hozzáférhető adatokat tartalmaz szakemberek és laikusok számára egyaránt, és azt a célt tűzte ki, hogy tudományos szempontból minél helyesebb és megalapozottabb adatok kerüljenek fel."[36]

A Kastély Erdélyben stratégia alapjául szolgál a PONT csoport kezdeményezése, a www.castelintransilvania.ro weboldal, amely majdnem ugyanazt a célt követi, mint a monumenteuitate.org oldal, azaz Erdély kastélyainak és kúriáinak feltérképezése és egy adatbázis létrehozása. Ez a két oldal, lényegében a két legnagyobb ilyen jellegű adatbázis, és mindkét esetben az összegyűjtött adatok még messze nem teljesek.

Jelen pillanatig sem létezik egy teljes nemzeti leltár vagy egy szakavatott feltérképezés, amely minden történelmi épületet magában foglalna a várak/középkori erődítmények, kastélyok, és különösen a kúriák kategóriában (a nemzeti történelmi műemlékek listája sem teljes). Mellékesen, a Nemzeti Műemlékek Listája nagyon kevés információt tartalmaz. Követendő példa lenne az Egyesült Államok kataszteri nyilvántartása, ahol a kataszteri, topográfiai, telkek azonosítására vonatkozó adatok, és minden további adatok (a mi esetünkben legalább a nemzeti műemlékek listáján szereplő adatok) össze vannak gyűjtve egy adatbázis alapú digitális térképre, és ez mindenki számára hozzáférhető (persze az adatok védelmét garantálják).

Javasoljuk, egyrészt, egy információs technológia létrehozását egy ilyen adatbázishoz, másrészt viszont – amíg hozzákapcsolódhatunk vagy felzárkózhatunk a kataszteri rendszerhez – egy olyan nemzeti adatgyűjtési program elindítását, kezdve a történelmi mű-

35. www.monumenteuitate.org
36. idem

emléklista adatainak ellenőrzésével, amely hozzáférhető legyen non-profit szervezetek, tulajdonosok számára is, akik további információkat is nyújthatnak, így létrehozva egy ellenőrzési rendszert az adatbázisba bekerülő adatok számára. Továbbá, javasolunk egy épület-kategóriákra lebontott adatbázis létrehozásának elindítását, a teljes lista ellenőrzése ugyanis nagyon munkás, és nem is bizonyult hatékonynak (2010, 2015). Ugyanakkor már létezik számtalan adatbázis, amelyeket különböző kormányzati intézmények adminisztrálnak (pl. Marosvásárhely topográfiája egy kifogástalan, részletes adatbázis), emellett egyházak és non-profit szervezetek (Hereditarium, Kelemen Lajos Történelmi Műemlékekért Egyesület, stb.) által létesített adatbázisok is léteznek, e kezdeményezések részét képezi ez a stratégia is. Mindezeket a rendszereket össze kellene kapcsolni.

3.1.1. Operatív program: Egy országos, a kastélyok (erődítmények) leltárba vételére irányuló program elindítása

Operatív célkitűzések:
- a ma is létező kastélyok számának felleltározása, állapotuk felmérése, és ezek nyomán a Történelmi Műemlékek Listájának aktualizálása;
- azon kastélyok feltárása építészeti szempontból, melyek nem rendelkeznek építészeti dokumentációval;
- parkok és kertek feltárása;
- a kastélyok állapotát követő rendszer kifejlesztése (periodikus dokumentálások, stb.);
- partneri kapcsolatok létrehozása olyan szervezetekkel és kezdeményezésekkel, melyek már tettek lépéseket ezen a területen.

3.1.2. Operatív program: A kastélyok konzerválási, védelmi és értékesítési folyamatában érdekelt felek számára hasznos komplex adatbázis létrehozása

Operatív célkitűzések:
- egy online rendszer fejlesztése, mely összesít minden összegyűjtött adatot a kastélyokról, kúriákról és erődítésekről;
- nagyszámú szakember bevonása különböző kapcsolódó területekről ennek az adatbázisnak a megvalósításához;
- a rendszeren belül fejleszteni a „kapcsolódó szolgáltatást” abból a célból, hogy dinamikus adatbázissá váljon;
- partnerkapcsolat kialakítása a kastélyok tulajdonosaival és adminisztrátoraival;
- hozzáférhetőség biztosítása különböző szinteken ehhez a rendszerhez.

3.2. Intézkedés: Oktatási és kulturális tevékenységek kezdeményezése a kastélyoknak a helyi fejlődésben betöltött szerepének hangsúlyozásáért és a kulturális identitás kialakításáért

Nagyon fontos a leírt tevékenységek összességének megvalósításában a helyi hatóságok bevonása. Első lépésként a helyi hatóságok felelősségének tudatosítása, mert sokan a mai napig azt gondolják (kivételeket leszámítva), hogy a teljes felelősség, különö-

sen az anyagiak, ami a területükön található műemlékekre vonatkozik, csak a központi Kulturális Minisztériumot terheli.

A decentralizációt célzó korábbi próbálkozások - vagyis a Kulturális Minisztérium visszaszorítását a helyi szintű kulturális funkciókból célzó, és elsősorban a történelmi műemlékek restaurálását illető - megvalósítása nehézségekbe ütközött. Ez nemcsak a folyamat hosszú és bonyolult voltában, az alkalmazandó törvényes keretekben, de – elsősorban – a megközelítésben és a mentalitásban nyilvánult meg, ami a műemlékek értékét, fontosságát és gazdasági-társadalmi hasznát illeti.[37]

3.2.1. Operatív program: A társadalom különböző rétegei között kialakítandó partneri kapcsolatok létrehozásának feltételei annak érdekében, hogy a kastélyok értékesítése a közösség javát szolgálja

Operatív célkitűzések:
- partnerség kialakítása az oktatási intézményekkel a szakmai képzési programok fejlesztése érdekében;
- az egyetemi oktatási rendszer átgondolása, beleértve a hagyományos mesterségek oktatását;
- a közönség hozzáférésének javítása, valamint a lakosság és a helyi közösségek bátorítása a műemlékek univerzális értékének tudatosítására és megértésére a helyi hatóságok bevonásával.

3.2.2. Operatív program: Kulturális és nevelési programok fejlesztése a kastélyok népszerűsítése céljából

Operatív célkitűzések:
- azon művészi és/vagy kulturális termékek alkotására való ösztönzés, melyek fő témája a kastély és a környékbeli élet;
- annak a kiadványoknak a fenntartása és kiadásának segítése, melyek egy kastélynak az illető közösség életében betöltött szerepével foglalkoznak;
- akadémiai viták szervezése a kastélyok szerepéről a társadalom fejlődésében, bevonva hallgatókat több romániai egyetemről;
- kastély tematikájú műhelymunkák és szemináriumok szervezése újságírók és bloggerek számára.

3.3. Intézkedés: A kastélyok adminisztrálásáért és értékesítéséért felelős intézmények felkészültségi szintjének növelése

„Az nemzeti örökség területén a tudományos és adminisztratív döntések meghozatalában szakszerű támogatást jelenleg a Történelmi Műemlékek Országos Bizottsága és

37. Szektoriális stratégia a kultúra területén 2014-2020, 68. o.

regionális bizottságai, a Múzeumok és Közgyűjtemények Országos Tanácsa, a Régészek Országos Bizottsága, valamint a Nemzeti Örökségvédelmi Intézet - mely a Kulturális Minisztérium alá tartozik - adnak.

Az 593-az KR 2011-ből előírja a Nemzeti Örökségvédelmi Intézet feladatkörét, mely nagyon összetett, és különböző szakképesítésű személyzetet, valamint annak folyamatos szakosodását követeli.

Azon szakértőknek a száma, akik biztosítják a történelmi műemlékek védelmét, nagyon kevés ahhoz, hogy kielégítően tudjanak foglalkozni a nemzeti kulturális örökség konzerválásával és értékesítésével. Megjegyezzük, hogy a három alábbi intézményt összevonták: a Történelmi Műemlékek Nemzeti Intézménye (INMI) és a Nemzeti Műemlék Hivatal (ONMI) 2010-ben Nemzeti Örökségvédelmi Igazgatóság (INP) elnevezés alatt, majd 2012-ben az utóbbit átvette a Kulturális Emlékezés Intézetét (CIMEC-et) is. Az összevonást a személyzet csökkentésének szükségessége diktálta (összességében 41%-os csökkentés állapítható meg), viszont a tervezett tevékenységek hatékonyságának és eredményességének hatásai nem láthatók."[38]

„Az empirikus kutatások - amelyek azt mérik, hogy a helyi hatóságokat mennyire érdekli, illetve mennyire aktívan ismertetik a történelmi műemlékek által hordozott és generált értékeket – eredményei nagyon eltérőek, és azt mutatják, hogy a fentiek leginkább a helyi hatóság képviselőitől függnek, mintsem egy stabil szervezeti kultúrából vagy elszántságból erednek.[39]

3.3.1. Operatív program: Az adminisztráció különböző szintjein megteremteni a kulturális örökségért felelős szakértőcsapat kibővítésének feltételeit

Operatív célkitűzések:
- helyi szinten átszervezni az intézményeket annak érdekében, hogy több szakembert alkalmazhassanak;
- fenntartani a szakembercserére és -áramlásra való lehetőséget;
- szükséges pénzalapot létrehozni, annak érdekében, hogy bővüljön a szakemberek csapata e téren.

3.3.2. Operatív program: Képzési és tájékoztató programok fejlesztése a kulturális örökségért felelős intézmények alkalmazottai számára

Operatív célkitűzések:
- szakkurzusok szervezése a kulturális örökségi objektumok értékesítése, megőrzése és védelme területén dolgozó szakembereknek és/vagy a helyi közigazgatási alkalmazottaknak;

38. idem.
39. idem.

- nemzetközi programokhoz való hozzáférés, melyek e szakterületen nyújtanak képzést;
- tanulmányi látogatások szervezése más tartományokba és országokba, ahol a kulturális örökség megőrzése és védelme magasabb fejlettségi fokon van.

4. PRIORITÁS: A KASTÉLYOK MINT KÖZÖSSÉGI EGYSÉGEK FEJLESZTÉSE

„Romániában általában a történelmi műemléknek nincs szerepe és elismert „missziója" a közösség életében. Nyugat-Európa országaiban elismerik az épített örökség „értékét" mint az életminőséget, a gazdasági, társadalmi fejlődést biztosító tényezőt, mely erősíti az aktív állampolgári fejlődést, és hozzájárul a társadalmi kohézióhoz. Ugyanakkor, nem fordítanak kellő figyelmet a hagyományos mesterségekre, sem a helyi anyagok használatatára a felújításban, mely hozzájárulhatna a régió fenntartható fejlődéséhez, és egy fontos szakember-csoport létrehozásához, amely a kulturális örökség védelme szempontjából annyira nélkülözhetetlen."[40]

A kastély-közösség kapcsolat ugyanakkor nagyon színes és sokirányú. A PONT Csoport és partnerei által 2011-ben szervezett online verseny, a WEBcastel, a kastély és a közösség jelenlegi viszonyának feltérképezéséről szólt. Következtetésként elmondhatjuk, hogy vannak helyzetek, amikor a kastély-közösség kapcsolat jó, abban az értelemben, hogy az év folyamán folynak tevékenységek, melyek nyomán a lakosok jelen lehetnek a kastély életében bizonyos rendezvények, események, különleges projektek alkalmával. Sok esetben viszont ez a kapcsolat a történelemre, a múltra, valamilyen különös múltbeli eseményre szorítkozik, amely viszont mai napig jelentőséggel bír a lakosság számára. Így, egyetlen kastély sem mint valami halott, nem létező dolog él a köztudatban, hanem inkább nosztalgia és egy vágy észlelhető annak helyreállítására.

Ezek a közösségi attitűdök valószínűleg a kastélyok korábbi funkciójából erednek:

Gazdasági-adminisztratív funkció – a kastély egy nemesi birtokon található, a sajátos adminisztratív jelleggel bíró terület központját képezi. A birtok maga a kastélyon kívül megművelt mezőgazdasági területeket (szántók, legelők, gabonaföldek, stb.), erdőket, halastavakat, ipari komplexumokat (vagy kézműves műhelyeket) foglalt magába, melyeket mind a kastély intézője irányított. Az első világháborúig (pontosabban az 1920-1921-es agrárreformig, amely aztán teljesen felszámolta a nagy földbirtokokat) ezek a nemesi birtokok voltak a legstabilabb vidéki mezőgazdasági struktúrák, s a falusi környezet fejlődéséért felelős tényezők közül a legfontosabbnak tekinthetőek. A kastélyoknak rendkívüli gazdasági szereppel bírtak mikroregionális szinten: a falubeliek a földesúr birtokán dolgoztak, szoros és patriarchális viszonyban álltak a munkaadóval (sokkal bensőségesebb kapcsolatban, mint ahogy

40. http://www.heritagetraining-banffycastle.org/index.php?p=60, legutóbb ellenőrizve: 2015.11.28.

elképzelhető a modern irodalom leírása szerint). Még napjainkban is, a legtöbb helyen az emberek nosztalgiával emlékeznek a valamikori „bárókra" vagy „grófokra", akiknél a kenyerüket keresték, és akikhez bizalommal folyamodhattak számos különböző élethelyzetben.

Kulturális funkció – Erdély több részében hosszú ideig a kastélyok vagy nemesi székhelyek jelentették az egyetlen kapcsolódási pontot a magaskultúrával. Azon kívül, hogy legtöbb esetben a nemesség tartotta fenn a falu iskoláját és templomát, a kastélyok és udvarházak különböző típusú gyűjteményeknek is otthont adtak: festmény- és szoborgyűjteményeknek, családi levéltárnak, könyvtárnak, vadásztrófea-gyűjteménynek, régészeti gyűjteménynek, régiség-gyűjteménynek, népművészeti-, iparművészeti-vagy természetrajzi gyűjteménynek, stb. Naivság lenne feltételeznünk, hogy a birtokon tartózkodó egyének közül bárkinek szabad hozzáférése lehetett ezekhez a gyűjteményekhez, az azonban köztudott, hogy a nemesség ösztöndíjakkal vagy közvetlen pénzadománnyal támogatta a társadalom tehetségesebb tagjainak oktatását. A nemesi család gyermekei mellé rendszerint „házitanítókat" (például zenészeket, festőket stb.) alkalmaztak, akik sok esetben a családdal laktak. A tudós emberek gyakori vendégei voltak az erdélyi kastélyoknak (itt említjük meg például a nagy nyelvészt és epigráfust, Theodor Mommsent, aki a Kuun család marosnémeti kastélyában római feliratokat tanulmányozott, vagy a Helikon írói csoportot, mely összejöveteleit a marosvécsi kastélyban tartotta). Nagyon sokszor a kastélyokat színitársulatok vagy zenészek keresték fel, és előadásokat tartottak ott. A kastélyok kiemelkedő szerepet játszottak a kultúra terjesztésében: a népművészet mindig törekedett arra, hogy a kastélyban látott dísztárgyakat, használati tárgyakat, bútorzatot, stb. utánozza.

Természetesen vannak jó hírek is, ami a törvényes kereteket illeti, melyek a műemlékekre és az építészeti örökségre vonatkozik - a magántulajdonban levőkre is - általában segíti az ilyen műemlék helyreállítását is. Számos, a román állam (sokszor a helyi hatóságok) vagy az Európai Unió által finanszírozott program segíti a kastélyok rehabilitálási és revitalizációs folyamatát.

Az állam mellett a civil társadalom – különböző alapítványokon és egyesületeken, szervezeteken keresztül – is nagyban hozzájárul a kastélyok megmentéséhez és a múlt hibáinak kiigazításához.

Más esetben, amikor a kastélyt el akarják idegeníteni, ennek helyet adnak, még akár ingyen is. Például, ha a kastélynak nagyon komoly beruházásra van szüksége, és ha a jelenlegi és a jövendőbeli tulajdonos között érzelmi kötelék van, akkor a tulajdonjog átruházása megtörténhet ajándékozás útján is. Az ajándékozási szerződést hiteles formában kell megkötni. Figyelem! Az ajándékozás, ha egy vásárt álcáz, a műemlékek védelméről szóló 422/2001-es Törvény értelmében semmis. Az ajándékozás nem érvényes, ha olyan feltételekhez van kötve, hogy az ajándékozó visszavonhatja. Mégis, az ajándék visszakérhető hálátlanság miatt, és ha a megajándékozott hanyagságból nem teljesítette azt a feladatát, amire kötelezte magát.

Az adomány hálátlanság miatt visszavonható a következő esetekben:

a) ha a megajándékozott az adományozó vagy hozzá közel álló személy életére tör, vagy ha, bár tudomása van ról, hogy mások az életét fenyegetik, mégsem értesíti azt;
b) ha a megajándékozott bűnösnek bizonyul valamely bűncselekmény, kegyetlenség, vagy súlyos sértés elkövetésében az ajándékozóval szemben;
c) ha a megajándékozott alaptalan módon visszautasítja, hogy a megszorult helyzetbe kerülő ajándékozónak élelmet biztosítson, az ajándék mai értékének a fejében, persze, figyelembe véve az ajándék állapotát az adományozás pillanatában.

Ha az ajándékozott nem teljesíti azt a kötelességét, amire vállalkozott (például, hogy fedezze a kastély helyreállítását), az ajándékozó vagy annak jogos leszármazottai kérhetik vagy a kötelezettség teljesítését, vagy az adományozás visszavonását.

Jóllehet, 1990-től kezdve az érdeklődés az épített kulturális örökség iránt folyamatosan nő, léteznek tanulmányok, próbálkozások adatbázisok létrehozására, mégsincs egy kimerítő leltár a kastélyokra, várakra, történelmi nemesi birtokokra vonatkozóan Erdélyben, nincs egy adatbázis a vagyonjogi rendszerről, műszaki állapotukról, sem pedig egy felmérés (legalább általános értelemben) ami a sürgős beavatkozáshoz, a romlás megállításához, helyreállításához és használatba helyezéséhez szükséges beruházások nagyságát mutatná. Tehát, nagyon nehéz felbecsülni azon nemesi székhelyek számát, vagy százalékát, melyek nyilvánvaló veszélyben vannak: romos állapot (1), félromos állapot (2), nagyon romos állapot (3). A szakemberek tapasztalata szerint, kijelenthetjük, hogy a műemléképületek legnagyobb része besorolható az első 3 kategóriába, de nagy a száma azoknak az épületeknek is, melyek a 4-es kategóriába esnek, ahol a védelem és értékfelújítás csak nagyon jelentős méretű beruházással lehetséges.

4.1. Intézkedés: A helyi közösségek részvételének növelése a műemlékek univerzális értékének megőrzésében

Az előző fejezetekben foglalkoztunk azokkal a tényezőkkel, melyek a kastélyok megőrzésében, védelmében és értékesítésében közrejátszanak. Nyilvánvaló, hogy az állam intézményei rendelkeznek a legnagyobb felelőséggel ezen a területen, mégis a tapasztalat azt mutatja, hogy a társadalom egyre több szektora válik érdekeltté ebben a „munkában". A civil szervezetek mutatkoznak legerősebbeknek az ilyen jellegű kezdeményezésekben.

A közszféra mellett a magánszféra (beleértve a civil társadalmat) is egy fontos érdekelt fél, és nagyon jelentős faktor a kastélyok fejlesztésében maga a közösség.

Többszöri tanácskozás után a tulajdonosokkal és kastélyok adminisztrátoraival – legyen az a közszférából vagy a magánból –, illetve elemezve a jó gyakorlatokat Romániában, kijelenthetjük, hogy egy kastély értékesítése nem történhet meg a helyi közösség jóváhagyása nélkül, amelynek életterére befolyással van a kastély értékesítési

folyamata, legyen az valamilyen profitorientált értékbehelyezés, vagy történjen akár egyenesen a közösség hasznára.

Mégis, annak ellenére, hogy a közösség részvételének fontossága a kastélyok megőrzésében, védelmében és értékesítésében alapvető, a kultúra területén működő Kutatási és Tanácsadási Központ kimutatja, hogy sok közösség esetében a közösség tagjai kevés érdeklődést mutatnak, vagy éppen teljesen érdektelenek a műemlékek iránt, amelyek környezetében élnek, és amelyek őket képviselik - tűnik ki a 2014-2020-as ágazati stratégiából. Éppen ezért, a kulturális oktatási programok, műemlékek védelmét elősegítő programok elsőbbséget kell kapjanak ebben a stratégiai keretben.[41]

Ennek a csökkent érdeklődésnek vagy teljes érdektelenségnek több oka is lehet. Egyik ok lehet a történelmi műemlékeknek a közösségi életbe való bevonásának és értékesítésének hiánya. Ehhez vezet az a tendencia is, hogy a kastélyok sokszor csak alkalmi, a közösség részéről minden visszhang nélküli, folytonosság nélküli rendezvények kizárólagos helyszíneivé váltak, ami nem segíti a lakosok aktív részvételét. Egy másik probléma, mely érdektelenséghez vezethet a lakosok körében, az a szűklátókörűséghez kapcsolódik az állampolgároknak a történelmi műemlékek védelmi tevékenységéhez való hozzájárulásában.

A közzösség hozzáférése a kulturális örökséghez alapvető annak megőrzési folyamatában. A megőrzési és bemutatási tevékenységek azáltal igazolódnak, hogy garantálják a hozzáférést az értékes kulturális forrásokhoz a nagyközönség számára úgy a jelenben, mint a jövőben. Jóllehet összekapcsolódnak, ugyanazt a célt szolgálják, a kulturális örökség megőrzését és bemutatását különálló területekként kezelik. Mindkét területet külön törvények szabályozzák, mindkét területen kifejlesztettek speciális szakpolitikákat, szakmai etikát és szabványokat, valamint kiadták a jó gyakorlatok kézikönyvét is.[42]

4.1.1. Operatív program: A történelmi műemlékek identitásképző és összetartó erejének megértése

Operatív célkitűzések:
- a helyi közösségnek biztosítani a belépést a kastélyokba és kúriákba;
- kiadványok az erdélyi kastélyok értékéről és sorsáról, ezek értékének tudatosítása a helyi közösségekben;
- a kastélyok és kúriák népszerűsítése az új technológiák segítségével vagy információs anyagok kiadásával.

4.1.2. Operatív program: Közösségi programok fejlesztése azzal a céllal, hogy a láthatatlan „falak" a kastély és közösség között leomoljanak

41. uo., 69. o.
42. Nemzeti Kulturális Örökségi Stratégia, 23. o.

Operatív célkitűzések:
- a személyes érdekeltség serkentése – ez az emberi tevékenység legerősebb motiváló tényezője;
- az önkéntesség fenntartása;
- éves menedzsmenti és védelmi tervek készítése, valamint az ezek által előírt nemzetközi, országos és helyi tevékenységek végrehajtása;
- a regionális, megyei és helyi sajtóval javítani a kapcsolatot, azért, hogy a kastélyokról pozitív üzeneteket közvetítsenek.

4.2. Intézkedés: A kastélyok bevonása a helyi kulturális és oktatási tevékenységbe

Ez a beavatkozási terület nagyon szorosan kötődik az előbb bemutatotthoz, azok az oktatási és kulturális programok, amelyek a kastélyban vagy annak kertjében zajlanak, elfogadást eredményeznek, és növelik az érdeklődést a helyi lakosság soraiban. Ez az intervenciós terület, ellentétben a 3.2-es intézkedéssel - Kulturális és oktatási tevékenységek életbe léptetése azzal a céllal, hogy megismerjék a kastély szerepét a település fejlődésében és a kulturális identitás formálódásában – a kastélyok „használatára" vonatkozik oktatási és kulturális célból, közösségi tevékenységekre. Amint kitűnik a kastélyok adatlapjaiból, a Kastély Erdélyben és az Elfelejtett Műemlékek című projektekből, láthatjuk, hogy vannak jó példák kastélyok közösségi célú értékesítésésére. Ezekben az esetekben, amellett, hogy a kastély elsődleges funkciója egy közintézmény (helyi múzeum vagy könyvtár) működtetése, az épület nyitott mindenféle helyi eseményre, nagyon sokszor oktatási és kulturális események helyszíne.

Mégis meg kell jegyeznünk, hogy a néhány jó gyakorlati példán kívül a kastélyok közösségi célú értékesítését és a közösség bevonását mégis az jellemzi elsősorban, hogy hiányzanak azok a bevatkozási programok, amelyek segítségével ezeket a kastélyokat értékesítik, és ugyanakkor a művészi kommunikáció lehetőségét kínálják.

Az oktatás az egyik legfontosabb nemzeti erőforrás, a kulturális örökség pedig szorosan kötődik az oktatáshoz. Ebben az ágazatban érintettek a közintézmények, az egyetemek és más oktatási intézmények, továbbá a non-profit szervezetek is. A kulturális örökség változatossága jó alap lehet és serkentőleg hathat a kutatókra, helyi szakemberekre vagy külföldiekre. A kulturális örökségre vonatkozó akadémiai jellegű tudás, életünkre gyakorolt hatására, a helyi gazdaságban betöltött szerepükre, megőrzésükre, védelmükre és biztonságukra vonatkozó tudás megalapozása már a középiskolai oktatásban el kéne kezdődjön, könyvek, weboldalak létrehozása által, illetve a kulturális örökségek helyszíneinek látogatásával.[43]

A 2008–2013-as Nemzeti Kulturális Örökségi Stratégia megnevezi a következő hiányosságot:
- a kutatásba való befektetés korlátolt és strukturálatlan;
- az oktatást fejlesztő kutatásra elkülönített pénzügyi alapok nagyon nehezen hozzáférhetők és elégtelenek.

43. Uo., 25. o.

Ezek a problémák áthidalhatók, ha bevonunk minden érintett felet, felhasználjuk a meglévő támogatási alapokat, és a létező kulturális örökségről szóló adatokat is felhasználjuk azzal a céllal, hogy a nyilvánossággal való kommunikálás jobban működjön.

4.2.1. Operatív program: Tevékenységek folytatása a szülők érzékennyé tételére, hogy gyermekeiket a kultúra felé irányítsák

Operatív célkitűzések:
- nagy jelentőségű helyi események szervezése a lakosok számára a kastélyokban, kúriákban vagy ezeknek kertjében;
- jótékonysági bálok rendezése mindenki számára, aki érdekelt a kastélyok értékesítésében;
- „kaláka"-jellegű események szervezése a lakosokkal azzal a céllal, hogy közösen restaurálják a kulturális örökséget;
- szemináriumok, konferenciák, előadások szervezése a kulturális örökségi objektumok jelentőségéről, jó példák bemutatása a régió más részeiről, más országokból vagy a világból;
- speciálisan gyermekeknek szervezett események kastélyokban vagy azok kertjében.

4.4.2. Operatív program: Kulturális intézmények és helyi oktatási egységek közti partnerség kialakítása a kastélyokban és kúriákban megrendezett közös tevékenységek ösztönzése érdekében

Operatív célkitűzések:
- egy együttműködési fórum létrehozása minden érdekelt intézmény és non-profit szervezet számára, azzal a céllal, hogy a közös terveket és szükségleteket – melyek a kastélyok és kúriák fejlődésével kapcsolatosak – megvitathassák;
- közös programok szervezése a hivatalos ünnepeken (Húsvét, Karácsony, stb.);
- közös programok kialakítása az „Iskola másként" hétre;
- közös programok elősegítése, melyeknek színhelye a kastély vagy annak kertje;
- testvériskolák programjainak fejlesztése azzal a céllal, hogy bemutassák a kulturális örökségi objektumokat más ország/város/községbeli tanulóknak.

4.2.3. Operatív program: Helyi programok fejlesztése, melyek serkentik a helyi kastélyok kutatását

Operatív célkitűzések:
- oktatási programok indítása az örökségvédelemért;
- helyi ösztöndíjak fejlesztése kutatóknak, akik kutatási témának választják az illető településen lévő örökségi objektumot;
- oktatási programok fejlesztése, amit a tanárok alkalmazhatnak a helyi oktatásban;
- előadások és vitafórumok szervezése a helyi iskolákban az örökség kutatóival (pl. művészettörténészek, régészek, építészek, kulturális örökségi tanácsadók, stb.).

4.3. Intézkedés: A helyi civil szervezetek közötti partnerség megszilárdítása

A civil szervezetek és a helyi hatóságok nagy mértékben hozzájárulhatnak a kulturális örökség megőrzéséhez. Az ő aktív részvételük szükséges a kulturális örökség védelméhez. A meglévő együttműködési hálózatok a non-profit szervezetek és az illetékes helyi hatóságok között pozitív fejlemény, viszont ezek még eléggé behatároltak.

Szükség van ezeknek a hálózatoknak a kiszélesítésére, a kapcsolatok megszilárdítására, aminek fontos eszköze lehet maga a törvényhozás. Ezek a hálózatok kellene segítsék különösen azokat a területeket, ahol a közintézmények nem tudják a helyi szükségleteket kielégíteni, az emberi- vagy anyagi források elégtelensége miatt. Az ilyen típusú együttműködésnek már meglévő formáját képviselik azok a látványosságok, melyek magántulajdonban vannak, beleértve a magánmúzeumokat is. A helyi adminisztráció, a civil szervezetek és a magánszféra fontos partnerségeket alkothatnak a felelős közintézményekkel a kulturális örökségi ágazat fejlesztése érdekében.

Az ágazatok közötti összefogás hiánya a történelmi műemlékek értékesítésében (turizmus, egyházak, szállodaipar, szállítás, civil építkezések, más szolgáltatók) egyike azoknak az általános problémáknak, amelyek jellemzőek a kulturális örökség megőrzésének, védelmének és értékesítésének folyamatára.

4.3.1. Operatív program: A civil szervezetek bevonásának növelése a történelmi műemlékek védelembe

Operatív célkitűzések:
- részvételi gyakorlatok fejlesztése, önkéntesség;
- a civil szervezetek támogatása, melyek bekapcsolódnak a kastélyok revitalizálási, megőrzésésie és felújítási folyamatába;
- partnerkapcsolatok megerősítése a civil társadalommal.

4.3.2. Operatív program: A kulturális örökség védelmével foglalkozó civil szervezetek hálózatának kialakítása

Operatív célkitűzések:
- a civil társadalom „piacának" felmérése, hogy megismerjük azokat a szervezetek, melyek hasonló területeken dolgoznak;
- találkozók és vitaestek szervezése, a szervezetek közötti know-how átadása céljából
- a kulturális örökségvédelemmel foglalkozó civil szervezetek szövetségének létrehozása;
- a kastélyok védelmével és értékesítésével foglalkozó civil szervezetek tevékenységének összehangolása;
- nemzetközi partnerkapcsolatok kialakítása más civil szervezetekkel vagy civil szervezetek hálózatával, melyek a kulturális örökség megőrzésével, védelmével és értékesítésével foglalkoznak.

5. FEJEZET

FEJLESZTÉSI IRÁNYELVEK

Ahhoz, hogy egy nagy hatásfokú stratégiai tervet hozzunk létre - ahogy azt a Kastély Erdélyben projekt esetében kívánjuk tenni –, számos alapelvre van szükség, amely keretet biztosít azon együttműködő személyeknek és szervezeteknek, amelyek hozzá szeretnének járulni a program által megfogalmazott célkitűzések megvalósításához. Mindezen elvek jelentős mértékben hozzájárulhatnak a stratégiai keret mögött álló filozófia elmélyítéséhez.

Hosszútávú jövőkép operatív és stratégiai tervezéssel kiegészítve alapján
A kastélyok általános problematikájára – tekintettel a korábbi tulajdonosok által elindított hosszantartó visszaigénylési folyamatokra, illetve a kastélyok általános rossz állapotára -, nagy hatású megoldásokat nem várhatunk rövid időn belül. Éppen ezért a Kastély Erdélyben stratégiai keret egy hosszútávú, 40 éves időhorizontot javasol, amelyet négy tízéves időszakra strukturál. A hosszútávú cél elérése érdekében, a stratégiai időszakokban megfogalmazott célkitűzések éves tevékenységi tervek keretében kerülnek megvalósításra.

Integráció
A stratégiai folyamat információkat, illetve olyan meglévő eredményeket és eljárásokat egységesít, amelyek még nem kerültek összegzésre. Szakértői véleményeket és tapasztalatokat integrál különféle szakterületekről, amelyek a kastélyokban rejlő különböző potenciálokat és ezek hasznosíthatóságát méri fel közép és hosszú távon. Ugyanakkor a teljes problematika szintjén is integráló szerepe van, hiszen az erdélyi kastélyok és kúriák kezelési kérdése együttműködésre, az eredmények ötvözésére, a források hatékonyabb mozgósítására nyújt lehetőséget, nem csökkentve ugyanakkor – és ezáltal – az egyes épületek, illetve az esetenkénti megoldások egyediségét.

Együttműködés, partnerség
A program egy széleskörű partnerségre alapoz, amelyben a résztvevő szervezetek szakértői véleményekkel és erőforrásokkal vesznek részt, széles földrajzi lefedettséggel. Ez a partnerség a következő specifikumokra épül:

- földrajzi: a helyi, regionális, európai, nemzeti és nemzetközi szinten történő kölcsönhatások, valamint az ezeken a szinteken létrejövő kapcsolatok révén;
- ágazatközi: összekapcsolja a központi és helyi közigazgatást a magán, a profit és non-profit közeggel, mindezt kiegészítve a nem intézményesített személyek informális csoportjaival;
- multidiszciplináris: a helyi és regionális fejlesztés és a műemlékekhez kapcsolódó szakértői vizsgálatok megerősítésével;

- többszörös haszonélvezők: tulajdonosok, működtetők, szakértők, befektetők, területi közigazgatási egységek, és a közösség tagjai, akik számára az épületek érzelmi értéket is képviselnek.

Szakértői munka és multidiszciplináris együttműködés az információk pontosságáért
Az információ-bázis létrehozása és gyűjtése professzionális szakmai alapokon nyugszik, amelyre a későbbiekben ráépülhet az erőforrások és pályázati támogatások begyűjtése, illetve egy mindenki számára szabadon elérhető információs adatbázis létrehozása. Ráadásul ezek az információk szabad együttműködés alapján kiegészíthetők.

Modern digitális megoldások
A modern digitális eszközök által felkínált megoldások bevonása jelentős hozzáadott értéket képvisel. Az információkhoz való szabad hozzáférés megteremtése, az információs technológiát használó hálózatok létrehozása és fejlesztése, a fiatalokat megszólító tudatosító kampányok és tevékenységek mind a modern technológiai megoldások révén valósulnak meg.

Önkéntesség és helyi kezdeményezések. Szubszidiaritás
A helyi- és külföldi szervezeteket, illetve magánszemélyeket összekötő hálózatok kialakításának fontossága mellett, az épületek restaurálásának, konzerválásának, fenntarthatóságának egyik legfontosabb tényezője a közösségi interakció, amely az emberekben, az adott kastély iránt kialakult érzelmi köteléken alapszik. A helyi közösség érdeklődését, a közvetlen érzelmi kötődések és a kastélyhoz kapcsolódó tevékenységekben való részvétel biztosíthatja. Ez a közösségi motiváció az, amely hozzájárul a műemlékek közép- és hosszútávú fenntarthatóságához. Más szóval, ha a helyi közösség felfedezi saját érdekeit is a kastély meglétében, akkor elegendő késztetést érez, hogy a műemlék hosszútávú fennmaradásához is hozzájáruljon. Ugyanakkor a szubszidiaritás elve alapján a legjobb specifikus megoldások helyi szinten születnek a helyi érintettek teljes bevonásával, akik ilyen formában érdekeltek lesznek és maradnak egy kastély sorsát illetően.

A versenyt helyettesítendő kooperatív stratégia alkalmazása
Annak ellenére, hogy egy ilyen léptékű stratégiai keretben versenyhelyzetek alakulhatnak ki, a probléma súlya mégis lehetőséget teremt a közös fellépésre és együttműködésre – ha csak meghatározott ideig is. A Kastély Erdélyben stratégia feltételezi, hogy az érdekelt felek erőfeszítéseinek összehangolása pozitív eredményekhez vezet és jelentősebb hatást ér el, mint a versengő, individualista megközelítések.

Pénzügyi és nem pénzügyi jellegű tranzakciók
Az egyes érintettektől a közösség és hálózat irányába áramló erőforrások ennek a stratégiai eljárás sikerességének egyik kulcsfontosságú tényezőjét képezik. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni a nem pénzügyi források tranzakciójának jelentőségét is (anyagi erőforrások, emberi erőforrások – ez alatt a közreműködők által a folyamatba fektetett időmennyiséget értjük – és szellemi erőforrások – ez alatt a know-how típusú

tranzakciók megteremtésének lehetőségét értjük). A stratégiai keret célkitűzéseit szolgáló keretösszeg a más módon nem mozgósítható anyagi, emberi és szellemi erőforrásokat biztosítja.

Fenntarthatóság és jövőbeni beruházások
A rendelkezésre álló források felhasználása pozitív megvalósításokat eredményez, amelyek lehetővé teszik újabb erőforrások összegyűjtését és szervezését a jövőben. A stratégiai keretben vállalt projektek célja nemcsak a rövidtávú eredmények elérése, hanem közép- és hosszútávú hatások feltételeinek megteremtése is. Tekintve az erdélyi kastélyok és kúriák jelenlegi helyzetét egyéni eljárások nem eredményezhetnek számottevő hatást. Mégis, az egyes kezdeményezések eredményeit összegezve, egy stratégiai keretbe foglalva, jelentős hatás érhető el, és az egyes eljárások újabb kezdeményezések kiépítésével folytathatók. A fenntarthatóság részben a ciklikus fejlesztési kezdeményezések egymásra épülésével valósítható meg, számottevő eredmény pedig a részprojektek összességéből adódik.

Felelősség a fenntarthatóságban
A stratégiai keretben kidolgozott eljárások gazdasági, társadalmi, környezetvédelmi és felelős gazdálkodási együttható révén valósulnak meg. Ez a négy együttható biztosítja az átláthatóságot és a kitűzött célok elérésének lehetőségét.

Közösség, tudatosság, bevonás, megtartás
Az erdélyi kastélyok témaköre erős érzelmi reakciókat ébreszt mind a külföldön, mind az itthon élő állampolgárok jelentős hányadában. Egy olyan stratégia kidolgozása, amely integrált módon és regionális szinten foglalkozik a kastélyok helyzetével, lehetőséget teremt a projektet támogató közösség kiterjesztésére. A támogató közösség megerősítésének pillérei a kastélyok jelenlegi helyzetének, valamint a konzerválás, restaurálás és hasznosítás lehetőségeinek tudatosítása, a tudatos, de passzív közönség aktivizálása, valamint a közösség aktív részvételét ösztönző motiváció fenntartása és elmélyítése.

Peer-to-peer típusú, személytől személyig történő népszerűsítés
Tekintve a stratégiai keretben javasolt kommunikációs és együttműködési megközelítéseket, a peer-to-peer típusú közvetlen kapcsolatok kialakítását ösztönözzük. Ez az elv a célcsoport szükségleteinek megértésén alapszik. A cél a támogató közösség és a célcsoport közti kapcsolatteremtési nehézségek csökkentése. Ennek módja egy egyszerű és tiszta kommunikációs csatorna megteremtése, a közösség benyomásainak és visszacsatolásainak állandó monitoringja révén a különböző tevékenységeket végrehajtók felé. Egy ilyen elven alapuló kapcsolat létrehozása magas szintű motiváció kialakulásához vezet úgy az érintett felek körében, mint a magánszemélyek és szervezetek körében. Ezáltal kialakul a stratégia támogatásának egyik erős pillére, nevezetesen a közösségi támogatás. Egy ügy leghitelesebb nagykövetévé az a személy válhat, aki tevékeny cselekvője lehet a megvalósításnak.

6. FEJEZET

A KASTÉLYOK FEJLESZTÉSÉT SZOLGÁLÓ POTENCIÁLIS ERŐFORRÁSOK ELEMZÉSE

ÉRINTETTEK KÖRÉNEK ELEMZÉSE

Érintettek körének csoportjai	Érintettség módja
Helyi közigazgatási szervek	A helyi közigazgatási szervek több szempontból is érintettek a kérdéskörben. Egyrészt egy kastély megóvása, restaurálása révén a település kinézete is javul. Másrészt, az építmény gazdasági-társadalmi értékesülése révén ez is a település létezésének és fejlődésének részévé válik, amely olyan közvetlen hatásokat eredményezhet, mint például a befizetett helyi adók és illetékek növekedése, vagy közvetetteket is, mint például a helyi turizmus fejlődése, amely szintén a helyi bevételek növekedésében mutatható ki.
Helyi közösségek, amelyek körzetében kastélyok találhatók	A helyi közösségek olyan értelemben tartoznak az érintettek köréhez, hogy a jelen stratégiai keretben megvalósuló tevékenységek adott helyi interakciót generálnak, amelyek révén javulnak a helyi szereplők közötti kapcsolatok is. Ez az együttműködés szelleme a maga során olyan kezdeményezéseket eredményez, amelyek szintén a helyi közösség rövid-, közép-, és hosszútávú fejlődéséhez vezetnek.
Adományozók	Európai és globális szinten egyaránt létezik egy olyan magánemberekből álló kör, amelynek pénzügyi többleterőforrása van, másrészt sajátos szeretettel viseltetnek a kultúra, és főképpen az épített örökség iránt. Ezek a személyek az érintettek körének részévé válhatnak, mivel anyagi támogatói lehetnek a műemléképületek megóvására, restaurálására és értékesítésére tett erőfeszítéseknek.

Érintettek körének csoportjai	Érintettség módja
Európai és nemzetközi intézmények	Egy olyan folyamat révén, amely a romániai épített örökség egy fontos részének megmentésére irányul a világ épített örökségnek megmentéséhez is hozzájárulunk. Amennyiben ez a folyamat, kezdeményezés jó gyakorlatnak bizonyul, ennek modellje és eredményei inspirációs forrást jelenthetnek hasonló kezdeményezések számára. E stratégia angol nyelvre fordítása egy szélesebb körű hozzáférést biztosít ehhez.
Országos kormányzati intézmények	Egy olyan program és stratégiai keret megvalósítása révén, amely fő célként tűzi ki az erdélyi kastélyok és kúriák megóvását, restaurálását és értékesítését, olyan hatás érhető el, amely érzékelhető a Románia szintjén kezdeményezett intézkedések szintjén is, amelyek az ország épített örökségét célozzák. Ilyen módon az ország közigazgatásának intézményei szintén érintettekké válnak az ennek a stratégiai keretnek hatására létrejött eredményekben.
Nemzetközi magánberuházók	Akár az előző évek jelzései alapján is levonható az a következtetés, hogy beruházók (vagyis emberek, ezek csoportja, illetve magánvállalkozók) is érdekeltek a kastélyok és kúriák gazdasági-kereskedelmi értékesítésében. Ilyen esetekben a gazdasági érdek mellett az épületek kulturális örökségének értéke is megóvható, amely révén a restaurálás és értékesítés minden szempontból fenntarthatóvá válik.
Kastélytulajdonosok és működtetők	A kastélyok tulajdonosai és működtetői szintén érintettjei a Kastély Erdélyben kezdeményezésnek azáltal, hogy az eredmények haszonélvezőivé válnak. Ennek a stratégiai keretnek a végrehajtása révén nemcsak társadalmi aspektusok javulnak, hanem egyes kastélyok fizikai állapota is jelentősen javul.

A MŰEMLÉKEK RESTAURÁLÁSÁRA LEHÍVHATÓ VISSZA NEM TÉRÍTENDŐ TÁMOGATÁSOK

Ebben a fejezetben igyekszünk bemutatni néhány kiemelkedő, kulturális örökség megőrzését célzó, vissza nem térítendő támogatást nyújtó programot:

- Regionális Operatív Program (ROP) – 5.1-es intézkedés;
- Nemzeti Vidékfejlesztési Program – 7.6-os alintézkedés;
- Norvég Alap (PA16/RO12: A kulturális és természeti örökség megőrzése és megújítása program);
- Teleki László Alapítvány – az alapítvány erdélyi kulturális célkitűzéseket is támogatott;
- Forster Központ – az intézmény erdélyi kulturális célkitűzéseket is támogatott;
- Ambassadors Fund for Cultural Preservation;
- King Baodouin Alapítvány;
- World Monuments Watch.

Ami a nemzeti programokat illeti, megemlíthetjük a Nemzeti Kulturális Alapkezelő (AFCN) programját, amely – mint állami támogató – konzultál a kulturális szereplőkkel és a Román Kulturális Minisztérium képviselőivel a kultúra támogatását szolgáló stratégia kialakításában. A Nemzeti Kulturális Alapkezelő a kultúrához való visszatérést népszerűsíti, és kulturális projektekre nyújt vissza nem térítendő támogatást. A 2015-ös év végén az utolsó pályázati felhívásban a rendelkezésre álló összeg 5.100.000 lej volt és a különböző kulturális ágazatok között osztották szét. Az épített kulturális örökség megőrzésére lehívható keretösszeg 7.500.000 lej volt.

Mindezt összehasonlítva a korábbi évekkel, megállapíthatjuk, hogy a Kulturális Minisztérium támogatása növekszik, hiszen 2013-ban a rendelkezésre álló összeg 2.500.000 lej volt. A Nemzeti Kulturális Alapkezelő 2013 évi tevékenységi jelentéséből kitűnik, hogy a nemzeti kulturális örökség kategóriában benyújtott 248 projektből mindössze 28 projektet támogatott.

A következőkben az európai szintű támogatási programokat foglaljuk össze; a legfontosabb vissza nem térítendő támogatási programok: Regionális Operatív Program (ROP) 5. prioritási tengelye: A városi környezet javítása és a kulturális örökség megtartása, védelme és tartós hasznosítása.

A Regionális Operatív Program (ROP)

A Regionális Operatív Program (ROP) 2014-2020 a Regionális Operatív Program (ROP) 2007-2013 folytatása, egyike azon programoknak, amely által Románia hozzáférhet az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) 2014-2020 által nyújtott uniós strukturális

alapokhoz.[44] A program átfogó célja a gazdasági versenyképesség növelése, a helyi és regionális közösségek életkörülményeinek javítása a régiók növekedése, felértékelődése és fejlődése érdekében, az üzleti közeg, az infrastruktúra és a szolgáltatások fejlődésének támogatásával.[45] Ezek a célkitűzéseket 11 prioritási tengely mentén határozták meg, és ezekből kiemelnénk a minket érintő 5. prioritási tengelyt: A városi környezet javítása és a kulturális örökség megtartása, védelme és tartós hasznosítása. Bármely romániai fejlesztési régió nyújthat be pályázatot.

A kulturális örökség megőrzése, védelme, hosszútávú hasznosítása egy életképes alternatívát jelent a vidéki és szegény térségek fejlesztésére, azon térségek számára, amelyek gazdasága kizárólag a mezőgazdasági tevékenységekre és a természetes erőforrások kitermelésére épül. A szóban forgó térségek többrétű előnyökhöz jutnak: új munkahelyek teremtése, a jövedelmek növekedése a hagyományok és a természeti és kulturális örökség népszerűsítésével együtt.[46] Ez a program törekszik a régiók közötti egyenlőtlenség kiegyensúlyozására, és fejlődési lehetőséget biztosít az elmaradott régióknak.

Az 1990-ig tartó mesterséges urbanizáció, amely egy új, személytelen városi környezet kialakítását célozta meg, negatívan hatott a társadalmi és gazdasági életre, valamint a kulturális örökséggel szembeni magatartásra. A kommunizmus bukása után Románia a forradalom utáni hosszú átmenet első szakaszába lépett. A gazdasági, kulturális, társadalmi és politikai struktúrák több ízben is gyökeresen megváltoztak.

Új közigazgatási, politikai, jogi, oktatási, katonai, egyházi stb. intézmények jöttek létre. Megnyíltak a román társadalom jövőbeni nagy változásai, a modernizációs folyamatok felé vezető utak. Kezdetben az átmenet nehézkes volt, de rövid idővel a a kommunista rendszer bukása után Románia kifejezte integrációs szándékát az európai struktúrákhoz, és végérvényesen akkor hagyta maga mögött a forradalom utáni átmeneti korszakát, amikor belépett az Európai Unióba, és elkezdődött egy újabb modernizációs folyamat az Unióba való integráció révén. Az 1989. december 22. és 2006. december 31. közötti időszakban Románia egy olyan politikai, társadalmi, gazdasági, jogi, intézményi újjáépítési folyamatban vett részt, amelynek célja az ország korszerűsítése volt.

A kulturális örökség erőforrásainak eloszlása országos szinten területileg kiegyensúlyozott, emiatt indokolt az 5.1. prioritási tengely alkalmazása az összes fejlesztési régióban. A kulturális örökség erőforrásai gyengén hasznosítottak mind a nyolc régióban, a régiók fejlettségi szintjétől függetlenül.[47] A kiegyensúlyozott területi eloszlás nagy lehetőséget jelent, a kulturális örökség a fejlesztési stratégia fontos pillérévé, a szegénység csökkentésének, a foglalkoztatás javításának és az oktatás fejlesztésének

44. www.fonduri-ue.ro/por-2014
45. Idem.
46. Regionális Operatív Program 2014-2020, 120. old.
47. Idem.

hatékony eszközévé válhat. Az urbánus környezet revitalizációjára irányuló befektetések ugyanakkor hozzájárulnak a városi területek újjáélesztéséhez, a városok esztétikai megjelenésének javításához.[48]

Az 5.1. prioritási tengely konkrét célja a kulturális és természeti örökség fejlesztése, támogatása, védelme, megtartása; a helyi fejlődés serkentése a kulturális örökség kiaknázása, védelme és megőrzése révén.

A program azokat a helyszíneket támogatja, amelyek a helyi és nemzeti kulturális örökségi és az UNESCO világörökségi listáján szerepelnek. Támogatást nyerhetnek azok a helyszínek, amelyek szerepelnek a Világörökségi Listán (A melléklet, HG 493/2004), illetve a Műemlékek Listáján, amelyet a Nemzeti és Kulturális Örökség Minisztériuma a 2361/2010 rendeletben frissített.[49]

Ebben a projektben az UNESCO Világörökséghez, a nemzeti kulturális örökséghez és a városi környezet helyi kulturális örökségéhez tartozó épületek restaurálására, védelmére, megőrzésére és hosszútávú hasznosítására benyújtott pályázatok kerülhetnek támogatásra[50] (a vidéki kulturális örökséget a Nemzeti Vidékfejlesztési Program finanszírozza).

A prioritás keretén belül támogatott tevékenységek:
1. a műemlékek restaurálása, megerősítése, védelme és konzerválása;
2. belső felszereltség (a klímafeltételek biztosításához szükséges berendezések, felszerelések, létesítmények, tűzvédelem stb.);
3. a kulturális örökség kitettségét és védelmét szolgáló felszerelések;
4. a restaurált épület turisztikai népszerűsítése és marketing tevékenységek.

A támogatható költségek mintegy 85%-át az Európai Unió társfinanszírozza. A maximális támogatási összeg 5.000.000, a minimális 100.000 euró.

Jogosult pályázók:
- területi-közigazgatási egységek;
- központi közigazgatási hatóságok;
- felekezeti egységek;
- nem-kormányzati szervezetek;
- ezen egységek közti partnerségek.

A támogatás aránya 85% az Európai Unió részéről (kivéve Bukarest-Ilfov megye), amelyhez hozzátevődik az Állami Költségvetés támogatása – ez az összeg a tanulmány

48. Regionális Operatív Program 2014-2020, 120. old.
49. Pályázó Kézikönyve: Regionális Operatív Program, 5.1-es intézkedés, 7. old.
50. Idem

írásakor még nincs meghatározva.[51] A maximális támogatási összeg: 5.000.000 euró Az UNESCO listáján szereplő létesítmények esetében a projekt maximális értéke 10.000.000 euró. A legalacsonyabb támogatási összeg 100.000 euró a műemlék besorolásától függetlenül.

Jogosultsági feltételek: a jogosult pályázóknak a következő feltételeknek kell eleget tenniük:

1. Területi-közigazgatási egységek – ezeket a 215/2001-es helyi közigazgatási törvény és annak utólagos módosításai és kiegészítései határozzák meg.
2. Központi közigazgatási hatóságok: a hatályos jogszabályok szerint.
3. Felekezeti egységek: a 489/2006 Törvény a vallásszabadságról és az egyházak általános rendjéről, és annak utólagos módosításai és kiegészítései alapján.
4. A nem kormányzati szervezetek: non-profit magánjogi jogi személyek A 26/2000-es, egyesületekre és alapítványokra vonatkozó kormányrendelet és annak utólagos módosításai és kiegészítései alapján létrejött egyesületek és alapítványok, valamint a Romániában hatályos jogszabályoknak megfelelő és ezek által elismert nemzetközi egyesületek és alapítványok fiókjai.
5. Területi – közigazgatási egység, mint vezető partner az alábbi egységekkel kötött partnerségekben:
    - területi-közigazgatási egység;
    - központi közigazgatási hatóság;
    - felekezeti egységek;
    - non-profit magánjogi jogi személyek.
6. Központi közigazgatási hatóság, vezető társként partnerséget köthet:
    - területi-közigazgatási egységgel;
    - felekezeti egységgel;
    - nem kormányzati szervezetek (non-profit, magán, jogi személyek).[52]

Támogatható költségek:

- a kulturális örökség konzerválásához és a helyszín előkészítéséhez szükséges kiadások;
- a kulturális örökség védelméhez, megerősítéséhez, restaurálásához szükséges költségek;
- általános közművesítési költségek (áram, kanalizálás);
- berendezések, felszerelések, fűtésrendszer, tűzvédelmi berendezések kiadásai;
- munkatelep kialakításához szükséges kiadások;
- kulturális örökség védelmének költségei;
- a beruházás megvalósításához szükséges bútorzat, állványok költségei;
- a terep berendezéséhez szükséges kiadások (kezdeti);

51. 2015. december 9-ig még nem került publikálásra a végleges pályázati útmutató, mivel az állami költségvetésből történő társfinanszírozás nem került megállapításra (2007-2013 között ennek mértéke 13%, amely 98%-os támogathatóságot jelentett a végső kedvezményezett számára).
52. Pályázó Kézikönyve: Programul Operational, Masura 5.1, p. 9

- környezetvédelmi kiadások;
- szükséges felszerelések kiadásai;
- tanácsadási szolgáltatások (max. 7%);
- információs és reklámköltségek.[53]

A Nemzeti Vidékfejlesztési Program (románul PNDR) 2014 – 2020

A Nemzeti Vidékfejlesztési Program (PNDR) 2014 – 2020 a romániai vidéki környezetnek a SWOT elemzések, valamint a környezeti, gazdasági, társadalmi elemzések által megállapított szükségleteire fekteti a hangsúlyt, és tükrözi a román falu és a mezőgazdaság fejlesztésének cselekvési irányait, tiszteletben tartva az 1305/2013-as rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról irányelveit és az Európai Bizottság keretdokumentumait.

Megjegyezzük, hogy az új Nemzeti Vidékfejlesztési Program 2014. júliusában került benyújtásra az Európai Bizottsághoz. 2014-2020 közötti időszakban a program mintegy 8,128 milliárd euróval rendelkezik, melyet az EMVA-ból biztosítanak.

A Nemzeti Vidékfejlesztési Program 7.6-os alintézkedése

A 7.6-os „A kulturális örökség védelmével kapcsolatos beruházások" alintézkedés lehetőséget nyújt a műemlékvédelem támogatására az EMVA alapból a Nemzeti Vidékfejlesztési Programon keresztül. A helyi érdekű kulturális örökség – kolostorok, kulturális intézmények, központok – megóvására (fenntartás, restaurálás, korszerűsítés) nyújt visszatérítendő támogatást. A beruházások pozitív hatással lesznek az idegenforgalomra, és hozzájárulnak a kulturális örökség megőrzéséhez és fejlesztéséhez.[54]

A 2015-ös támogatási periódusban a teljes hozzájárulás 97.000.000 euró volt, amelyből
- hegyvidék: 24.250.000 Euró;
- fennmaradó területek: 72.750.000 Euró.

A teljes hozzájárulás: 194.688.825 Euró, amelyből:
15% - román állami támogatás;
85% - Európai Uniós támogatás.

53. Pályázó Kézikönyve: 5.1-es tengely, 12-13. old.
54. www.afir.info

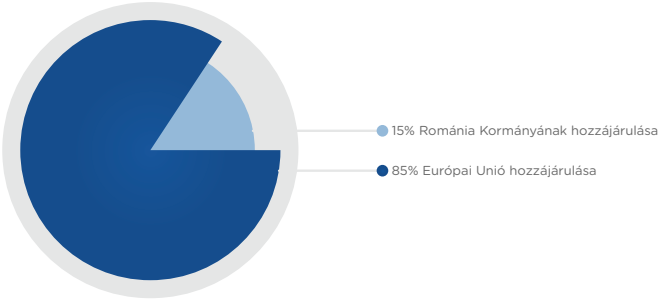

A hegyvidéki területet 658 település fedi le, ez összesen 2.089.399 hektár mezőgazdasági területet jelent.[55]

Az alábbi ábra mutatja a hegyvidéki környezetbe besorolt területi-közigazgatási egységeket:

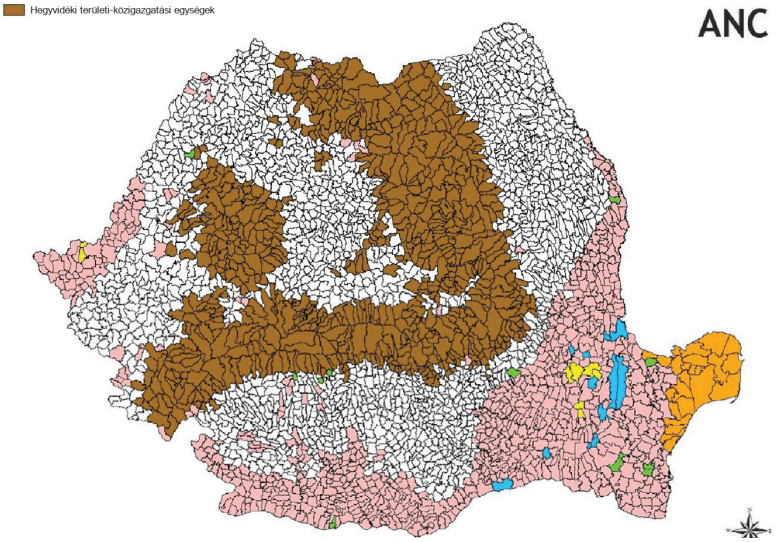

4. ábra – Hegyvidéki területi-közigazgatási egységek (forrás: Nemzeti Képesítési Hatóság - Autoritatea Națională pentru Calificări)

55. A természetvédelmi és más specifikus megszorításokkal ütköző területek kimérésével foglalkozó tanulmány szerint.

A 7.6-os alintézkedés célkitűzései:
- a helyi érdekeltségű ingatlan kulturális örökség, a kolostorok és kulturális létesítmények restaurálására, karbantartására, megőrzésére fordított beruházások támogatása;
- a helyi kulturális örökség értékesítése, a vidéki turizmus támogatása, ezáltal a vidéki életszínvonal emelése;
- fenntartható helyi fejlődés.[56]

A 7.6-os alintézkedés célkitűzései megfelelnek a korábban felsorolt SMART célkitűzéseknek:
- társadalmi, családi és személyes ösztönzését szolgáló intézkedések elfogadása;
- a pénzügyi, anyagi és humán erőforrások optimális szintű folyamatos biztosítása;
- újabb munkahelyek teremtése a kutatás, restaurálás, konzerválás területén;
- az A kategóriás műemlékek központi szinten való helyreállításának, valamint a B kategóriás műemlékek helyi hatóságok általi rehabilitálásának kiemelt támogatása.

A támogatás mértéke:
- **100%** – a támogatható költségekből, a bevételt nem termelő, közhasznú projektek esetében, de ez az összeg nem haladhatja meg az **500.000 eurót;**
- **80%** – a támogatható költségekből, jövedelemtermelő, közhasznú projektek esetében, de ez az összeg nem haladhatja meg a **200.000 eurót.**

A következőkben bemutatjuk a költségek támogatási jogosultságának szabályait[57]:
- a kiadások eszközölésére a támogatási szerződés aláírása után kerüljön sor és a befektetés céljainak megvalósításával legyenek összhangban;
- a kiadások figyelembe veszik a költségek ésszerűségét és a beruházások megvalósítását szolgálják;
- a Vidéki Befektetéseket Kifizető Ügynökséggel (románul AFIR) kötött támogatási szerződés feltételeinek tiszteletben tartása;
- szerepeljenek a haszonélvező számviteli nyilvántartásában. Legyenek azonosíthatóak, ellenőrizhetőek és a törvény értelmében eredeti dokumentumokkal alátámasztottak.

Minden jogosult projekt a kiválasztási kritériumok alapján lesz pontozva, amelyek a 7.6-os alintézkedéshez csatolt Pályázó Kézikönyvében szerepelnek. A legmagasabb pontszám 100 pont. Az azonos pontszámot elérő projektek esetében a pályázó által a támogatási kérvény benyújtása előtti 12 hónapban megvalósított kulturális tevékenységek száma lesz a döntő tényező.

A támogatásra jogosult haszonélvezők:
- községek: a román nyelv értelmező szótára szerint a „comuna” szó a francia „comune” szóból származik. Jelentése egy hazai adminisztratív-gazdaság egység, ame-

56. www.afir.info
57. Pályázó Kézikönyve a 7.6-os alintézkedéshez

lyet egy vagy több falu alkot, és a Községi Tanács vezeti, amelynek élén egy polgármester áll.[58] A község általában annak a falunak a nevét viseli, ahol a székhelye található, de bizonyos esetekben egy másik, a községet alkotó faluról van elnevezve. Pl. Ákosfalva község az Ákosfalva falu nevét viseli, és ott található a székhelye is;
- nem kormányzati, civil szervezetek: a kormány tevékenységétől függetlenül működő szervezetek, bár egyes szervezetek részben vagy teljesen államilag támogatottak;
- felekezeti egységek: a törvény által elismert felekezetek közhasznú jogi személyek. A törvények és az Alkotmány által előírt rendeletek alapján autonóm módon szerveződnek és működnek[59] (vallási felekezetek);
- B kategóriás (helyi érdekű) műemlékek rendezésével foglalkozó vállalkozói engedéllyel rendelkező magánszemélyek (PFA)/ Kereskedelmi Társaságok (S.C.);
- a műemlékek tulajdonosi kérdése nagyon fontos a helyreállítási és megőrzési folyamatban. A magántulajdonban levő műemlékek helyzete bonyolult, hiszen az állami beavatkozás lehetősége korlátozott. Az állami tulajdonrendszerhez tartozó műemlékek egy ilyen stratégia legfőbb haszonélvezői lehetnek.[60]

Összegzésként, a 7.6-os alintézkedés egy jó választási lehetőség a községek, civil szervezetek, felekezeti egységek, valamint a B kategóriás, közhasznú műemlékek megőrzését célul kitűző vállalkozói engedéllyel rendelkező magánszemélyek (PFA) és cégek számára. Ugyanakkor azt is fontos megjegyezni, hogy 2015-ben, e program keretén belül, két héttel a határidő lejárta előtt, az erre a célra elkülönített források több mint 90%-a rendelkezésre állt – vagyis a jól elkészített pályázatok nyerési esélyei nagyon magasak voltak.

EEA GRANTS (Európai Gazdasági Térség (EGT) - Norvégia, Izland és Liechtenstein Pénzügyi Mechanizmusának támogatásai)

Ebben az esetben a 2009-2014-es időszakra kiírt támogatási program a végéhez közeledik, újabb, aktuális kiírások nincsenek, viszont becslések szerint az új költségvetési időszakban folytatódni fog a természeti és kulturális örökséget megőrző projektek támogatása. Az esetleges új kiírásokat a 2017-2018-as időszakra becsüljük. Az alábbiakban az előző időszakban lebonyolított támogatási programot mutatjuk be.

PA16/RO12 A természeti és kulturális örökség újjáélesztésének és megőrzésének programja

Az alapot az Európai Gazdasági Térség – Norvégia, Izland, Liechtenstein ún. Pénzügyi Mechanizmusa biztosítja. A következő befektetési típusok részesülnek támogatásban:
- a kulturális örökség konzerválása, felújítása és védelme;

58. Román Értelmező Szótár - DEX
59. 489/2006 számú törvény, a vallásszabadság és a felekezeti általános rendelkezései, II/2007.01.08.
60. Kulturális ágazati stratégia 2014-2020, 60. old.

- a műemlékek konzerválása, restaurálása és hasznosítása;
- az ingó kultrális örökség restaurálása és konzerválása;
- a kulturális örökségi javak és/vagy archívumok, katalógusok, leltárak digitalizálása, adatbázisok létrehozása;
- múzeumok és kulturális terek létesítése és fejlesztése.

Támogatott kedvezményezettek:
- közintézmények: hatóságok, kulturális intézmények, állami levéltárak;
- a program által támogatott területeken (pl. kulturális örökség, etnikai kisebbségek) aktív nem kormányzati szervezetek, valamint a Romániában hatályos jogszabályok által elismert nemzetközi egyesületek és alapítványok leányvállalatai;
- a Romániában hatályos jogszabályok által elismert felekezetek, vallási szervezetek;
- felsőoktatási és kutatási intézmények;
- egyéb, a program által támogatott területeken (pl. kulturális örökség, etnikai kisebbségek) aktív non-profit szervezetek.

A kérvényezőnek bizonyítania kell tulajdonosi/ügyintézői mivoltát, vagy a beruházási épület és/vagy terület ingyenes használati- vagy koncessziós jogát. A vissza nem térítendő támogatás legkisebb összege 200.000, míg a legnagyobb 2.000.000 euró pályázatonként.

A támogatás mértéke:
- közjogi szervezetek által megvalósított projektek esetében a támogatás aránya az elszámolható költségek 100%-a;
- magánjogi szervezetek esetében a támogatás az elszámolható költségek legfeljebb 90%-át fedi.

A Teleki László Alapítvány

Az alapítvány célja az egyetemes magyar kultúra értékeinek megóvása és tanulmányozása, a közép- és kelet-európai térség társadalmi folyamatainak sokoldalú vizsgálata. Nyolc éven át, 1999-2007 között az alapítvány számos önkormányzati, illetve nem-kormányzati szervezetek az épített örökség helyreállítását célzó kezdeményezéseit támogatta, amelyek során részleges vagy teljes felújításra kerültek olyan műemlékek, ikonok, falfestmények, bútorok, amelyek a támogatás hiányában nagy valószínűséggel pusztulásra lettek volna ítélve.

Támogatásban részesült többek között:
- a kolozsvári Szent Péter templom;
- az alsóvárosi református templom (Kolozsvár);
- a kolozsvári Ferences templom.

A Forster Központ

A központ missziója: régészet, műalkotások és a kulturális örökség megóvása, tudományos kutatás, állami tulajdonban levő kastélyok, várak, paloták dokumentálása és nyilvántartása, történelmi parkok bemutatása, fejlesztése, nyilvántartása és működtetése, egyéb, témával kapcsolatos feladatok megoldása.

Támogatásban részesült épületek:
- a dési ferences templom;
- a halmágyi evangélikus templom.

World Monuments Watch

A **World Monuments Watch** műemlékvédő világszervezet a leginkább veszélyeztetett 100 műemlék listáját állítja össze kétévente, és az azonnali beavatkozás szükségességére hívja fel az illetékes szervek figyelmét. A fent említett program pénzügyi támogatást gyűjt a listán szereplő történelmi helyszínek megmentésére. A listára kétévente újabb, bárki által jelölhető és a jelölés után szakértők által elemzett történelmi helyszínek kerülnek föl.

Fő kritériumok:
- a hely relevanciája;
- a helyzet sürgőssége vagy a változtatási lehetőségek;
- a megvalósíthatósági terv életképessége.

1996 óta a listán szereplő helyszínek 40%-a nyert támogatást, a támogatások összértéke eléri a 90 millió dollárt.

A listán szereplő romániai helyszínek:
- a bonchidai Bánffy kastély;
- a dél-erdélyi és olténiai fatemplomok;
- a jászvásári zsinagóga;
- a nagyváradi vár;
- Bukarest város (2016-os évre került föl a listára).

A belgiumi King Badouin Alapítvány

Az alapítvány küldetése nagyon széleskörű és egyértelmű: a népesség körülményeinek javítása. Az alapító okirat szerint ez egy független szervezet, amely eredeti ötleteket támogat, és új kezdeményezéseket valósít meg. Olyan polgárokat és projekteket támogat, amelyek a társadalmi körülmények javítása iránt elkötelezettek. Konkrét témák: demokrácia, egészség, szegénység, öröklés, stb. Belgiumon és Európán kívül is nyújt támogatást.

Támogatásban részesültek:
- Horta Múzeum – Franciaország (restaurálási munkálatok - 50.000 euró);
- Jacob Jordaens flamand festő „Furulya" festménye (93.000 euró).

The Getty– Los Angeles

1988 és 2008 között számos fontos műemlék jellegű épület megőrzésére nyújtott támogatást. Az alapítvány a tervezésre és a korábbi történeti kutatásokra fekteti a hangsúlyt.

Támogatásban részesültek:
- a Farkas utcai református templom – Kolozsvár (helyreállítási terv - 274.000 dollár).

2009-től már nem a műemlékek restaurálását támogatja, hanem a XX. századi fontos épületek tesztelésének és megőrzésének kezdeményezéseit helyezi előtérbe, valamint célja fenntartható tervek és menedzsment kidolgozása.

Ambassadors Fund for Cultural Preservation

A program támogatási prioritásai:
- kulturális terek, nem kizárólag régészeti ásatások és történelmi építmények;
- műtárgyak, muzeológiai gyűjtemények, nem kizárólag néprajzi- vagy régészeti tárgyak, festmények, szobrok, kéziratok;
- népzene, archaikus nyelvek és mesterségek.

Támogatásra jogosultak:
- neves gazdasági egységek, nem-kormányzati szervezetek, múzeumok, bizonyos esetekben kulturális minisztériumok vagy más hasonló intézmények;
- szervezetek, amelyek bizonyítani tudják, hogy megfelelő tapasztalattal és képességgel rendelkeznek a kulturális örökség megőrzésére irányuló projektek menedzselésében.

KÖZÖSSÉGBŐL BEVONT FORRÁSOK

A Kastély Erdélyben kezdeményezés előző évi tapasztalatai alátámasztották azt a tényt, hogy a lakosság körében egy általános érdeklődés övezi ezt a kérdéskört, amely egy cselekvési és bekapcsolódási motivációvá könnyen átalakítható. Gyakorlati példa erre a 2011–2012-ben megszervezett WEBkastély vetélkedő, amelyben helyi csapatok jöttek létre a kastélyok „örökbe fogadására" egy vetélkedő idejéig. Ezek a csapatok önkéntesen kapcsolódtak be különböző dokumentálási és kutatási munkákba, illetve a kastély számára szervezett külön akciókba is. Szintén ennek a gondolatnak a jegyében egy, a 2012-es Félsziget Fesztivál alkalmával szervezett tudatosítási kampány következtében 3.500 lej gyűlt össze a résztvevőktől, akik (teniszlabdákkal) bombázhatták az erdélyi kastélyokat leginkább kínzó problémákat.

Tekintettel arra, hogy egy átfogó érdeklődés mutatkozik az erdélyi kastélyok kérdéskörére iránt, összekötve azzal, hogy az érdeklődés könnyen alakul át cselekvéssé, a források bevonásának egyik megoldása a közösségi forrásszervezés lehet, forrása pedig a kedezményezések támogató közössége.

Mi a crowdfunding (közösségi forrásszervezés)?
A crowdfunding egy közösségi vagy üzleti cél finanszírozásának módja, amely nagyszámú pénzbeni támogató jelenlétét feltételezi (crowd=tömeg), és amely legtöbb esetben egy internetes platform jelenlétét feltételezi, más esetekben azonban karitatív események, postai úton működő, vagy más, a pénügyi tranzakció megvalósulását lehetővé tevő rendszereket igényel.

A crowdfunding rendszerek erősségei és gyengeségei[61]

Erősségek

Kis ráfordítású pénzforrás. Más módszerektől eltérően a közösségi forrásszervezés (crowdfunding) nem igényel nagyon sok munkát. Elég egy hozzáértő szem és egy fejlett gondolkodási technika a megfelelő pénzösszeg előteremtéséhez. Természetesen ez a projekttől és ennek kezdeményezőjétől is függ, azonban a sok lehetőség tükrében az első lépés válik fontossá. A támogató s a támogatott projekt közötti közvetlen interakcióról van szó. Ugyanakkor a rendszert nem kell alábecsülni, vagyis a jól kidolgozott stratégia alkalmazását megfelelő komolysággal kell végezni. Bár a fizikai munka nem megerőltető, az intellektuális hozzájárulás 100%-os sikert kell hozzon.

A közösségi hálózatok ereje. 2010 a Facebook és Twitter számára már döntő év volt. Már akkor a szegmensük piacvezetőiként határozták meg magukat és nap mind nap fejlődtek. Ez lehetővé teszi, hogy ezek a rendszerek köré szerveződjenek közösségi támogatási rendszerek, és így kevesebb erőforrásra van szükség, mint egy különálló közösségi háló felépítése esetén. Mi több, már sok érdeklődési terület mentén formálódtak közösségi hálók, valószínűleg olyan területen is, ami minket érdekel. A közösségi hálózatok ugyanakkor globalizációt eredményeznek, és lehetővé teszik az igen széleskörű és rétegződött célcsoporthoz való hozzáférést is.

A biztos disztribúció és promóció. Amint a szükséges alapok összegyűlnek és a végső termék kialakul, a piacon való megjelenés ez nulláról induló marketingtevékenységgel lehetséges. A crowdfunding esetén azonban ez megváltozik, ugyanis már eleve adott egy a termék körül kialakult közösség a kialakult közösségi hálónak és a beruházók körének köszönhetően. Ezért első kézből adott a személyes népszerűsítés is, amit a beruházók közvetlen érdeke táplál.

61. Forrás: https://ro.wikipedia.org/wiki/Crowdfunding, 2016. január 19.

Gyengeségek

A közösségi háló ereje. Amennyiben a termék körül létrehozott közösségi háló nem elég összeforrt, elég kevéssé valószínű, hogy a közösségi forrásszervezés révén elegendő pénzügyi alap gyűljön össze. Éppen ezért, igen fontos a célközönség meghatározása, valamint a hálózaton belüli kommunikáció, amelyek révén a közösség tagjai gyors és hatékony kapcsolatokat tudnak létrehozni. A célközönség közvetlen megközelítése egy rizikó-stratégiát, de egy lehetséges sikert is jelent. A projekt előrehaladtával a közösségi háló fontossága folyamatosan erősödik. Amennyiben a háló a folyamat végén esik szét, a pénzügyi és jogi veszélyek is erősödnek.

A szükséges összeg. A crowdfunding rendszerek elveszítik hatékonyságukat a szükséges összeg nagyságának növekedésével. A célközönség pénzügyi erejétől függetlenül ez a módszer igen veszélyes, ha nagy összegekről van szó. Ideális egy részleges támogatást biztosító összeg megválasztása, és a kiegészítő források más úton történő beszerzése. Természetesen a bevonható forrás mértéke az adott közösségi hálóval is arányos, és összefüggésben van a célközönség piaci résével is. Ezért szükséges először hálózatot alkotni, majd utána a költségvetési összeget meghatározni. Egy kis összegű projekt esetében azonban lehetséges akár a 100%-os támogatás is.

A végtermék. Minél hitelesebb a végtermék, annál könnyebb a hozzárendelt forrásszervezés. Ha az emberek hisznek a termékben, akkor hajlandóak pénzt adni rá. Éppen ezért a projekt PR-ja igen fontos már a kezdeti fázisoktól kezdve. A célközönséggel való kommunikálás fontos aspektus. Tulajdonképpen abból kell kiindulni, hogy a közönség az, aki a projekt támogatójává válik. Ezért ilyen módon is kell őt kezelni. Ugyanakkor a végső termék életképessége szempontjából a kezdeti ötlet, és már az elején összeállított cselekvési terv a projekt kulcsfontosságú elemeivé válnak.

A díjazási rendszer. Amennyiben egy ilyen rendszer nincs kellőképpen pontra téve, akkor jelentősen megnövekszik annak a veszélye, hogy túl kevés pénz gyűljön össze, vagy akár egyáltalán semmi ne gyűljön össze. Ajánlott egy minél személyesebb és differenciáltabb díjazási rendszer összeállítása, amely hierarchikusan szerveződik. A dolog nyitja abban rejlik, hogy minél kevesebb, vagy lehetőleg egyáltalán ne vesszen el pénz. Például, egy tíz dolláros adományért elég egy mindössze egy dolláros trikó, amennyiben a trikó azt a benyomást kelti, hogy célzottan annak a személynek volt létrehozva, aki adományozott. 1000 dollár esetén, például jóformán haszontalanok a promóciós termékek, mivel ezeket szuvenírként tekintik, viszont egy ilyen beruházás többet kell neked hozzon, mint egy szuvenír. Éppen ezért egy értékben egyenrangú díjra van szükség. Minél komplexebb egy ilyen rendszer, annál több beruházás, adomány fog érkezni.

Közösségi forrásszervező (crowdfunding típusú) platformok Romániában

A közösségi forrásszervezés szárnyra kapott a romániai közösségi térben is. Az utóbbi években egyre több olyan platform és kezdeményezés jelent meg, amelyek révén ez a tevékenység gyökereket eresztett. Ezek közül néhány az alábbi felsorolásban található:

- a CRESTEMIDEI.RO egy olyan független platform, amelyet egy kolozsvári önkéntescsapat hozott létre. Már most több olyan kezdeményezés található az adatbázisában, amelyek ennek a platformnak a segítségével szerezték meg hiányzó erőforrásaikat;
- a MULTIFINANTARE.RO egy szintén Kolozsváron útnak indított kezdeményezés, amely viszont főképpen beruházás-jellegű forrásszervezésre koncentrál. A platformon több támogatott kezdeményezés is szerepel, azonban olyanok is találhatók itt, amelyek nem érték el a meghatározott célösszeget, ilyen esetben pedig az összegyűlt alapokat a végső támogatott nem kapja meg;
- a BURSABINELUI.RO platformot a Román Kereskedelmi Bank (Banca Comercială Română) hozta létre, amelyet bármely civil szervezet rendelkezésére bocsájt erőforrásszervezés céljából. A platform mellett a bank olyan konkrét forrásszervezési akciókba fektet be, mint például A Jó ügyek versenye (Campionatul de Bine), ezzel serkentve mind a civil szektor, mind pedig az informális csoportok bekapcsolódását különböző hasonló akciókba.

Közösségi forrásszervezésre alapozott, erőforrások mozgósítására javasolt módszerek a Kastély Erdélyben kezdeményezés keretében

A Kastély Erdélyben Alap létrehozásának három fő javasolt irányvonala a következő:

- egy operatív alap létrehozása, amely révén gyors beavatkozási műveletek támogathatók, és amelyben a források szervezése folyamatos, ezek utalása pedig a vészhelyzet megjelenésének pillanatában történik;
- olyan forrásszervezés megvalósítása, amely adott specifikusan meghatározott célokra alapoz, és amelyek estében a feladatok és a szükséges források mértéke is pontosan meghatározásra kerül;
- egy olyan gyűjtőalap létrehozása, és későbbi forrásoknak a bevonása ebbe az alapba, hogy az alap kamataiból származó kiegészítő források váljanak az egyes akciók és rendezvények támogatási formájává.

Az erőforrások mozgósítása a következő módon valósítható meg:

- nagy kaliberű eseményeken való jelenlét, és tudatosító, illetve mobilizáló akciók lebonyolítása a helyszínen;
- közvetlen kapcsolatteremtés különböző érintetti felekkel, amelyek érdekeltek a kérdésben és hajlandók beruházni ebbe a kezdeményezésbe;
- a források gyűjtésére alkalmas, online platform, illetve létező platformokon való folyamatos jelenlét;
- célirányos karitatív és forrás-mobilizáló események, amelyek a Kastély Erdélyben kezdeményezés jegyében kerülnek sorra.

7. FEJEZET

A STRATÉGIAI MEGVALÓSÍTÁS FOLYAMATÁNAK MENEDZSMENTJE ÉS ENNEK VÁRHATÓ EREDMÉNYEI

A JÖVŐKÉP, VALAMINT A STRATÉGIAI ÉS CSELEKVÉSI TERVEK EGYMÁSHOZ VALÓ VISZONYULÁSA

Stratégiai elem	**Időtartam**	**Leírás**
HOSSZÚTÁVÚ ELKÉPZELÉS	2016–2055	**A Kastély Erdélyben egy erdélyi kastélyokért és kúriákért működő közösségben és szervezeti hálózatban képzeli el jövőjét, amely azok megőrzését, restaurálását és gazdasági, kulturális, közösségi és turisztikai potenciáljának értékesítését szolgálja.** A Kastély Erdélyben az addicionalitás, a fenntarthatóság, a kiegészítő jelleg és a személytől személyig terjedő közvetlen kapcsolatok elvére képzeli el jövőjét építeni, melyek együttvéve egy olyan hálózatot és mozgalmat képeznek, melynek alapjai a megbízhatóság, a közös értékek és az a látásmód, mely a jelent (a kastélyok és kúriák állapotát) a jövő szolgálatába állítja.
NEGYEDIK KÖZÉPTÁVÚ STRATÉGIA	2046–2055	A harmadik középtávú stratégia időközi értékelésére, valamint a harmadik időszakban megvalósított cselekvési tervekre alapozva. Tervezés: 2043-2045. Megvalósítás: 2046-2055. Kiértékelés: 2056
HARMADIK KÖZÉPTÁVÚ STRATÉGIA	2036–2035	A második középtávú stratégia időközi értékelésére, valamint a harmadik időszakban megvalósított cselekvési tervekre alapozva. Tervezés: 2033-2035. Megvalósítás: 2036-2045. Kiértékelés: 2046

MÁSODIK KÖZÉPTÁVÚ STRATÉGIA	2026–2035	Az első középtávú stratégia időközi értékelésére, valamint a harmadik időszakban megvalósított cselekvési tervekre alapozva. Tervezés: 2023-2025. Megvalósítás: 2026-2035. Kiértékelés: 2036
ELSŐ KÖZÉPTÁVÚ STRATÉGIA	2016–2025	A Kastély Erdélyben: stratégia és fejlesztési modellek projekt keretén belül megvalósítva. Általános cél: a Kastély Erdélyben PROGRAM és ALAP célja az Erdélyre jellemző kastélyok és kúriák gazdasági és társadalmi szerepének megerősítése, a fenntartható regionális fejlődéshez való hozzájárulás ezek kulturális értékének megtartása mellett. Tematikus prioritások: A kastélyok, mint gazdasági egységek fejlesztése - A kastélyok, mint helyi látványossági elemek fejlesztése - A kastélyok, mint kulturális egységek fejlesztése - A kastélyok, mint közösségi egységek fejlesztése Horizontális prioritások: Hozzáférhetőség (H+) – Adatok (A+) – Partnerség (P+) -–Közösség (K+) – Értékfolyamok (É+) – Képviselet (R+) Tervezés: 2015-2026. Megvalósítás: 2016-2025. Kiértékelés: 2026
ÉVES CSELEKVÉSI TERVEK	2016–2055	A cselekvési terveket évről évre valósítják meg. Ezek specifikus célkitűzéseket és tényleges projektportfóliót határoznak meg. Az ehhez igazított pénzügyi tervezés szintén éves szinten valósul meg. A cselekvési terveket az N-1-ik év október–december időszakában dolgozzák ki, az N-ik év során valósítják meg és az N+1-ik év január-márciusi időszakában értékelik ki.

A stratégiák megtervezésének, implementálásának és kiértékelésének a GANTT diagramja, középtávon.

Évtized negyede	1x /3	1x /4	2x /1	2x /2	2x /3	2x /4	3x /1	3x /2	3x /3	3x /4	4x /1	4x /2	4x /3	4x /4	5x /1	5x /2	5x /3
Első stratégia	T/ M	M	M/ IÉ	M	É												
Második stratégia				T	M	M/ IÉ	M	M	É								
Harmadik stratégia								T	M	M/ IÉ	M	M	É				
Negyedik stratégia												T	M	M/ IÉ	M	M	É

Ahol:
T - Tervezés
M - Megvalósítás
IÉ – időközi értékelés
É - végső értékelés

Az Éves Cselekvési Tervek

Az éves cselekvési tervek a középtávú stratégiák gyakorlatba ültetésének eszközei, egy strukturált tervezési és végrehajtási mechanizmus révén. Az éves cselekvési tervek konkrétumokra fordítják a stratégiai végrehajtást olyan projektek és tevékenységek révén, amelyek az általános és specifikus célkitűzések kontextusában, a tematikus és horizontális prioritások keretein belül valósulnak meg.

Egy Éves Cselekvési Terv megtervezése és megvalósítása a következő ütemezés szerint valósul meg:

Év		N-1	N				N+1	
Negyedév	III	IV	I	II	III	IV	I	II
N-dik év cselekvési terve	T	T	M	M	M	M	É	É

Az Éves Cselekvési Tervet a Kastély Erdélyben Iroda készíti el és a Kastély Erdélyben Tanács fogadja el. Az Éves Cselekvési Tervről szóló kiértékelő jelentést, hasonló módon a Kastély Erdélyben Tanács fogadja el.

A KASTÉLY ERDÉLYBEN KEZDEMÉNYEZÉS MEGVALÓSÍTÁSÁNAK SZERVEZETI MODELLJE

A szervezeti modell kiindulópontként is szolgál egyes cselekvések és konkrét eljárások megtervezéséhez, amelyek összessége az éves cselekvési terveket adja a jelen stratégia keretein belül. Általános megközelítésben a szervezeti modell leegyszerűsített útmutatóként szolgál minden olyan kezdeményezés kontextusba helyezésében, amelyek a Kastély Erdélyben kezdeményezés keretei között valósul meg.

- **Célcsoportok:** az erdélyi kastélyok és kúriák tulajdonosai és működtetői * magánszemélyek, akik támogatni szeretnék az erdélyi kastélyok és kúriák megóvási, restaurációs és társadalmi-gazdasági tevékenységei * azon a területek szakértői, amelyek kapcsolatban állnak az erdélyi kastélyok és kúriák témakörével * döntéshozók, akik hatással vannak a romániai épített örökség sorsára.
- **Értékteremtés:** az erdélyi kastélyok és kúriák értékesítése és bevezetése a társadalmi-gazdasági körforgásba * az erdélyi kastélyok és kúriák kérdéskörének

jelenre és jövőre orientált alakítása, illetve ennek összekötése ezek kulturális és történelmi eredetiségével.

- **Csatornák:** szakmai támogatás * eszközök a támogató közösség mozgósítására * támogató hálózatok, interakció * modellek és eszközök a pénzügyi és nem pénzügyi források irányítására.
- **Kapcsolat a célcsoportokkal:** partnerségek * közösség * képviselet * anyagi, humán, intellektuális és pénzügyi jellegű támogatás.
- **Bevételek:** regionális fejlesztésre vonatkozó, illetve az épített kulturális örökség védelmére és a kulturális nevelésre irányuló támogatási programok * a közösségből bevont pénzügyi és nem pénzügyi jellegű források * magánberuházások.
- **Kulcserőforrások:** szaktudás olyan területeken, amelyek az erdélyi kastélyok kérdéskörével vannak kapcsolatban * adatkezelő és kommunikációs rendszerek * a Kastély Erdélyben márka.
- **Kulcstevékenységek:** támogató közösség * helyszíni (on-spot) tevékenységek * think-tank * adatkezelés * kiadói tevékenység.
- **Kulcspartnerek:** a kastélyok tulajdonosai és működtetői * a stratégia célkitűzéseivel azonos célokkal rendelkező szervezetek * magánbefektetők és állami támogatók * kommunikációs és közösségszervező szakértők.
- **Kiadások:** Tervezés, menedzsment, monitoring, kiértékelés * Kommunikációs hálózatok * Szerkesztői tevékenység * Szaktudás.

Ezt a szervezeti modellt az első Éves Cselekvési Terv sajátosságainak megfelelően fogják alkalmazni, majd pedig kiindulópontként szolgál mindegyik éves tervre vonatkozóan a jövőben. Ezáltal a modell kilenc komponense meghatározásra és újra-definiálásra kerül, és alapként szolgál a jövőben tervezett és kivitelezett tevékenységekhez.

AZ ÉVI CSELEKVÉSI TERVEK BEVEZETÉSÉHEZ SZÜKSÉGES INTÉZKEDÉSEK

A horizontális prioritások kiegészítik a tematikus prioritásokat olyan intézkedések sorozata révén, amelyek nem vonatkoznak egy bizonyos prioritásra, hanem az egész stratégiai keretet szolgálják úgy, hogy szisztematikus szinten produkálnak eredményeket. Ezek a horizontális intézkedések hat specifikus horizontális területből állnak, éspedig: Hozzáférhetőség (H+) – Adatok (A+) – Partnerség (P+) - Közösség (K+) – Értékfolyamok (É+) - Képviselet (R+). Mind a hat sajátos horizontális prioritásnak, mind pedig a 20 konkrét horizontális intézkedésnek az a rendeltetése, hogy megerősítse a holisztikus megközelítést, amely által hosszútávon megvalósítható az erdélyi kastélyokat és kúriákat érintő jövőkép. Ezek az intézkedések azoknak az alapelveknek a gyakorlati alkalmazását teszik lehetővé, amelyek a jelen stratégia megalkotásához is kiindulópontként szolgáltak.

HOZZÁFÉRHETŐSÉG (H+)

A hozzáférhetőség ahhoz járul hozzá, hogy tudatosuljon az erdélyi kastélyok és kúriák aktuális helyzete és fizikai állapota a célközönségben, ugyanakkor olyan társadalmi csoportok figyelmének felkeltését is szolgálja, amelyeket közvetlenül nem érint a kastélyok kérdésköre.

A tudatosítási és közönségfejlesztési H+ intézkedés elsősorban olyan célcsoporthoz szól, amely passzívan viselkedik a jelen stratégia által érintett témakörrel kapcsolatosan. E célcsoporton belül az intézkedés egyrészt azokra irányul, akiket már érdekel ez a téma, de többet szeretnének megtudni róla és az ezzel kapcsolatos kezdeményezésekről. Másrészt olyan társadalmi kategóriának szól, amelyet idáig nem érdekelt ez a téma. Különleges figyelmet kap a fiatalok körében megvalósuló tudatosítás oktatás-nevelési tevékenységek révén.

A H+ akciók intézkedés azokat az eseményeket foglalja magába, amelyek a valós térben zajlanak le, és közvetlen hozzáférhetőséget biztosítanak az erdélyi kastélyok és kúriák iránt érdeklődő személyek és közösségek számára. Ezek a tevékenységek egyaránt lehetnek egyedi jellegűek vagy olyanok, amelyek párhuzamosan több helyen kerülnek sorra, illetve kombinálják a közvetlen hozzáférést a virtuálissal, ily módon összekötve a különböző csoportosulásokat és a teljes mozgalmat.

A szerkesztési H+ intézkedés olyan intézkedést jelent, amelyen keresztül eredeti tartalom jön létre erről a kérdéskörről, amely ellenőrzött forrásokkal, aktuális tartalommal és friss információkkal rendelkezik, tendenciákat, eseményeket, döntéseket és kapcsolatépítéseket követ. A szerkesztői tevékenység fontos kiindulópontot nyújt a támogató közösség bővítésére és megerősítésére tett törekvésekhez, de az új közönségek azonosítására és bevonzására is.

ADATOK (A+)

Ez az intézkedéscsomag egy olyan erőforrást nyújt, amely hatással van az összes olyan területre és cselekvésre, amely e stratégia keretei között valósul meg. A megfelelő adatok mennyisége és minősége képviseli továbbra is a legakutabb hiányosságok egyikét, ami egy professzionális és megerősített tevékenységhez szükséges. Ezek hiánya visszafogja a megfelelő kutatási, elemzési és a problémák meghatározását szavatoló tevékenységeket.

A dokumentációs központ A+ intézkedés fő célja egy olyan fizikai és virtuális hely létrehozása, amely biztosítja a megfelelő információkhoz való hozzáférést mind fizikai, mint virtuális formában. Egy ilyen dokumentációs központ létrehozása megbízható információs forrást biztosít a jelen stratégia keretében kezdeményezett bármilyen projekt vagy tevékenység számára.

A „big data" A+ intézkedés lehetővé teszi nagy mennyiségű adat kezelését, szöveges, képi, audiovizuális és bármilyen más típusú formátumban. Az intézkedés megvaló-

sítása biztosítani fogja a szükséges technikai körülményeket, amelyek nagy mennyiségű adatot tudnak kiszolgálni, tárolni, illetve feldolgozni.

A kutatási A+ intézkedés az összes olyan jellegzetes kutatási és elemző tevékenységet foglalja magába, amely az összegyűjtött, feldolgozott és aktualizált adatok alapján valósul meg, és amelyeket a kiegészítő intézkedések támasztanak alá. A jellegzetes kutatási intézkedések lehetővé teszik mind az egyes tevékenységek megalapozását és további intézkedések létrejöttét a jelen stratégia égisze alatt, mind az egyes konkrét projektek szükségességének megindoklását egyes nem visszatérítendő támogatási, valamint közösségi források bevonásának folyamatában.

PARTNERSÉG (P+)

A partnerség képviseli az erdélyi kastélyok szolgálatába állított együttműködési hálózatok kiépítésének intézményes pillérét. A partneri intézkedések szakértelmet és segítséget nyújtanak egyes konkrét intézményi együttműködések kezdeményezéséhez a Kastély Erdélyben program keretén belül. Aláhúzandó, hogy ez a stratégiai keret és az ebből származó konkrét intézkedések, gyakorlati szinten egy megengedő jellegű megközelítést kell biztosítsanak, ami a kezdeményezés és társulás szabadságát részesíti előnyben a túlzott központosítással szemben, így az együttműködések potenciálja erősödik.

A földrajzi P+ intézkedés azokat a partnerségeket és együttműködéseket bátorítja, amelyek adott földrajzi egységek (helységek, mikrórégiók, megyék, régiók, országok vagy akár több ország) szintjén jönnek létre. A Kastély Erdélyben kezdeményezés szerepe az, hogy elősegítse ezeket az együttműködéseket, forrásokat biztosítson ezek lebonyolítása érdekében, és hogy megossza, népszerűsítse az ezek nyomán létrejött eredményeket és megoldásokat. Ezek a partnerségek olyan földrajzi területeket érinthetnek, amelyek közigazgatási egységekkel esnek egybe, más esetekben azonban olyan lefedést is javasolhatnak, amelyek más jellemzők mentén szerveződnek.

A tematikus P+ intézkedés azokat a tematikus együttműködéseket bátorítja, amelyekhez több szakterület hozzájárulása szükséges. A tematikus együttműködések egy-egy kastély vagy kúria sajátos helyzetével, vagy egy bizonyos sajátságos problémával foglalkozhatnak, amely több épületet is közvetlenül érint, és amelyre azonos megoldást lehet találni, ezáltal megoldva ugyanazt a problémát az összes felmerülő esetben.

A szektoriális P+ intézkedés azokat az intézményes együttműködéseket támogatja, amelyek ugyanazon a szakterületen vagy szorosan kapcsolódó szakterületeken tevékenykedő entitások között valósulnak meg. Például a média egyes aktorainak közreműködése a kastélyok ügyének népszerűsítésében egy olyan kérdés, amely a jövőben kiterjeszthető. Ez az intézkedés arra az elvre épül, amely szerint átmenetileg olyan entitások is együttműködhetnek, amelyek egyébként részleges vagy teljes versenyhelyzetben vannak.

A téma alapú P+ intézkedés azokat az ad-hoc partnerségeket foglalja magába, amelyek egyes, akár sürgős jellegű konkrét helyzetek kezelésére jönnek létre, amikor is rövid időtávon különböző erők szövetségére van szükség egy adott cél elérése érdekében.

KÖZÖSSÉG (K+)

A közösség képviseli a Kastély Erdélyben kezdeményezés egy olyan közösségi mozgalommá alakításának kulcsát, amely önmagát motiválja, és amely eljut arra a kritikus szintre, amelyen önmagát generálja, terjeszti ki, erősíti meg, és létrehozza a saját cselekvési mozgatórugóit a létező stratégia által nyújtott kereteken belül. Ez a horizontális prioritás magába foglalja az összes, magánszemélyekből álló fő célcsoportot, és a közvetlen interakció kereteit hozza létre, amelyek egy teljes kapcsolati és együttműködési hálózatot alakítanak ki.

A tájékoztató és kommunikációs hálózatok K+ intézkedés azt a kommunikációs architektúrát hozza létre és menedzseli, amely a támogató közösségek tevékenységeihez és bővítéséhez szükséges, illetve azokat az eszközöket kezeli, amelyek a szakértők és tulajdonosok-működtetők közötti kommunikációt teszi lehetővé.

A szakértői K+ intézkedés különböző területekről gyűjt össze szakértőket, akik a tevékenységükön keresztül kapcsolatban állnak, vagy segítik a megóvás, restaurálás, illetve értékesítés folyamatát. A szakértők hálózatának kialakítása, bővítése és konszolidálása, valamint az egyazon, illetve a különböző szakterületeken tevékenykedők közötti interakciók serkentése előfeltétele annak, hogy pragmatikus megoldások szülessenek, amelyek közép- és hosszútávú hatásokat eredményeznek.

A K+ követi hálózat intézkedés azokat a sajátságos eljárásokat foglalja magába, amelyek azoknak a személyeknek a motivációjára építenek, akik csatlakoztak a Kastély Erdélyben közösséghez, és akik készek arra, hogy aktív ügynökökként, követekként támogassák a kastélyok ügyét, illetve azokat a tevékenységeket és többi intézkedéseket, amelyek az épületek fenntartását, restaurálását és társadalmi-gazdasági értékesítését teszik lehetővé. A követi szerepkör ebben az értelemben egy kulcsszó, amely a közvetlen kapcsolatok alapelvét alkalmazza a közösség legaktívabb tagjai irányában.

A K+ tulajdonosok és működtetők intézkedés az erdélyi kastélyok tulajdonosaival és működtetőivel történő kapcsolattartást menedzseli. Egy eléggé összeforrott közösségként (azokat az eseteket kivéve, amikor ezek az épületek még mindig közintézmények vagy eseti jelleggel civil szervezetek által kezeltek), egy közvetlen és személyes kapcsolat előfeltétele annak, hogy az érdeklődés fenntartható legyen, és ugyanakkor elmagyarázható legyen ennek a stratégiai keretnek a megközelítési módozata. Ugyanakkor ez a kapcsolat és az együttműködés alátámasztja azt a tényt, hogy a Kastély Erdélyben program keretén belül lebonyolított cselekvési tervek révén a kastélyok és környezetük közvetlenül is bekapcsolhatók adott tevékenységek, események megszervezésébe és olyan egyéb beavatkozásokba, amelyek ezeket közvetlenül is érinti.

ÉRTÉKFOLYAMOK (É+)

Az intézkedés azt a horizontális prioritást foglalja magába, amely a közösségi akciók elveire és eszközeire épít (mint például a „sharing economy" vagy „new power"), egy sor mechanizmust és kezdeményezést kíván gyakorlatba ültetni, amelyek révén pénzügyi és nem pénzügyi jellegű erőforrások vonhatók be az erdélyi kastélyok ügye érdekében.

Az értékbörze É+ intézkedés azt a mechanizmust képviseli, amely révén a magánszektorban létező eszközjellegű erőforrások átirányíthatók át és átfordíthatók az erdélyi kastélyok és kúriák megóvási, restaurálási és értékesítési folyamatába. Ez az intézkedés révén arra nyílik lehetőség, hogy olyan erőforrások kerüljenek mozgósításra, amelyek nem feltételeznek egy konkrét pénzügyi tranzakciót is, ezáltal pedig olyan erőforrások válnak elérhetővé, amelyek egyébként pénzbe kerülnének.

Az önkéntesség É+ intézkedés a magánszemélyek által rendelkezésre álló és a Kastély Erdélyben kezdeményezésre fordítható idő összességét foglalja magába, amelyet a közösség tagjai erre a célra szánnak. Az önkéntesség egyrészt konkrét akciók formáját ölti, másrészt azonban hangsúly kerül a tanulási folyamatra is, amelyek révén az önkéntes munka hivatalos elismerésre is kerül.

Az É+ közösségi támogatás mechanizmusok intézkedés olyan kezdeményezések összességét foglalja magába, amelyek révén pénzügyi erőforrások kerülnek mozgósításra a kastélyok megóvásának, restaurálásának és értékesítésének folyamatában. Az értékbörze mellett ez az intézkedés biztosíthatja a jelen stratégiai keret hosszútávú fenntarthatóságát. Az intézkedés három fő pillérre épít, éspedig a gyors beavatkozási alapra, a gyűjtőalapra, illetve a specifikus akciók alapjára.

Az É+ pályázati források bevonása és menedzselése intézkedés azokat az eljárásokat és kiegészítő erőfeszítéseket foglalja össze, partnerségek szintjén összehangolva ezeket a különböző támogatási programokkal és rendelkezésre álló forrásokkal, amelyek révén konkrét projektek és támogatási kérelmek kerülnek összeállításra, létrejönnek a megfelelő tartalmi és pénzügyi menedzsment feltételei, illetve a teljes stratégiai időszakra is megalapozásra kerül egy konszolidált végrehajtási kapacitás.

KÉPVISELET (R+)

A képviselet prioritása a megvalósítás azon elemét biztosítja, amelyen keresztül a Kastély Erdélyben közösség különböző, jogi vagy más jellegű megoldásokat, javaslatokat fogalmazhat meg adott érintett körök és döntéshozó tényezők irányába, amelyek a Kastély Erdélyben közösség tagjaira, magánemberek és szervezetek elemzéseire, viták következtetéseire és egyéb interakciókra alapoznak.

A szakmaiság és közpolitikák R+ intézkedés problémákat azonosít, és megteremti a rövid- közép-, és hosszútávú megoldások alapjait, amelyek révén megfelelő keret jön létre a fenntartható megoldások alkalmazására a kastélyok és kúriák megóvásában, restaurálásában és értékesítésében. Ehhez a kiindulópontot ennek a straté-

giának az elemzése képezi, amely kihangsúlyozza azokat a külső tényezőket, amelyek jelenleg is gátolják a megóvás-restaurálás-értékesítés folyamatát.

A képviseleti R+ intézkedés szavatolja a kidolgozott megoldási javaslatok eljuttatását a megfelelő, kastélyok sorsában érintett döntéshozói tényezőkhöz. Ez egy együttes erőfeszítés a folyamatba bevont szakértők és partnerszervezetek részéről egyaránt. Az intézkedés egyaránt épít a partnerek és szakértők már létező kommunikációs csatornáira, illetve olyan új kapcsolatokra, amelyek bizalomra és professzionalizmusra építenek, és amelyek révén olyan döntések születhetnek, amelyek elősegítik a romániai kulturális örökség eme jelentős részének értékesítése érdekében tett erőfeszítéseket.

A KASTÉLY ERDÉLYBEN STRATÉGIA MEGVALÓSÍTÁSÁNAK KOORDINÁCIÓJA

A Kastély Erdélyben stratégia gyakorlatba ültetése, valamint az ennek mentén megvalósított konkrét tevékenységek egy végrehajtási elvrendszer és egy menedzsment-struktúra segítségével valósulnak meg.

A stratégia végrehajtására létrehozott struktúrák a következő irányzatok és elvek mentén szerveződnek:

- olyan kormányzási struktúra, amely szétválasztja a stratégiai, végrehajtási és monitoring-értékelési folyamatokat;
- operatív végrehajtás, amely leszögezett tervek mentén tevékenykedik ezáltal összekötve a stratégiai és operatív dimenziókat;
- a szervezetek, csoportok és magánszemélyek **könnyű hozzáférése** a menedzsment-folyamathoz, amely által egy széleskörű partnerhálózatot hoznak létre, de amelyek tulajdonképpen mozgalommá alakítják a Kastély Erdélyben kezdeményezést.

A stratégiai döntések meghozása a Kastély Erdélyben Tanács felelőssége. Ez a Tanács a jelen stratégia véglegesítését követően a lehető legkorábban létrejön, tagjai között szakértőket, kastélytulajdonosokat és működtetőket egyaránt magának tudhat. A Tanács célja kidolgozni, elfogadni és végrehajtani az éves cselekvési terveket, ugyanakkor feladata következtetéseket megfogalmazni a stratégia időközi és végső értékelései alapján.

Az operatív végrehajtás a Kastély Erdélyben Iroda feladata, a jelen fejezetben a továbbiakban megfogalmazottak szerint. Az iroda képviseli a stratégiai keret végrehajtásának legfontosabb elemét. Kolozsvári székhellyel, ezt egy programigazgató vezeti. Belső struktúráját tekintve az iroda több egységgel rendelkezik, ezek mértéke a bevonható és bevont források mértékétől függ.

Az irodát a PONT Csoport vezeti, az az entitás, amely felvállalta ennek a stratégiai keretnek a kidolgozását. A lehetőségekhez mérten az iroda keretei között egységek

jönnek létre, amelyek a stratégiai és éves cselekvési tervek végrehajtását valósítják meg. Ezek az egységek nem független főosztályokként jönnek létre, hanem specifikus feladatok mentén szerveződnek, amelyeket a programigazgató a rendelkezésre álló anyagi, humán és pénzügyi erőforrások szerint határoz meg.

- a Közösségi Egység feladata a Kastély Erdélyben közösség konszolidálása, ennek tagjaival való közvetlen interakció, valamint olyan szolgáltatások és megoldások kidolgozása, amelyek a közösséget hűségessé teszik, és mobilizálják ezt adott közösségi ügyek érdekében;
- a Közönségi Egység fő feladata a tájékoztatás és tudatosítás az erdélyi kastélyok és kúriák jelenlegi helyzete tekintetében. Azt a célt követi, hogy bővítse a kezdeményezés támogatói közösségének körét, ebben pedig sajátos helyet kapnak az oktatás-nevelési és szerkesztői tevékenységek, amelyek révén főleg a fiatal generációk kerülnek megszólításra;
- az Erőforrások Egysége feladatköre a pénzügyi és nem pénzügyi folyamatokra irányul, amelyeket ez a program és stratégia generál, beleértve a különböző állami és magántámogatásokat, valamint a humán és anyagi erőforrások bevonását és kezelését;
- a Dokumentációs és Kutatói Egység feladatköre legfőképpen az adatgyűjtésben és a létező adatok kiegészítésében nyilvánul meg, illetve az ezek mentén végrehajtott kutató-elemző tevékenységekben, amelyek révén különböző következtetések és állásfoglalások fogalmazhatók, ezek alapot teremtenek a Kastély Erdélyben program keretében is, de a más döntéshozók által meghozott döntésekhez is;
- a Tervezés, Monitoring és Értékelés Egysége feladatkörei a különböző stratégiai és operatív döntések előkészítésére, valamint a monitoring eszközök által szolgáltatott adatok elemzésére és az ezek alapján megszületŏ értékelések elkészítésére vonatkoznak. Az egység feladatba gyakorlatba ültetni a stratégiára, valamint az éves cselekvési tervekre meghatározott GANTT ütemezést;
- az Akciók Egysége feladata a Kastély Erdélyben kezdeményezés keretében létrejövő központi rendezvények és események szervezése, valamint minden interakció menedzselése olyan külső kezdeményezésekkel, amelyet a mozgalom keretei között kívánnak megszervezni;
- a Végrehajtási Egység feladata megteremteni a többi egység tevékenységéhez szükséges adminisztratív és operatív feltételeket, valamint az Iroda, Monitoring Csoport és egyéb munkacsoportok találkozóihoz szükséges szervezési kötelezettségeket.

Az **Együttműködési Csoportok** eseti vagy állandó jelleggel jöhetnek létre, ezek egy olyan azonosított probléma kapcsán jönnek létre, amely pontszerű együttműködést igényel. A csoport működésének tárgyát egy konkrét kastély, kúria, egy adott, a megóvást, restaurálást és értékesítést szolgáló szakterület vagy egy kiterjedtebb fölrajzi térség képezheti. A csoport tevékenységének eredményei mind a Kastély Erdélyben közösség szintjén, mind a nyilvánosság előtt is terjesztésre kerülnek a közösség kommunikációs csatornái, illetve a médiapartneri hálózat révén is.

A stratégia végrehajtásának jogi kerete

A PONT Csoport feladata partnerekkel együttműködni annak érdekében, hogy megteremtődjenek a végrehajtási terv és a különböző egységek tevékenységeinek igazgatásához szükséges feltételek, a jelen dokumentumba foglaltak szerint. Amennyiben a végrehajtás előmenetelével és egyre több éves cselekvési terv végrehajtása és értékelése révén megteremtődik és konszolidálódik a rendelkezésre álló erőforrások mértéke, meghozható egy vagy több külön jogi entitás létrehozására vonatkozó stratégiai döntés, amelyek tisztán meghatározott feladata a stratégia és cselekvési tervek egyes részeinek végrehajtása.

KOMMUNIKÁCIÓ ÉS KÖZÖNSÉGKAPCSOLATOK

A szervezeti modell kiindulópontként is szolgál egyes cselekvések és konkrét eljárások megtervezéséhez, amelyek összessége az éves cselekvési terveket adja a jelen stratégia keretein belül. Általános megközelítésben a szervezeti modell leegyszerűsített útmutatóként szolgál minden olyan kezdeményezés kontextusba helyezésében, amelyek a Kastély Erdélyben kezdeményezés keretei között valósul meg.

A Kastély Erdélyben kommunikációs terv **általános célkitűzése** az, hogy egy professzionális megjelenés révén megfelelő láthatóságot biztosítson ennek a kezdeményezésnek, amely a kastélyok és kúriák kulturális és történelmi értékeit hatékonyan kombinálja a kommunikáció és közönségkapcsolatok aktuális trendjeivel.

A **specifikus célkitűzések** a következők:
- SC1: azok az eszközök, csatornák és tartalmak létrehozása, amely új közönséget vonz be a Kastély Erdélyben kezdeményezés számára;
- SC2: a Kastély Erdélyben közösség konszolidálása megtartás és a közösséghez tartozás motiváció erősítése révén;
- SC3: a Kastély Erdélyben közösség tagjainak információhordozó követekké alakítása a mozgalom tevékenységeinek és kezdeményezéseinek népszerűsítésében.

A **cselekvési irányvonalak** a következők:
- CS1: széleskörű általános tájékoztatás a Kastély Erdélyben kezdeményezésről;
- CS2: olyan új közönségek bevonzása különböző intézkedések és akciók révén, amelyek hajlandók szabadidőjüket, szellemi képességüket vagy anyagi javaikat erre a célra fordítani;
- CS3: a közösség mobilizálása olyan, a Kastély Erdélyben kezdeményezés által támogatott ügyek érdekében, amely révén egy-egy épületet vagy a teljes hálózatot szolgáló átmeneti célkitűzések teljesíthetők;
- CS4: fizikai és virtuális eszközök révén történő hűségessé tétel, amely a közösséghez való tartozás érzését erősítik;

- CS5: a stratégia végrehajtási folyamatának ismertetése a közösség tagjai által könnyen érthető és elsajátítható üzenetek révén, ezáltal megértve a stratégiai gondolkodásba foglalt szándékokat is;
- CS6: közösség tagjainak követekké alakítása a Kastély Erdélyben Követi programja révén.

A kommunikációs terv végrehajtására az éves cselekvési tervek keretében kerül sor, ezeket a Kastély Erdélyben Iroda, illetve ennek közönségi és közösségi egységei hajtják végre.

AZ EREDMÉNYEK MÉRÉSE ÉS A STRATÉGIA HATÁSA

Ahhoz, hogy megállapíthassuk ennek az eljárásnak az eredményeit, valamint a megfigyelés módját és a megfigyelő eszközöket is ezekre az eredményekre nézve, megállapítunk/leszögezünk egy sor mutatószámot a hatásfok és általános eredményesség/hatékonyság mérésére, valamint a jelen stratégiai keret teljesítményére jellemző hatásfok és hatékonyság mérésére.

Az általános hatásfok mutatói:
- az A és B műemlékkategóriába sorolt, Romániában restaurált és értékesített építmények száma;
- a helyi, regionális és országos szinten mért turisták száma;
- a turizmus támogatására fordított pénzügyi erőforrások regionális és országos szinten;
- új technológia típusú létesítményekkel, berendezésekkel ellátott építmények száma;
- a kulturális örökség ágazatában foglalkoztatottak száma;
- véglegesített beruházások száma.[62]

Általános eredményességi mutatók:
- az A és B műemlékkategóriás épületek restaurálására szánt átlagösszeg;
- egy kastély vagy kúria típusú emlékmű érékesítésére szánt átlagösszeg;
- új technológiák megvásárlására és bevezetésére kiszabott átlagösszeg;
- a turizmus támogatására kiszabott átlagösszeg;
- a turizmus dinamikája Erdély térségében és a teljes Románia szintjén.

A jelen stratégiai keretre jellemző hatékonysági mutatók:
- azon kastélyok és kúriák száma, amelyeket közvetlenül érintenek a jelen stratégiai keret szellemében megvalósított tevékenységek;
- azon A és B típusú, restaurált és értékesített kastélyok és kúriák száma, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak ezzel a stratégiai folyamattal;
- azoknak a személyeknek a száma, akik bármilyen kölcsönhatásba léptek a Kastély Erdélyben kezdeményezéssel;

62. Kulturális ágazati stratégia 2014-2020, 85. o.

- a Kastély Erdélyben kezdeményezést támogató közösség tagjainak száma;
- a Kastély Erdélyben projekt nyilvános követeinek száma;
- az együttműködési hálózatokba bevont szakértők száma;
- a stratégia égisze alatt lebonyolított projektek és tevékenységek száma;
- a specifikus együttműködésekbe bevont jogi entitások száma, valamint a megvalósított partnerségek száma;
- a jelen stratégiai keret szellemében javaslatok nyomán megszületett közpolitikai döntések száma;
- a jelen kezdeményezés révén bevont és átirányított erőforrások pénzben kifejezett értéke, amelyet kastélyok megóvására, restaurálására és értékesítésére fordítottak;
- a stratégiai keret keretén belül megvalósított tevékenységek és kezdeményezések révén létrehozott munkahelyek száma.

A jelen stratégia keretre jellemző eredményességi mutatók:
- az értékesített/restaurált/megóvott/romló állapotban levő épületek aránya abból a 300-ból, amely az eredeti felmérésben szerepel;
- a mozgósított pénzügyi/nem pénzügyi erőforrások egymáshoz viszonyított aránya;
- a követek/támogató közösség tagjainak aránya;
- a stratégia égisze alatt megrendezett programokra és projektekre szánt átlagösszeg.

A végrehajtás monitoringja

A Kastély Erdélyben Monitoring Csoport egy olyan 3-5 személyből álló csoport, amelyet a Kastély Erdélyben Tanács azért nevez ki, hogy koordinálja és felülvigyázza a különböző monitoring tevékenységeket, és előkészítse a stratégia és az ebből származtatott operatív tervek értékelését. A Csoport szerepe, hogy gyakorlati szinten is kidolgozza a monitoring módszereket és eszközöket, és ezeket a Kastély Erdélyben Iroda rendelkezésére bocsássa. Az Iroda szerepe a meghatározott indikátorok szerinti monitoring végrehajtása és az összegyűjtött adatok és információk rendelkezésre bocsájtása a Monitoring Csoport részére. Ez utóbbi következtetéseket von le az Éves Cselekvési tervek kiértékeléséhez, valamint maga a stratégia időközi és végső értékeléséhez.

Monitoring eszközök

A monitoring eszközök a következő főbb kategóriák szerint csoportosíthatók:
- **Elektronikus monitoring eszközök**, amelyek pontos adatokat közölnek a támogató közösség virtuális interakciójáról, valamint a különböző kommunikációs, tudatosító és felvilágosító tevékenységek révén megszólított külső közönségről. Ezek az eszközök főként kvantitatív jellegű információkat nyújtanak.
- **Személyes megfigyelésekre alapuló monitoring eszközök**, amelyek olyan személyek részéről érkeznek, akik a végrehajtás valamely egységében, vagy adott munkacsoportokban tevékenykednek. Ezek az eszközök a szakértők vagy a közösség tagjai részéről érkező tárgyilagos reakciókat szintén követik, jellegük szerint főként kvalitatív információkat szolgáltatva.

- **Események és akciók alkalmával létrehozott monitoring eszközök**, amelyek ezek mértékéről, illetve minőségéről nyújtanak főként helyszíni visszacsatolásokat, jellegüket tekintve kvantitatív, illetve kvalitatív információkat egyaránt nyújthatnak.
- **Statisztikai jellegű monitoring eszközök**, amelyek főképpen külső forrásokból érkező, a jelen stratégia szempontjából releváns adatokat és információkat nyújtanak, mint például országos, európai vagy nemzetközi szintű jelenkori tendenciákra vonatkozó elemzések. Ezek az eszközök szintén kvantitatív és kvalitatív adatokat nyújtanak kombinált formában.
- **Pénzügyi és nem pénzügyi jellegű értékközvetítések monitoring eszközei**, amelyek a stratégia fenntarthatóságának talán legfontosabb elemét jelentik. Ezek az eszközök arra vonatkozóan nyújtanak információkat, hogy a kezdeményezés keretében megvalósult egyéb tevékenységek miként befolyásolják a bizonyos erőforrások a Kastély Erdélyben program irányába történő átirányítására vonatkozó egyéni döntéseket. Kvantitatív és kvalitatív adatok és információk egyaránt kaphatók e monitoring eszközök segítségével.

Várt hatás

A kulturális örökség szerepének megértésére gyakorolt hatás: az erre irányuló erőfeszítések összehangolása révén elérjük a megismerés és megértés növelését, ami az épített örökség szerepét illeti, ugyanakkor azon projektek számának növekedését is elérjük, amelyek megfelelnek a pályázati támogatások kritériumainak, növeljük a megmentett épületek számát, erősítjük a csapatmunkát, és növeljük az alkalmazott személyzet (és szakértők) számát. Megismerjük és értékesítjük az európai szinten létező jó gyakorlatokat, ami a kulturális örökség marketingjét, illetve népszerűsítő anyagait illeti.

A turizmusra gyakorolt hatás: egy további hatás a térségben mért turisták számában nyilvánul meg. Ez a belföldi és külföldi turisták számában, a 15-20 éves, a kulturális turizmus iránt érdeklődők számában egyaránt megnyilvánul, akik esetében az az információs igény kap választ, amely ahhoz szükséges, hogy saját identitásukat erősítsék a kultúra és kulturális örökség révén. A marketingtervek kidolgozásában a bővítés stratégiája a követendő, amely a nyújtott termékek és szolgáltatások számának növelésében, valamint új fogyasztók azonosításában nyilvánul meg.

A bevont erőforrásokra gyakorolt hatás: igen kevés kastély vagy kúria jut el a restaurálásig pusztán saját szépsége és ideológiai értéke miatt. Éppen ezért olyan szerepek és funkciók hozzárendelésére van szükség, amelyek révén erőforrások vonhatók be egyéni hozzájárulásokból és beruházásokból, pályázati támogatásokból vagy közösségből bevont forrásokból. Ilyen kezdeményezések fenntartói, támogatói között találhatjuk az Európai Uniót, a Kulturális Minisztériumot, illetve olyan különböző alapítványokat, amelyek feladatkörébe tartozik hasonló épületek felújítása, továbbá magánberuházókat, akik érdekeltek ezen épületekben, vagy kisebb-nagyobb közösségek tagjai, amelyeknek érzelmi vagy gazdasági motivációja viszi rá saját erőforrások

ilyen célú felhasználására. Az épületek teljes megrongálódása elkerülése végett, EU-s pályázásra és együttműködésre van szükség, ezáltal pedig a megrongálódott épületek jórészét megmenthetjük.

Románia megítélésére gyakorolt hatás: figyelembe kell vennünk mind a rövid, mind pedig a hosszútávú ezirányú célkitűzéseket. Így ennek a stratégiai keretnek az égisze alatt megvalósított projektek új munkahelyek létrehozásához, a jövedelmek növekedéséhez egyaránt hozzájárulnak, egyúttal a hagyományokat, kulturális és természeti örökséget is népszerűsítik. Ezenkívül, hozzájárulnak az üzleti szektor, infrastruktúra és a szolgáltatások fejlődéséhez, ez pedig a régiók fenntartható fejlődését eredményezi. Jelentősen fejlődhez a helyi, regionális és országos turizmus is, mindez pedig végső soron az országimázs javulásához vezet.

A jövő nemzedékeire gyakorolt hatás: egy másik fontos tényező a fiatalok és a jövő generáció figyelmének és vonzásának a növelése azért, hogy ezeket a kincseket életben tarthassuk, mivel ezeket őseinktől kaptuk és büszkék lehetünk kézműves készségükre.

Végezetül idézzük Bíró József művészettörténészt, azért, hogy kiemeljük a kastélyok történelmi jelentőségét.

> *„Az élet nem áll meg, merengve visszanézni; épül Erdélyben út, vasút, gyár, állomás, kaszárnya, városi palota, templom, falusi ház és iskola, de kastély? – aligha többé. A kastély már maga a történelem.”*[63]

63. Forrás: http://mek.niif.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0058.html, 2016. január 16. A művészettörténész 1907-1945 között élt.

8. FEJEZET

FEJLESZTÉSI MODELLEK

Az erdélyi kastélyok konzerválási, restaurálási és társadalmi-gazdasági hasznosítási folyamata során különböző fejlesztési modellek születtek. Ezek a modellek tartalmazzák az egyes kastélyok sajátos, egyedi jellemzőit, de olyan vonásokat is kiemelnek, amelyek több kastélyra is érvényesek.

Az alábbi kilenc példa olyan próbálkozásokat mutat be, amelyek során sikeresen felújították a kastélyokat/kúriákat, vagy melyek felújítása folyamatban van, de minden esetben a felújítás a fenntarthatóság jegyében történt/történik. Egy ilyen folyamat befejeződhet néhány év alatt, de esetenként akár több évtizedig is elhúzódhat, az épület méretétől, állapotától, a tőkebevonás módszereitől, illetve egy, az épület jövőbeli funkciójára vonatkozó – világos vízió meglététől függően.

Bemutatunk tehát 9 olyan példát kastélyok/kúriák felújítására, amelyek közül néhánynak a működése mára már fenntarthatóvá vált új funkciójának következtében.

1. BÁNFFY-KASTÉLY, BONCHIDA

Általános adatok: Műemlékvédelmi kód: CJ-II-a-A-07534 * Postai cím: Bonchida község, Stefan Emilian u. 270 sz., Kolozs megye * Datálás: 1652, helyreállítás, újraépítés 1750 és 1850 között * Reneszánsz és barokk stílus * Tulajdoni viszony: magántulajdon * Tulajdonos: a Bánffy-család * Gondnok: a Transylvania Trust Alapítvány (49 évre kötött koncessziós szerződés alapján) * A kastély látogatható.

Milyen állapotban van jelenleg a kastély és környezete? A bonchidai Bánffy-kastély Erdély legnagyobb kastélyegyüttese, helyreállítását és hasznosítását a Transylvania Trust Alapítvány vállalta. A helyreállítás 1999-ben kezdődött, ugyanabban az évben a kastélyegyüttes felkerült a világ száz legveszélyeztetettebb épületének listájára. A felújítás 1999-2001 között román és magyar állami támogatásból zajlott, hála a román-magyar államközi szerződésnek, amelyben szerepelt a bonchidai Bánffy-kastély is. Hazai és külföldi pályázatokon elnyert támogatások segítségével zajlanak a nyaranta megrendezett épített örökséget helyreállító szakmai workshopok, amelyek során önkéntesek segítségével halad a kastély helyreállítása. Az Épített örökséget helyreállító szakképző program 2007-ben elnyerte a legrangosabb európai kitüntetést, az Európai Bizottság Europa Nostra nagydíját. Eddig közel 2000 diák vett részt

a programban, 27 országból. A kastély egyes épületeit sikerült tető alá hozzák, ezáltal megmentve őket a pusztulástól. Az egykori konyhaépületet 90%-ban, a Miklós-épületet és az istállót 60%-ban, a főépületet 10%-ban sikerült helyreállítani. A kastélyhoz tartózó Malom-épületen megtörténtek az elsődleges beavatkozások. A kastély egykori parkja viszont továbbra sem gondozott terület.

Milyen gazdasági-társadalmi funkciót tölt be jelenleg az épület és környezete? A kastély épületei változatos funkciókkal rendelkeznek. A kapuépület fogadóhelyiségeknek, lapidáriumnak, kiállítási térnek, illetve a kapusok szobájának ad teret. A Miklós-szárnyban iroda, konferenciaterem, szálláshelyek és két igényesen kialakított apartman található. Az egykori istállóépület szintén rendezvények (fogadások, esküvők, stb.) helyszíne, a bonchidai Kastély Napokon filmvetítések zajlanak itt. A főépület keleti szárnyában, az egykori kápolna helyén közösségi teret hoztak létre. Sikerült a főépület földszintjén néhány szobát lepadolni, így újabb használható tereket nyertek. Az egykori konyhaépület bástyájában Kulturális Kávézó működik, az emeleten kiállítótér, az épületben pedig konyha, étkező és szálláshelyek találhatóak, amelyeket rendezvények idején használnak vagy kibérelik.

Milyen fejlesztési elképzelések vannak a következő 5 évben? A Transylvania Trust Alapítvány, mint a kastély gazdája a következő 45 évben, tisztában van azzal, hogy egy épületet nem elég csak felújítani, hanem élettel kell megtölteni, hisz csak így biztosítható hosszútávú fejlődése, fennmaradása. A nehézséget az okozza, hogy nem áll mögöttük sem az egykori Bánffy vagyon, sem más állandó támogatás, évről évre kell megpályázniuk a felújításhoz és a programok szervezéséhez szükséges pénzalapokat. A koncessziós szerződésben a kastélyban Kulturális és Oktatási központ létrehozását vállalták. Azonban közösségi támogatás nélkül nem működik a kastély helyreállítása sem, ezért 15 éve Kastély Napokat szerveznek, a régió minden nyelvén kommunikálva, ezt a jövőben is folytatni kívánják. Számukra az interkulturális párbeszéd nem egy szlogen, hanem 15 éve működő realitás. Oktatási programjaik, amelyeket egyetemistáknak, szakmérnököknek szerveznek, a jövőben is a legfontosabb erőforrást jelentik. A gyermekeknek szervezett örökség-napok biztosítják, hogy lesz aki átörökölje az épített örökség iránti szeretetet. A Transylvania Trust Alapítvány ezelőtt 20 évvel, amikor elkezdett a kastéllyal foglalkozni, úttörő szerepet vállalt, hisz senki más nem merte a romos kastélyt felvállalni. Ezt az úttörő szerepet a jövőben is vállalják, az idéntől kezdve működtetik az Arts and Crafts központot a főépületben, a patkóudvarban pedig kortárs művészeti központot számítanak létrehozni. Úgy érezik, kell végre legyen egy helye a kortárs művészeknek is Erdélyben, hisz ők azok, akik segítenek abban, hogy ne csak a múltunkra, hanem jelenünkre is büszkék lehessünk. Azzal is tisztában vannak, hogy a kastélynak minél hamarabb önfenntartóvá kell válnia, emiatt a kulturális és oktatási funkciók mellett kereskedelmi funkciók kialakítása is fontos, hisz ezek ötvözése hozza meg a hosszútávú fenntarthatóságot. Ilyen értelemben esküvőknek, rendezvényeknek is helyszíne lesz a kastély.

Eddig bevont külső erőforrások, illetve tervezett további erőforrás-bevonási törekvések: A kastély főtámogatója az Európai Unió, főleg a Kultúra keretprogramon keresztül. Emellett a Norvég Alap, a Headley Trust, a World Monuments Fund, a Getty Grant Program, az NKA, a Nemzeti Kulturális Alapkezelő (AFCN), a Bethlen Gábor Alap, valamint a Communitas Alapítvány támogatta az évek során. Kisebb támogatásokat is kaptak kolozsvári cégektől, az Euro GSM-től, a Brontotól, és a Secpral Pro Instalaţii-tól. Mivel a kastély magánkézben van, romániai közpénzre nem pályázhattak 2002 óta, nem is kaptak ilyen támogatást. Az egyetlen, eddig nem nyertes EU-s támogatásra Romániában pályáztak, azonban nem sikerült támogatást nyerniük, bár eddig több mint tíz EU-s támogatást nyertek különböző pályázatokon. De nem adják fel: az idén megpályázzák a Regionális Operatív Program 5.1-es tengelyének kiírását.

2. BETHLEN-KASTÉLY, KERESD

Általános adatok: Műemlékvédelmi kód: MS-II-a-A-15639 * Postai cím: Criş, 188-190 sz., Maros megye * Datálás: XVI-XVIII. század * Reneszánsz stílus * Tulajdoni viszony: magántulajdon * Tulajdonos: a Bethlen-család * Gondnok: a Dévai Szent Ferenc Alapítvány (49 évre kötött koncessziós szerződés alapján) * A kastély látogatható.

Milyen állapotban van jelenleg a kastély és környezete? Egy, a 90-es években történt beruházásnak köszönhetően a várkastélyt alkotó épületegyüttes állapotára – építész zsargonban – azt mondhatjuk, hogy szerkezetkész, avagy pirosban van. Annak idején az alapokat és a falakat megerősítették, új tetőszerkezetet, cserépfedést és esőcsatornákat raktak fel, így az évszakok, az időjárás káros hatásaitól többnyire védve van. Nincsenek nyílászárók, hiányoznak a valamikori lépcsők, és a valamikori kőfaragványok nagy részének is nyoma veszett. A teljes elektromos hálózat, a fűtésrendszer, a házi vízrendszer is a további felújítás része. A valamikori angolparkra csak a megmaradt, több évszázados faállomány emlékeztet. A sétányok vonalát a lépcsők darabjaiból lehet kikövetkeztetni, mert a terepviszonyok is jelentősen megváltoztak az eredetiekhez képes. Ez azért is történhetett így, mert hosszú évtizedekig a park volt a település szemétlerakó helye, amit még megtetéztek azzal, hogy a fentebb említett felújításkor keletkezett építési törmeléket meggondolatlanul széthordták a várkastély körüli parkba. Csak a faállomány egy része van meg, teljesen hiányoznak a cserjék, az évelők, a különböző évszakokban viruló egynyáriak. A múlt évben megkezdett park-helyreállítás részeként egyfajta dzsungelharcot folytattak. Eltávolították a nem kívánatos növényzetet, mentik a megmaradt faragott köveket, lépcsőket, igyekeznek mind nagyobb területet kaszálhatóvá tenni. Elindult egy tervezési folyamat is, amelyben figyelve a jelenlegi faállományra egy, a jelenkornak megfelelő parkot alakítanak ki.

Milyen gazdasági-társadalmi funkciót tölt be jelenleg az épület és környezete? Jelen állapotában gazdasági funkciója nincs. Bár jelentős történelmi múlttal rendelkező birtok részről van szó, amely az erdélyi magyar épített örökség része, és amely pont ezért nyitott, mindenki által látogatható – ezzel egyfajta társadalmi funkciót is betölt –, de az ebből származó támogatások összege nem számottevő.

Milyen fejlesztési elképzelések vannak a következő 5 évben? 2014. júliusától, az elkövetkező ötven évben, a Dévai Szent Ferenc Alapítvány használja a Bethlen-család Keresden levő várkastélyát. A tervek szerint egyfajta közösségi házként, képzési központként, kulturális események helyszíneként fogják működtetni az alapítvány munkatársai. A felújítás során egyes részeiben erősítik a múzeum-, a tárlat jelleget, és így megmarad látogatható műemléknek is. A közösségi ház és a képzési központ részeként szálláshelyek, oktatásra alkalmas konyha és étterem kialakítása is része a terveknek, ugyanúgy, mint a birtok részét képező épületrészekben a gazda-, gazdaasszony képzéshez szükséges kézműves, iparos műhelyek. Ezen képzési formában az érettségi körül elakadó fiatalok számára nyújt újabb lehetőséget az Alapítvány, hogy szakmailag is felkészülten kezdhessék felnőtt, önálló életüket.

Eddig bevont külső erőforrások, illetve tervezett további erőforrás-bevonási törekvések: Az eddigi felújítási munkák a Dévai Szent Ferenc Alapítvány forrásaiból lettek finanszírozva, ezen források meghatározó része az, ami jószándékú, segíteni, tenni akaró magánemberek adománya. További részt jelentenek azon támogatások, amelyekkel különböző társadalmi szervezetek és állami intézmények támogatják az Alapítvány tevékenységét. Úgy a várkastély, mint a környezete „helyreállításában" továbbra is e forrásokra építenek, de amennyiben megfelelő, teljesíthető feltételeket előíró pályázati lehetőség adódik, akkor élnek a lehetőséggel.

3. DANIEL-KASTÉLY, OLASZTELEK

Általános adatok: Műemlékvédelmi kód: CV-II-m-A-13271 * Postai cím: Olasztelek, 215 sz., Kovászna megye * Datálás: 1669 * Későreneszánsz, klasszicista stílus * Tulajdoni viszony: magántulajdon * Tulajdonos: Rácz Attila * Gondnok: Rácz Attila I.l. * A kastély látogatható.

Milyen állapotban van jelenleg a kastély és környezete? 2009 és 2014 között a kastélyt teljesen felújították. A felújításkor különös figyelmet szenteltek az építészeti és művészettörténeti szempontból értékes elemek, például a kőből faragott címer vagy a reneszánsz falfestmények restaurálásának. Jelenleg kastélyszállóként működik. A kastély belsejét úgy alakították ki, hogy ennek az új funkciónak megfeleljen, ugyanakkor felújításkor régi és természetes, helyi építőanyagokat használtak, ezáltal a kastély megőrizte eredeti hangulatát.

Milyen gazdasági-társadalmi funkciót tölt be jelenleg az épület és környezete? A kastély jelenleg kastélyszállóként működik, nyolc szoba és több közös tér áll a vendégek rendelkezésére. Mindemellet több kulturális rendezvénynek is otthont ad – többek közt alkotótáboroknak, kiállításoknak, régizene-fesztiválnak, és más helyi kulturális eseményeknek.

Milyen fejlesztési elképzelések vannak a következő 5 évben? A következő években a kastély egy további épületét szeretnék felújítani, és ezáltal szélesíteni a kínálatot a turisták számára. Továbbá, a bevált rendezvények közül többet évi rendszerességgel szeretnének megszervezni, mint például az alkotótáborokat, kiállításokat és a régizene-fesztivált.

Eddig bevont külső erőforrások, illetve tervezett további erőforrás-bevonási törekvések: Elsődleges forrásaik uniós források voltak: az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapon keresztül hívtak le támogatást restaurálásra és működésbe helyezésre. A Daniel-kastély Egyesületen keresztül további két pályázatot nyertek a Norvég Alaptól: 2009-ben a kőelemek kutatására és restaurálására, illetve 2015-ben kulturális és tudományos rendezvények megszervezésére.

4. RÁKÓCZI-BÁNFFY KASTÉLY, GYALU

Általános adatok: Műemlékvédelmi kód: CJ-II-a-B-07673 * Postai cím: Gyalu község, Fő utca, 719. sz., Kolozs megye * Datálás: XV-XVII. század, átalakítások a XIX. században * Gótikus stílus (az átalakítások során reneszánsz jegyekkel egészült ki) * Tulajdoni viszony: magántulajdon * Tulajdonos: magáncég * Gondnok: Traditio Transylvanica Alapítvány (49 évre kötött koncessziós szerződés alapján) * A kastély kérésre látogatható.

Milyen állapotban van jelenleg a kastély és környezete? A nagyméretű, látványos kastély Gyalu központjában, egy arborétum közepén, egy domboldalon, a Kolozsvár-Nagyvárad út baloldalán található. Az arborétum nyugati és észak-nyugati részén egy 1970-es ásatás során egy római castrum maradványaira bukkantak a kutatók. 1911-ben a kastélyt Bánffy Katalin grófnő, Barcsay Tamás felesége szerezte vissza, és 1948-ig a család tulajdonában maradt. 1972 és 2002 között a kastélyt kisegítő iskolaként használták. 2002-ben pedig az örökös, Barcsay Thomas, visszakapta a tulajdont, majd magánbefeketetőknek adta el. A befektetők pedig koncesszionálták a Traditio Transylvanica Alapítványnak.

Milyen gazdasági-társadalmi funkciót tölt be jelenleg az épület és környezete? 2002 óta az épület maga semmilyen funkciót sem lát el, viszont a kastélypark több kis- és nagyszabású kulturális eseménynek is otthont adott. A kastély gondnokai 2015. októberében elindítottak egy kastélyfesztivált is.

Milyen fejlesztési elképzelések vannak a következő 5 évben? A fejlesztési tervek két alkotóelemre épülnek. Az egyik elem a főépület restaurálására koncentrál, amelyet Kolozsvár metropoliszövezetének meghatározó kulturális központjává szándékoznak alakítani. Erre vonatkozóan a megvalósíthatósági tanulmány már elkészült, és egy jelentős uniós pályázatra elő van készítve a dokumentáció. A másik elem a kastély bevonása a régió turisztikai körforgásába. Ez az elem kisebb anyagi támogatásokat feltételez, de ugyanakkor nagy hangsúlyt fektet a kulcsfontosságú partneri megállapodások megkötésére, amelyek biztosítják a kastély közép- és hosszútávú társadalmi-gazdasági fenntarthatóságát.

Eddig bevont külső erőforrások, illetve tervezett további erőforrás-bevonási törekvések: A kisebb méretű szerkezeti megerősítési munkákat, illetve felméréseket és a megvalósíthatósági tanulmányt magánbefektetők forrásaiból fedezték. A későbbi erőforrásbevonás a fejlesztési terveknek megfelelően szintén két irányelv szerint történik. Következésképpen, egy nagyobb méretű forrásbevonást terveznek az uniótól, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap Regionális Operatív Programján keresztül. Másreszt pedig kisebb források bevonását is tervezik különböző események és rendezvények szervezésére, a régió turisztikai körforgásába való bekapcsolódásra, illetve a kastély mint a különböző kultúrák és közösségek találkozási pontja státuszának megerősítésére.

5. KERESZTES-EPERJESI KÚRIA, MIKEFALVA

Általános adatok: Műemlékvédelmi kód: MS-II-m-B-15719 * Postai cím: Mikefalva, 56. sz., Maros megye * Datálás: XVIII. század vége * Eklektikus-romantikus stílus * Tulajdoni viszony: köztulajdon * Tulajdonos: Mikefalva község * Gondnok: Mikelfalva község * A kastély látogatható.

Milyen állapotban van jelenleg a kastély és környezete? Az államosítás következtében az épület állapota erősen megromlott. A forradalom után az örökösök nem igényelték vissza az épületet, így a helyi közigazgatás adminisztrációjában maradt. Az évek folyamán a bútorok nagyrésze tönkrement vagy ellopták, egyetlen tűzhely maradt épen az egész épületben.

Milyen gazdasági-társadalmi funkciót tölt be jelenleg az épület és környezete? Jelenleg a mikefalvi Polgármesteri Hivatal a Helyi Tanács székhelyeként működik.

Milyen fejlesztési elképzelések vannak a következő 5 évben? Jelenleg nincsenek jelentősebb fejlesztési tervek, csak kisebb, az épület karbantartására vonatkozó tervek vannak.

Eddig bevont külső erőforrások, illetve tervezett további erőforrás-bevonási törekvések: Az épületet a Román Kulturális Minisztérium támogatásával újították fel. Jelenleg nem tervezik, hogy lehívjanak kiegészítő támogatásokat. Az épület fenntarthatóságát jelenlegi funkciója, és a benne működő helyi közigazgatási egységek eseményeinek befogadása biztostítja.

Fotó forrása: Ţetcu Mircea Rareş – Wikipedia, Creative Commons licensz CC BY-SA 3.0 ro

6. KÁLNOKY-KASTÉLY, MIKLÓSVÁR

Általános adatok: Műemlékvédelmi kód: CV-II-m-A-13241 * Postai cím: Miklósvár, Barót város, Kovászna megye * Datálás: XVI-XVII. Század, átalakítások a XVIII.,XIX., és XX. században * Reneszánsz stílus * Tulajdoni viszony: magántulajdon * Tulajdonos: a Kálnoky-család * Gondnok: a Kálnoky Alapítvány * A kastély restaurálás alatt van, a munkálatok befejeztével látogathatóvá válik majd.

Milyen állapotban van jelenleg a kastély és környezete? Jelenleg a kastélyban restaurálási munkálatok folynak egy jelentős támogatás elnyerésének köszönhetően. A felújítás egyik célja az, hogy az épületben létrehozzák az Erdélyi Életmód Múzeumot, egy olyan kulturális-turisztikai egységet, amely hosszútávon az egész Barót mikrórégió életszínvonalának javítását fogja szolgálni. Ennek a projektnek a keretében a következő konkrét célok fogalmazódtak meg: 40 helyi lakos szakmai továbbképzése, a helyi gazdaság fejlesztése, és a régió roma lakosság helyzetének javítása.

Milyen gazdasági-társadalmi funkciót tölt be jelenleg az épület és környezete? Az épü-

let jelenleg felújítás alatt áll, a munkálatok befejeztével az Erdélyi Életmód Múzeum elindítását tervezik.
Milyen fejlesztési elképzelések vannak a következő 5 évben? A felújítás után, és az épület berendezése után működésbe lép az Erdélyi Életmód Múzeum. A projekt legfontosabb célcsoportjai: a helyi közösségek, tudományos közösségek (a kulturális örökségvédelem és kulturális turizmus területén dolgozó szakemberek, diákok, stb.), visszatérő és egyszeri turisták, üzletemberek és civil szervezetek.
Eddig bevont külső erőforrások, illetve tervezett további erőforrás-bevonási törekvések: Az eddigi legjelentősebb forrás a Norvég Alap a PA16/RO12 „A kulturális és természeti örökség megőrzése és revitalizációja" programján keresztül, amelyet a Román Kulturális Minisztérium programlebonyolító hatósága koordinál. A jövőben a múzeum különböző tevékenységeire is fognak pályázni a tevékenységet lebonyolító szervezetek.

7. KÁROLYI-KASTÉLY, NAGYKÁROLY

Általános adatok: Műemlékvédelmi kód: SM-II-a-A-05280 * Postai cím: Nagykároly, Október 25. Tér, 1 sz., Szatmár megye * Datálás: 1794, újraépítve 1894-ben * Eklektikus és szecessziós stílus * Tulajdoni viszony: egy közintézmény magántulajdona * Tulajdonos: Nagykároly város * Gondnok: Nagykároly város * A kastély látogatható.
Milyen állapotban van jelenleg a kastély és környezete? A nagykárolyi Károlyi-kastélyt teljes mértékben felújították uniós forrásokból, összesen 4 millió euró értékű támogatásból. A kastély termeinek 90%-ában állandó és időszakos kiállítások vannak. Az épület állapota jó, csak karbantartási munkálatokra van szükség. A parkot körülvevő 10 hektáros arborétumot is felújították különböző forrásokból. A parkban találunk még egy felújított manézst, sportpályákat, koncertek számára alkalmas teret és egy üvegházat. Ezenkívül a parkban találhatóak még a hajdani szolgák épületei, amelyek jelenleg előrehaladottan romlott állapotban vannak, de tervezik azok felújítását és néprajzi múzeummá való átalakítását.
Milyen gazdasági-társadalmi funkciót tölt be jelenleg az épület és környezete? Jelenleg a kastély múzeumként működik négy állandó kiállítással, melyek az alábbi címeket viselik: Hajdani kastély, Antik bútorok, Afrikai vadászati trófeák és Panoptikum. A Lovagteremben koncerteket és fesztiválokat is szerveznek, ezen kívül még van három terem, amely alkalmas állandó képzőművészeti kiállítások befogadására.
Milyen fejlesztési elképzelések vannak a következő 5 évben? A jövőbeli tervek elsősorban a kastély, illetve a kulturális turizmus népszerűsítését, illetve a turisták számának növelését célozzák. Nagykároly város fejlesztési stratégiája, mely a kastélyt is magában foglalja, elérhető a város Polgármestei Hivatalának honlapján.
Eddig bevont külső erőforrások, illetve tervezett további erőforrás-bevonási törekvések: A kastély működtetését jelenleg a város költségvetéséből biztosítják, ugyanis a következő öt évben nem származhat nyereség a kastély bevételeiből. A jövőben látogatók belépti díjából, koncertjegyekből, eseményszervezésből, reklámanyagok eladásából, fotózásból és a helyi költségvetésből tervezik biztosítani a szükséges forrásokat.

8. TELEKI-KASTÉLY, GERNYESZEG

Általános adatok: Műemlékvédelmi kód: MS-II-a-A-15689 * Postai cím: Gernyeszeg, 479. sz., Maros megye * Datálás: XVIII. század * Grassalkovich stílus * Tulajdoni viszony: magántulajdon * Tulajdonos: a Teleki-család * Gondnok: a Teleki-család * A kastély látogatható.

Milyen állapotban van jelenleg a kastély és környezete? A gernyeszegi Teleki-kastély aránylag jó állapotban van. Szerkezetileg stabil, de problémák vannak az épület villamoshálózatával és a tető is folyamatos javításokra szorul. A kastély homlokzata is romos, fel kellene újítani. Az épületben megmaradtak az eredeti barokk nyílászárók, illetve 9 csempekályha és egy kandalló. A kastély parkja kissé elvadult, de még mindig sok értékes fa található itt. Az öreg fák megmentése folyamatban van. A kastélyparkban értékes barokk szobrok találhatók, ezek is romosak, pontos állapotukat idén fogja felmérni egy magyarországi szakértői csoport. A kastély előtti vizesárkon átvezető híd is mielőbbi felújításra szorul.

Milyen gazdasági-társadalmi funkciót tölt be jelenleg az épület és környezete? A gernyeszegi kastély és parkja 2012 óta egész évben nyitva áll a turisták előtt. A kastélyban évközben különböző rendezvények kapnak helyet: minden év májusában megszervezik itt a Teleki-bált, amely egy adománygyűjtő rendezvény a műemléképület megmentésére, és évente sor kerül a Gernyeszegi Kastélynapra is, amikor kulturális és szórakoztató programokkal várják a látogatókat. A gernyeszegi birtok két alkalommal is helyszínt biztosított egy művésztelepnek, a parkban évről évre cserkésztáborokat és egyetemisták számára meghirdetett szakmai táborokat is szerveznek. Emellett tudományos konferenciák, kiállítások és családi rendezvények is helyet kapnak a kastélyban.

Milyen fejlesztési elképzelések vannak a következő 5 évben? A következő években a kastély tulajdonosai és az épület népszerűsítését felvállaló Teleki Kastély Egyesület arra törekszik, hogy megtalálják az épület napjainkban is életképes rendeltetését, és összeállítsák a kastély felújításához szükséges szakmai dokumentációt. Lépésről-lépésre próbálják elkészíteni azokat az építészeti, művészettörténeti és egyéb szakmai tanulmányokat, terveket, amelyek alapján európai pénzalapokra lehet pályázni a műemléképület felújítására, fenntartására. Emellett szeretnék folytatni és fejleszteni az elkezdett rendezvényeiket.

Eddig bevont külső erőforrások, illetve tervezett további erőforrás-bevonási törekvések: Mostanáig csak a rendezvények költségeinek fedezésére szereztek anyagi forrásokat romániai és magyarországi pályázati alapokból (Communitas Alapítvány, Romániai Építészek Rendje, Etnikumközi Kapcsolatok Hivatala, Maros Megyei Tanács, Bethlen Gábor Alap). Terveik között szerepel egy támogatói kör kialakítása, illetve nagyobb uniós pályázati alapok lehívása is állagmegőrzési és felújítási munkálatokra, és rendezvények szervezésére.

9. MIKÓ-KASTÉLY, OLTSZEM

Általános adatok: Műemlékvédelmi kód: CV-II-M-A-13242 * Postai cím: Oltszem, Bodok község, 95. sz., Kovászna megye * Datálás: 1827 * Reneszánsz stílus * Tulajdoni viszony: köztulajdon * Tulajdonos: Kovászna Megye Tanácsa és Bodok község* Gondnok: Bodok község * A kastély látogatható.

Milyen állapotban van jelenleg a kastély és környezete? Az erdélyi neoklasszicizmus egyik gyöngyszemének számító ingatlan számos egyedi falfestménnyel büszkélkedik, amelyek restaurálásra szorulnak. A rossz állapotban levő kastélyon az elmúlt évben konzerválási munkálatokat végeztek, a több helyen megrongálódott tetőzetét újjáépítették, lomtalanították az épületet és a pincéket, a kastély kertjében pedig mintafarmot hoztak létre, felújított lóistállókkal és kifutóval látták el, emellett pedig 150 fát is ültettek. Az ingatlan környezetét folyamatosan korszerűsítik és pályázatból szeretnék teljesen felújítani.

Milyen gazdasági-társadalmi funkciót tölt be jelenleg az épület és környezete? Az oltszemi Mikó birtok területén jelenleg a 6-os Számú Elhelyezési Központ működik. A Kovászna Megyei Szociális Gondozási és Gyermekvédelmi Vezérigazgatóság által működtetett bentlakásban, családi házakban közel száz gyerek lakik. Emellett speciális iskola is működik a kastélyhoz tartozó épületben. A kastély több mint négy éve nincs használatban, üresen áll, a mellette levő melléképületekben működik az említett két intézmény.

Milyen fejlesztési elképzelések vannak a következő 5 évben? A kastélyban Székely lovasmúzeumot, a főépület pincéjében étkezőt, vendéglőt és borospincét hoznának létre. A konyha valószínűleg a főépülethez csatlakozó modern szárnyban lenne elhelyezve, a főépület tetőterében vendégszobák kialakítását tervezik, korhű bútorzattal, kiváló komfort minőséggel. Az udvari melléképületekben, megfelelő külső-belső átalakítás után, a következőket hoznának létre: istálló (kb. 10 fajtiszta lónak, a többi a gazdasági épületekben lenne), kocsiszín, ajándékbolt, helyi kézműves műhelyek (amelyek szintén látogathatóak, és ahol a mesterségeket ki is lehet próbálni, és ahonnan a termékeket meg is lehet vásárolni), kovácsműhely, egy kávézó (cukrászda), azoknak a vendégeknek, akik nem akarnak ebédelni, kiszolgálóhelységek, WC stb. A bejárathoz közel eső, emeletes, legújabb építésű tömbben újabb vendégszobák kialakítását tervezik. A lovagláshoz a rendelkezésre álló terület, és az Olt másik oldalán levő terep alkalmas. Emellett lovas-útvonal, lovasiskola és állatsimogató létrehozását is tervezik. A gyümölcsöst bio-gyümölcsössé alakítanák, az üvegházakat is biogazdasággá, ahol a termékeket meg is lehet vásárolni. A turisták, az épületek meglátogatása és az fent leírt tevékenységek mellett, kipróbálhatnák a lovaglást, kikocsizhatnak a környező településekre, stb. Az időszakosan, évről-évre megrendezett fogathajtóversenyek, lovasnapok, huszárparádé, stb. mind fontos szereppel bírnak az elkövetkezőkben is.

Eddig bevont külső erőforrások, illetve tervezett további erőforrás-bevonási törekvések: A fent említett munkálatokat Kovászna Megye Tanácsa és Bodok Község önkormányzata eddig saját erőforrásaiból végezte el. A kastély, valamint a mellette levő, több mint 9 hektár mellékgazdaság további felújítására keresik a pályázási lehetőségeket. Elképzelhető, hogy csak olyan pályázati lehetőség áll majd rendelkezésükre, amely külön a kastély és külön a mellékgazdaság felújítására vonatkozik. A környezetvédelmi minisztériumnál pár hónap múlva megjelenő biodiverzitást növelő gazdaságra vonatkozó kiírásra pályáznak az elkövetkezőkben.

© Copyright 2016, PONT Csoport

Felelős kiadó: a PONT Csoport

A kiadvány a Kastély Erdélyben: stratégia és fejlesztési modellek projekt keretében valósult meg, a PA16/RO12-es Kulturális és Természeti Örökségek Megőrzése és Felélesztése Programon keresztül.

A projektet az EGT Alapok - az izlandi, liechtensteini és norvég alapok támogatták.

Közreműködtek: Ájgel Ágnes, Balázsi-Pál Ágnes, Boda Szabolcs, Bordás Beáta, Farkas András, Gál Sándor, Bogdan Georgescu, Gyöngyi Annamária, Gergely Balázs, Hegedüs Csilla, Henning Imola, Ilyés Szabolcs, Kálnoky Tibor, Kádár Petra, Kentelky Endre, Kulcsár Árpád, Makai Dorottya, Rácz Lilla, Szabó Annamária, Szabó Tamás, Veres-Nagy Tímea, Veress Emőd, Weisz Attila, Zsoldos Tímea.

Grafikai tervezés, szerkesztés: Szabó Zsolt, Kömény Kamilla, Vasiliu Anna.
Nyomda: AMM DESIGN KFT.

ONLINE
www.kastelyerdelyben.ro
office@pontgroup.org

FOTÓK:
Borító: Mişu Vass (Bánffy-kastély, Bonchida)
A Fejlesztési modellek című fejezetben: Rácz Lilla (Daniel-kastély, Olasztelek), Máthé Éva (Bethlen-kastély, Keresd), Madacsy Tímea (Károlyi-kastély, Nagykároly), Bagossy Zoltán (Rákóczi-Bánffy kastély, Gyalu), Platon Arnold (Stubenberg-kastély, Székelyhíd), Mircea Rareş Ţetcu (Keresztes-Eperjesi kúria, Mikefalva), Vargyasi Levente (Mikó-kastély, Oltszem), a Kastély Erdélyben projekt munkatársai (Bánffy-kastély, Bonchida, Kálnoky-kastély, Miklósvár, Teleki-kastély, Gernyeszeg)

Nemzeti Együttműködési Alap

EMBERI ERŐFORRÁS TÁMOGATÁSKEZELŐ

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA

www.kastelyerdelyben.ro